Lett

6
3-b
13 M

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
3 D
5

6-3.b.13

VI C 18

45. A. 55.

ord5 n°.32·(.S.

VBERTI FOLIETAE

DE. LINGVAE. LATINAE VSV. ET. PRAESTANTIA

LIBRI. TRES

Quæ diſputatio coram Iuuene clariſsimo IACOBO. BONCOMPAGNO ſummo bellicarum rerum Pontificii ſolii Præfecto, eoq. auctore ac iubente ab ANTONIO. SAVLIO habita eſt.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

PRAESIDVM. PERMISSV

ROMAE;

Apud Ioſephum de Angelis.

M D LXXIIII.

Anto: C·C

Ant. Cocc: Conn. Peal. Orps. test. legavit Coll° Sal°

ANTONII. VACCÆ I. C.

Qui te, qui libros norit Folieta latinos,
Quos ſcripſti miro ſedulus ingenio:
Et quis nō nouit Romanus qua patet orbis,
Cuius clara uagum fama tetendit iter?
Addubitet, plus tu an lingua, latiaq. Minerua,
Qua reſonas, an plus debeat illa tibi.
Vergentē ueluti in ſeniū qui attollis, & ornas.
Gratia digna bonis, utraq. digna Ioue eſt.

AD AMPLISSIMVM PRINCIPEM. HERNESTVM COMITEM. PALATINVM RHENI VTRIVSQ. BAVARIAE. DVCEM ADMINISTRATOREM FRISINGENSEM.

CVM multæ HERNESTE Princeps ampliſſime uariæq. ſint artes, quas partim humanorum uſuum neceſſitas induxit, partim uitæ huius ornandæ, & excolendæ ſtudium inuenit, duæ omnino ſunt facultates, quæ ceteris longe antecellant; quæq. ſpecie, ac dignitate ſua præclara ingenia ad ſeſe ita ſemper attraxerint, ut nemo umquam fuerit magno, & excelſo animo natus, qui non in earum altera ceteris ſtudiis ſpretis tamquã humilibus, & ſordidis liberoq. homine indignis ſibi elaborandum duxerit, quippe quę non, ut reliquæ artes, unam dumtaxat humanorum commodorum partem ſibi manu, & ingenio ſuſceperint excolendam, ſed totam mortalium uitam ui, & utilitate ſua

amplexæ humanam ipſam ſocietatem contineant, ac tueantur; quam ſine illis concidere illico, & funditus interire neceſſe ſit; quęq; (quod omnium rerum caput eſt) ad beatitudinem iter hominibus communiant. Altera eſt republicę adminiſtratio; altera doctrinæ, & litterarum ſtudia. quarum utraq. complures habet ſubiectas facultates, ſeſeq. in multas partes ui, & utilitate ſua fundit. nam & reip. bello, ac pace gerendę complura ſunt munera, in quibus ſingulis unum aliquem excellere magnum putatur; & doctrinæ ſtudiorum duo ſunt genera, alterum quod in cæleſtium, ac diuinarum rerum contemplatione, inq. naturalium & abditarum cauſſarum inueſtigatione uerſatur; alterum quod ad uitam, & mores hominum regendos, præceptisq. & inſtitutis formandos eſt diſpoſitum. atq. utrumq. genus in plures partes ſecatur, in quibus ſingulis qui ad ſumma peruenerunt, eos in magna ſemper laude poſitos uidimus. Verum magnorum, ac diuinorum beneficiorum, quæ a duabus his omnium præſtantiſſimis profeſſionibus plurima percipiuntur, quibusq. ſublatis hominum uita non modo rudis, & agreſtis plane eſſet, ſed ipſius hominum cœtus, qui horum ſtudiorum præſidio innititur, ac ueluti uinculo quodam conſtrictus, & copulatus durat, diſſolutionem continuo exiſtere neceſſe eſſet. Tantorum igitur bonorum uſus modicus plane eſſet, neque late ad-

te admodum patens ſtili ope, & ſocietate deſertus. nam neque doctrinæ ipſius ſtudia, quæ non continuo perfecta, omnibusq. ſuis partibus expleta orta ſunt, umquam aliis, atque aliis deinceps acceſſionibus paulatim progredientia ad hâc perfectionem abſolutionemq. perueniſſent, niſi priorum cogitata, & inuenta ſcriptorum labore, & induſtria poſteris tradita lumen illis prætuliſſent; eosq. ad alia, atque alia ſuperiorum diſputationibus addenda incitaſſent; neque poſtquam ad perfectum hunc ſcientiæ gradũ peruenerunt, quidquam poſteris prodeſſent, niſi litterarum monumentis conſignata ab omnibus ſæculorum ætatibus cognoſci, ac percipi poſſent. quod idem de iis uiris, qui omnem operam, omnemq. ætatem ſuam ad rempublicam gerendam contulerunt, licet affirmare. quorum uirtus, egregiaq. facinora, ac prçclara in homines merita anguſtiſſimis locorum, & temporum finibus includerentur, hoc eſt earum tantummodo Ciuitatum, quibus præfuerunt, eorumq. dumtaxat hominum, quos ipſi dum inter mortales agerent, regendos, & tuendos ſuſceperunt. quæ nunc egregiis ſcriptorum monumentis dilatata, æternitatiq. mandata omnia ſæcula, omnesq. nationes exempli utilitate amplectuntur. Quocirca quis erit ingenio tam importuno, ac tam barbaro, qui non rerum ſcriptores ſumma beneuolentia proſequatur? quiq. non illorum facultati ſi non parem

ipſis

ipſis rerum auctoribus, at proximam certe gratiam fateatur deberi, non modo uulgo ab iis hominibus, qui tam ingentia beneficia a magnorum illorum uirorum uirtute, & conſilio, rebusq. geſtis acceperunt, ſed ab ipſis quoq. rerum auctoribus, quorum merita, egregiaq. facinora, atque utilitas ab illis manans, ſimulq. nomen, & fama ſcriptorum induſtria ab interitu uindicatur, breui aliter peritura? Quod totum contra uſu uenire fere cernimus; iniquaq. humanarum rerum conditione fieri, ut ſcriptorum laboribus publicæ utilitatis cauſſa ſuſceptis pro ſperato laudis fructu, ac debitis dignitatis, & opum præmiis uberrima uituperationis, & obtrectationis merces perſoluatur. nulla enim profeſſio reprehenſioni, & inuidię magis obiecta eſt, nullumq. mortalium opus ab hominum maleuolentia, & improbitate, magis quam ſcriptorum induſtria ſolet peruelli, & lacerari. Quæ tamen res ſcriptoribus modice ferenda eſt; minimeq. mira debet uideri, neque illos a ſuſcepto ſtudio deterrere, aut illorum animos frangere, ac ſtudia debilitare. Nam cum eodem uitio omnia ſæcula conſtet laboraſſe; eamq. ſemper fuiſſe in humanis ingeniis peruerſitatem, ut ueterum tantummodo, eorumq. qui multo ante ſe defuncti eſſent, ſcripta mirarentur, atque ſuſpicerent, eorumq. amarent, ac uenerarentur nomen, ſuæ uiro ætatis ſcriptores, quamuis egregios, ac diuinos ui-

ros

ros faſtidirent, ac deſpicerent, atque adeo atrociter inſectarentur, arroganter facerent noſtri ſcriptores, ſi ſeſe eximios eſſe poſtularent; indignarenturq. in communibns omniũ temporum incommodis, & iniquitatibus uer ſari. neq. mirandum eſt uetera tantum in cælum laudibus ferri, contra præſentia infra infima etiam deprimi, ſed cogitare debemus, excellendi, & gloriæ cupiditatem ſtrenuis, & ignauis natura æque inſitam eſſe; neque quen quam alios ſupra ſe extolli, æquo animo ferre. tanto enim ſeſe inferius maxima hominũ pars deprimi putant, quanto ceteros altius ui dent euolare. qua re fit, ut cum ad excellentiam, & gloriam una tantummodo ſit meritorum, ac uirtutis uia, ii qui ſeſe illa carere intelligunt; neque propterea ſe excellere poſſe confidunt, aliorum gloria, & excellentia tamq. ſe prægrauante uehementer angantur. quos cum de ſummo illo gradu deiicere uia recta, & aperta non ſperent poſſe, idem obliqua, & obſcura efficere moliuntur, eas res quantum in ipſis eſt, illis detrahendo, ſine quibus homines excellere, ſeq. attollere non poſ ſunt, quaſq. excellentia, & gloria neceſſario conſequitur, hoc eſt uirtutis famam, & meritorum commendationem. A quibus iniquitatibus mors una homines eximit, cum nullus ſit inuidiæ locus in iis uiris, cum quibus multis iam ſæculis defunctis nulla nobis poſſit eſſe contentio.

Vrit

Vrit enim fulgore ſuo, qui prægrauat artes
Infra ſe poſitas; extinctus amabitur idem.

Et ut eſt apud eundem Poetam

--- quatenus, heu nefas
Virtutem incolumem odimus,
Sublatam ex oculis quærimus inuidi.

Qui uero ſimul cum laudis, & præmiorum ſpe inſtitutos labores, ac ſuſceptum ſtudium deponunt, ii nihil ſe magnum, aut amplum ſpectare, nihilq. niſi ſubmiſſum, atque humi ſe habere demonſtrant. Nam gloria ea, quæ a ſuæ ætatis hominibus ſperatur, minimi momenti inſtar eſſe debet, neq; de ea magnopere ſcriptores laborare oportet, quippe quæ niſi maligne, & ab inuitis fere expreſſa ueniat; neque tam breuis glorię fructus, magni ſane eſt faciendus, ſed conſolari debet ſcribentes nominis immortalitas, poſteritatisq. fama, quæ perpetua eſt, quamq. magna, & ſplendida ingenia ſequi ſolent, atque eius ardentiſſima cupiditate efferri; quę deniq. acerrimis ſtimulis eadem præclara ingenia ad tantos labores exhauriendos, tantumq. ac tam aſſiduam operam in eloquentię ſtudia impendendam incitare conſueuit. Immortalitatis igitur ſpes dubia illis eſſe non debet, ſi modo ipſorum ſcripta eius ſint generis, quæ poſt extinctam morte inuidiam integra hominum iudicia non reformident. Qui uero præmiis ducuntur, ii pluris ſe exiguam mercedem, quam uirtutem ipſam facere declarant; neque bonū

publi-

publicum in ſcribendo ſpectare, quod egregiis uiris in primis eſt propoſitum, ſed turpe lucrum degeneri cupiditate conſectari; ingeniumq. & eloquentiam tamquam cauponari, quo quæſtu nullus poteſt eſſe ſordidior. Ac cum omnium ſcriptorum induſtria omni tempore multis iniquitatibus exercita eſt, tum uero noſtra ætate ii, qui latine ſcribũt, ita exagitãtur, ut nullorum ſcribentium durior umquã fuerit conditio, propter quoddam exortum hominum genus, quibus ſtudium eſt, latinam linguam inſectari, ac nonnulla quoque uerborum aſperitate interdum perſtringere. contendunt enim latine ſcribi hoc tempore, neque debere, neque recte poſſe omnino. quin etiam ſunt nonnulli, qui popularem Italum ſermonem latinæ linguæ anteferre non dubitent: ac proinde Iuuentutem a latine ſcribendo magnopere deterreant, utiliusq. & laudabilius affirmẽt in Itala populari lingua operam, & diligentiã poni; hortenturq. litterarum ſtudioſos, ut ad cogitata ſua Hetruſcis litteris mãdanda curam, & ſtudium ſuum conferant. qui etiam homines rationes quaſdam afferunt falſas illas quidem, uerum in ſpeciem ita probabiles, ut parum acri, & attento animo in rem intuentibus errorem facile poſſint obiicere. Quibus hominibus obuiam eundum exiſtimaui, illorumq. rationes refellendas, ac futilitatem earũ aperiendam; docendumq. æque noſtris ac ueterum temporibus latine bene ſcribi

 poſſe

poſſe & oportere, latinumq. ſermonem popu lari, ſiue illum Italum, ſiue Hetruſcum appella re libet, infinito interuallo nobiliorem, & prę-ſtantiorē eſſe. quam rem non tam ceteræ cauſ-ſæ, quę homines ad ſcribendum ſolent impelle re, quam officium ipſum a me poſtulare uiſum eſt. vt cuius linguæ beneficio nomen meum aliter obſcurum futurum in hominum notitiā uenerit, ei nunc linguę indigniſſimis calumniis appetitæ, eorumq. oppugnatione depreſſæ, qui illius uſum e mortaliū cœtu exterminare ſunt agreſſi, hanc qualemcumque gratiam referrem, labantiaq. Iuuentutis ſtudia illi retinerem. Quod ſatis abūde me arbitror feciſſe in tribus his libris, quos ad te mitto. in quibus quę corā IACOBO. BONCOMPAGNO Iuuene clariſſimo, eiusq. iuſſu ab ANTONIO. SAVLIO prę́ſtanti ingenio uiro, in eloquentięq. ſtudiis haud mediocres progreſſus habente, tum autē eximia iuris ſcientia, oībusq. ingenuis artibus cū primis inſtructo pro lingua latina, deq. eius uſu, & præſtantia ſubtiliter, & copioſe ſunt diſputata, complexus ſum, cum eius diſputationi una cum nonnullis uiris doctis interfuiſſem. Quam diſputationem his maxime temporibus aptam putaui, quibus non in Italia modo, ſed in ceteris quoque Europę Prouinciis hāc quęſtionem ingentibus contentionibus audio iactari. Multis autem de cauſſis hos libros HERNESTE ampliſſime ad te potiſſimum mittēdos duxi. primū quod cum BONCOMPAGNI libri

dici

dici poſſint, quippe qui eius iuſſu, eoq. auctore ſcripti, & editi ſint, nemini pro ea, quę arctiſſima inter uos intercedit, animorum coniunctione res BONCOMPAGNI acceptiores quã tibi, aut iucũdiores fore putaui. Deinde, quod cum tu cum ceteris ingenuis artibus, quibus nemo omnino de ętatis noſtræ Principibus inſtructior eſt, eloquentiæ ſtudia coniunxeris, nemini hos libros noſtros, quam tibi iucundiores fore putabam; neminemq. de illis melius iudicare poſſe intelligebam. poſtulauit id etiã ſummum, ac ſingulare meum in te ſtudium non magis fortunę tuæ amplitudine, ac pręalti generis ſplendore, quam clariſſimarum uirtutum, & præſtantis doctrinæ commendatione prouocatum. Illud enim conſtat Bauaria gente tua nullam omnino de Germanis eſſe, aut uetuſtate nobiliorẽ, aut opibus ampliſſimisq. Ditionibus florentiorem, aut rerum geſtarum magnitudine clariorem, aut ſtemmatibus ditiorem. quippe quam non ceterorum modo honorum tituli, ſed ſummum ipſum imperii faſtigium decorarint. Sed nulla laus æque illam conſpectam facit, atque pietatis, & religionis perpetua, & conteſtata gloria. quæ cum omnibus temporibus illuſtris fuit, tum uero in huius ſęculi tenebris ueluti clariſſimum lumen ceteris magna ex parte extinctis elucet. Vt celſiſſimi parentis tui ſingulari uirtute, fide, conſtantia, auctoritate religionis, & Eccleſiæ res in Germania afflictę, & proſtratę in primis nitantur.

Talem tu parentem, ac tales maiores tuos non modo generis ſucceſſione, uerum etiam uirtutum æmulatione ſubſequeris. quarum cum in ampliſſimis Diœceſibus tibi mandatis regendis & conformandis; tum in Romana Aula ea documenta dediſti; ut omnium oculos ſubito in te conuerteris, maximosq. ad te concurſus feceris, atque hominum uoluntates ita tibi deuinxeris, ut amplisſima quęq. tibi omnes, & uotis expetant; & firmiſſima ſpe deſtinent. obſeruantiam quidem meam ad te ita attraxiſti, ut ex iis, quorum in te colendo eminent ſtudia, perpaucos pares, ſuperiorem habiturus umquam ſim neminem. quod ne temere promiſiſſe exiſtimer, omni profectò diligentia, officio, opera, deniq. omni mea perficiam. Neque uero uirtutes tuas ſtilo perſequi in pręſentia neceſſe habui, ne cũ illis nihil lucis ſcriptis noſtris addere nos poſſe ſperemus, excelſo enim loco poſitę omnibus in conſpectu ſunt, pudorem tuis tibi ipſi laudibus recẽſendis onerare uoluiſſe uideamur. Tu interea hos libros, ueluti primum effuſiſſimę in te uoluntatis meæ ſignum accipe. quos ſi tibi gratos, & probatos fuiſſe cognouero, tum uero me laborum meorum ſatis amplam mercedem percepiſſe, neque in illis ſcribendis operam inaniter poſuiſſe exiſtimabo.

VBERTI

VBERTI . FOLIETAE DE . LINGVAE . LATINAE VSV . ET . PRAESTANTIA

LIBER . PRIMVS

EGREGIAM.IACOBI.BONCOMPAGNI ingenii, animiq. indolē atq. cum in omni genere præſtantem virtutem, tum vero incredibilis humanitatis, & moderationis laudem, iam inde a prima adoleſcentia imbecillaq. illa ætate, quæ impotentium cupiditatum veluti æſtu abrepta minus ſe rationis imperio regendam præbet, apparere cœptam, ac ſimil cum annis ingentibus auctam incrementis fortunæ amplitudo, ad quam ex priuatę ſortis ſtatu merito peruenit, non modo non extinxit aut imminuit, ſed rato admodum exemplo etiam auxit, expreſſioribusq. ſignis illuſtrauit, ac veluti edito loco poſitam conſpectiorem fecit. Quæ res ſolidæ in primis, & corroboratę, ac neutiquam vulgatę virtutis ſemper fuit, animiq. celſi, ac magni, & omnia humana infra ſe poſita exiſtimantis.

mantis. Siquidem mortalium mentes maiore vi maioreq. impetu ſecundę, quam aduerſę res concutere, & labefactare ſolent, atq. vltra officii regionem efferre: rerumq. copia, & inſolentia nonnumquam ad intolerabilem faſtum, & arrogantiam homines prouehit. Vt recte ſapientię profeſſores tradant, id quod vſu quoq; compertum eſt, maiore animo ſecundam fortunam modice, quam aduerſam patienter ferri; eoq. præſtantiorem illam, quã hanc eſſe virtutem, quod illa noſtri arbitrii res, lauſq. proinde ab ea emanans noſtra ſit; in hac neceſſitas, cui vel ab inuitis parendum eſt, maximam laudis partem occupet. quæ res prouerbio quoq. comprobatur, quod in felicitate tantummodo obtinet locum. Vetus enim & peruulgatum eſt, mores honoribus immutari, cum in miſero fortunæ ſtatu nulla morum mutatio prouerbio ſit notata. Atq. ea laus eo mirabilior eſt in IACOBO, eoq. magis omnium oculos in illum conuertit, quo rarior ætate noſtra in eadem fortuna apparuit, quoq. contraria inuidia noſtra tempora, vt recordari ipſi poſſumus, laborarunt. At vero IACOBI moderatum, & conſtantem animi habitum nihil altiſſimo fortunæ gradu, ad quem ſubito conſcendit, inflatum, nihilq. ſummo gratię loco quem apud GREGORIVM tertiũdecimum poſſidet, elatũ cernimus. Cui GREGORIO cum non minus ob morum ſuauitatẽ amabilemq. naturam, quam ob arctiſſimam

neceſ-

neceſſitudinem ſit acceptiſſimus, nullos tamen tanta Pontificii animi in illum effuſio aut ei ſpiritus attulit, aut quidquam de priſtina comitate imminuit, quin contra illum omnibus vel mediocris ſortis hominibus ſeſe videmus æquare, in omniumq. conſuetudinem familiariter dare, atq. ad ſe accedentes benigne, & perhumaniter excipere. qua virtute nulla eſt, quæ ad inuidiam magnæ fortunæ fere comitem leuandam, & mitigandam, hominumq. voluntates attrahendas magis valeat. Neq. uero ceteræ quamplurimæ, & eximiæ IACOBI laudes ita parum enitent, ut illarum lux præfulgenti humanitatis, & moderationis ſplendore perſtringatur, atq. hebetetur. Splendent immo haud obſcuris documentis claræ, magiſq. in dies ſplendebunt, ſi modo illis campus datus fuerit, in quo poſſint excurrere. quas non ideo non neceſſe habui in præſentia ſigillatim perſequi, quod obſcuræ aut dubiæ non ſint, ſed quod longum id fuiſſet, ac ſuperuacaneum, neq. ad ſuſceptam diſputationem quidquam pertineret, quodq. multi nobis, ut ſperamus, dabuntur loci eas commemorãdi. una illa eximia laus, quæ huic operi conuenire in primis viſa eſt, nullo modo fuit ſilentio prætereunda, hoc eſt incenſum, & indefeſſum de hominibus bene merendi ſtudium, atq. omnes, quicumq. in illius opem, & fidem confugiunt, opibus, honoribus, dignitate amplificandi. in quibus homines ingenii,

genii, ac doctrinæ, & eloquentiæ fama commendatos præ ceteris amplectitur naturæ uidelicet, & ſtudiorum ſimilitudine impulſus, quibus ſtudiis a puero fuit mirifice deditus, quæq. aſſiduo labore, ac diligentia perpetuo coluit; in quibuſq. magnos progreſſus habet. Litteratos igit̃ homines BONCOMPAGNVS apud ſe in magno honore, in magnoq. pretio habet, ac de illis augendis,& ornandis cogitare numquam deſiſtit. quorum familiari quoq. vtitur conſuetudine, libenterq. cum illis init conuiuia, eorum ſermonibus mirifice delectari ſolitus. quibus ego magna cum uoluptate, & uero etiam fructu ſæpe intereſſe ſoleo. Nullus autem congreſſus mihi iucundior umquam fuit, quam is, in quo quæſtio grauiſſima, atq. in primis controuerſa, ingentibuſq. contentionibus, & diſputationibus agitata an latine hoc tempore ſcribendum ſit, omni differendi ſubtilitate enucleata, ac ad tenue limata eſt, cum omnes fere, quicumq. erant Romę litterarum atq. elegantis eruditionis fama inſignes, eius uocatu ad illum in Vaticanũ ad conuiuium conueniſſent. Fuit autem hoc per id tempus cum IACOBVS a GREGORIO Pontificiæ militiæ ſummus Præfectus creatus eſt. Adfuit in illis ANTONIVS. SAVLIVS. qui ad eximiam Pontificii, & Cæſariani iuris ſcientiã politiores quoq. addidit litteras, ac nõ vulgaria eloquẽtiæ ſtudia, omneſq. ingenuas, & homine nobili dignas artes. In quo Iuuenie

tanta

tanta præſtantis naturæ uis eſt, ut ætatem uirtute præcurriſſe exiſtimetur; temporiſq. beneficium ingenio repræſentaſſe. quippe quod prudentia, quę non niſi longa ætate, ac diuturno rerum uſu fere acquiritur, ætate nondum matura in illo ſingularis conſpiciatur. Cum acerrima enim ingenii excellentis acie coniunctum eſt peracre ac prudens de magnis rebus, quæq. in deliberationem, & actionem cadunt, iudicium. quæ res perraro contigit, ut qui doctrinæ ſtudiis excellat, idem in ciuilium rerum adminiſtratione, reiq. publicæ gerendæ facultate ſit prȩſtans. Quæ uirtutes cũ omnium oculos in illũ conuerterunt, tum eundem Principibus acceptũ, & gratum faciũt: in primis GREGORIO tertiodecimo optimo, & ſapientiſſimo Principi, a quo ad non leuia reip. munera uocari cœptus eſt, honorifica legatione ad Regiam Neapolitanam illi mandata. In qua ita omnia SAVLII fidei, diligentię, ingenii, conſilii conſtant officia, ut ſe ſe non modo mandato muneri parem oſtendat, ſed ex illo ad altiora ſibi gradũ faciat. Accedunt ad condecorandum ANTONIVM haud parua nobilitatis momenta, quam ille ab ipſa Vrbe Roma peruetuſto genere ducit. In qua Ciuitate gentem Sauliam perhonorificum ſemper dignitatis locum obtinuiſſe multis præclaris legationum, & aliis publicis muneribus ſępe functam certiſſima adhuc extant cum lapidum, tum litterarum monumenta. Quę gens

cum Lucam poſtea cõmigraſſet,ſtatim in Principibus illius Ciuitatis, iisq. qui capita rerum erant, connumerata eſt; euiusq. potentię in ea Ciuitate nondum plane deleta ſunt ueſtigia. Demum cum Genuam fęlicioribus auſpiciis ſedes, ac domicilium tranſtuliſſet,mirum eſt, quam breui cum excellentibus hominum ingeniis, quæ perpetuo tulit, tum opibus per amplis ſuis ſubnixa in primariorum dignationem uenerit, quamplurimas ex clarioribus familiis affinitatibus amplexa. Nec minus externi honores claram gentem commẽdant nimirum ſacrę purpuræ titulus, aliquotq. inſignes ſacri Antiſtites. quorum doctrina, tum autem uitę ſanctitas ac pietas in ſuperioris ſæculi tenebris orbi Chriſtiano ita illuxit, ut eorum nomen tota Europa fuerit percelebre. Opum uero non magis amplitudo conſpecta eſt, quam uſus laudatus. Vrbem enim circumiectaq. ſuburbana compluribus magnificis ędificiis ornauit hęc gens, in quibus eſt peramplum Valetudinarium, non priuatę fortunæ, ſed Regię magnificentię opus unius Bẽdineli opibus, & eximia pietate extructum,amplißimisq. uectigalibus ad uſus neceſſarios tuẽdos donatũ.Quas res me de SAVLIO non temere attigiſſe, cum ceterorum nomina, qui conuiuio, & diſputationi interfuerunt, ſilentio tranſierim, mox apparebit. Eam autem diſputationẽ induxit CVRTII Gonzagæ oratio, quam ille multorum menſium commentatione

ne elaboratam BONCOMPAGNI iuſſu ſecum attulerat. in qua id ſuſcepit demonſtrandũ, non modo oportere, ſed neceſſe quoq. eſſe, latina lingua omiſſa, quę obſoleuerit, Italo populari ſermone hominũ cogitationes, & actiones, quin etiam doctrinas ipſas litterarum monimentis hoc tempore mandari; uehementerq. labi, & errare eos omnes, quicumque latina lingua in quouis genere, ac de quacũque re ſcribendo utuntur. Cum igitur conuiuium ſumma hilaritate, ac iucundiſſimis ſermonibus celebratum eſſet, remotis menſis petiit a GONZAGA: BONCOMPAGNVS ut orationem, cuius audiendæ cauſſa omnes conueniſſemus, recitare ne grauaretur. Hic GONZAGA quamquam id non libenter modo, ſed cupide quoq. facere exiſtimabatur, præfatus ſeſe imperio, cui parendum omnino ſit, adigi ad ineptias ſuas coram ipſis Romanę Academiæ luminibus proferendas illud addidit, ſeſe ad illum finem lecturum, quoad faſtidium, & ſatietas audientes non capiat. bene longã enim eſſe orationem, neque aliter ſubiectam rem potuiſſe demonſtrari, aut dilucide explicari. Cui cũ a BONCOMPAGNO omnibus approbantibus reſponſum eſſet, illius modeſtiam in ea excuſatione ab omnibus agnoſci, longitudinem uero audientibus non modo non faſtidio, aut ſatietati, ſed delectationi etiam fore, quę enim ab illius ingenio, & eloquentia proficiſcantur, ea eſſe, ut quod idem de Demo

ſthenis orationibus dici ſolebat, longiſſima quæq. maxime delectet, GONZAGA nihil cunctatus, orationem de ſcripto magno ſilentio recitauit. Elaborata enim erat in primis, & copioſa, ac cum uerbis illuminata, tum ſententiis uariata, ut delectatio animos audientiũ teneret, ac longitudinis ſatietatem, & tędium leuaret. Varie ea oratio audientes pro cuiusq. ingenio affecit. nam qui argumentum minus probabant, ſilentes eo erant habitu oris, qui animum alta cogitatione defixum indicaret. Maior pars in luculẽtæ orationis, omniq. exornationum genere illuſtratę laudes conſentiente applauſu effuſa eſt, cum alii copiam, alii diſpoſitionem, alii ornamenta, alii alia laudarent; nonnulli etiam ſententiam magnopere approbarent, cum dicerent omnia ſermone hoc, quo populariter utimur, ſiue illum Italicum, ſiue Hetruſcum appellare libet, ętate noſtra litteris eſſe mandanda, uſumq. latinę linguæ iam obſoletæ atque adeo extinctæ plane omittendum. Cogere id rationes plurimas, ac ueras a GONZAGA allatas, remq., ac neceſſitatem ipſam. neque enim tot poſt ueteres illos nouis exortis rebus, quæ latina uoce careant omnino, animi notiones infinitis in rebus explicari poſſe. quod ſi nouis hiſce rebus noua ſint imponenda nomina, prǽterquã quod nouam ac plane aliam linguam fingemus, quę ne ipſa quidem iure uocari latina poterit, neque enim uocibus illis a nobis fictis latini homines

mines utebantur, nobis hoc prorſus eſſe interdictum in aliena lingua, ac licuiſſe id ueteribus tantummodo latinis in ſua, ut nouas res nouis uocabulis notarent. Deinde ſe non uidere, cur nonnulli ab hac ratione tantopere abhorreāt, quaſi uero patria hęc Italorum rudis quędam, & agreſtis ac degener ſit lingua, ac non ea, quę omnium ornamentorum, omniumq. figurarū tam uerborum, quam ſententiarum; omnisq. poematum generis capax ſuauitate & pulchritudine ſua alienigenas quoque ad ſeſe poſſit attrahere, nedum illa hominibus Italis & Ciuibus ſuis ſit faſtidienda, & repudianda. quin etiam, ſi quis rem uere exiſtimare uelit; ac ſi quis ſolidas potius res, quam ſplendida nomina conſectetur, patrium ſermonem noſtrum, qui in tanto ſit nonnullorum contemptu, in comparatione cum latino multis rebus longe præſtare; magisq. decorum eſſe, illiq. multis partibus anteponendum. qua in re ſeſe magnopere aſſentiri GONZAGAE; aſſenſurosq. omnes, qui fulgore Romani nominis aciem ingenii non perſtringente integre & ſincere de re uelint iudicare. Simile ſe quiddam hac in re Romanorum temporum agnoſcere, cum homines Philoſophiam ac ceteras artes & doctrinas nulla alia quam Græca lingua nec ipſi legere, nec ab aliis uellent tradi. quorum inſcitiam multis locis a Cicerone latinæ eloquentię parente irriſam legimus, abſurdam hominum rationem mirante, quos non delectaret

patrius

patrius ſermo; inſolensq. domeſticarum rerum faſtidium damnante. Mâgnam proinde GONZAGAE habendam gratiam, qui adoleſcentium ſtudia, & ardorem excitarit ad hanc linguam amplectendam, & ſcriptis illuſtrandam, importunitatemq. ab ea deterrentiũ tam acri ac uehementi & ornata oratione inſectatus ſit, ac patrii ſermonis dignitatem tanta argumentorum copia & ui, tamq. firmis rationibus aſſeruerit. Hic GONZAGA, quæ, inquit, de laudibus meis a ueſtra humanitate plurima aç præclara profecta ſunt, ad ea non neceſſe habeo reſpondere. ſunt enim eiuſmodi, quæ ſi uelim agnoſcere, pudoris oblitus plane exiſtimer, ſi negare, mendacii quodam modo arguere uidear uiros, quorum tam egregia in me extet uoluntas. Id quod res eſt, uerba ueſtra interpretabor: orationem uidelicet uos meam ipſam per ſe rudem & ieiunam uerbis ueſtris amplificare & illuſtrare uoluiſſe, quæq. illi deſunt, addere ornamenta. Cui uoluntati ueſtræ ut me plurimum debere confiteor, ita uos pro ea, quam uobis uiciſſim debeo beneuolentia, & obſeruantia monitos uolo, ut id poſthac faciatis parce, ac modice, ne nimia amoris abundantia prouecti ea mihi de cetero affingatis, quæ imbecillitati meæ parum conuenientia non tam me laudibus ornent, quam de iudicii ueſtri fama detrahant. Sententiam uero meam a uobis probari uehementer ſane lętor.

aucto-

auctoritas enim ueſtra me poſthac tutum faciet ab obtrectatorum liuore. quis enim eam ſententiam audeat lacerare, id quod nonnulli iiq. non indocti, magnoſq. in eloquentię ſtudiis progreſſus habentes in omnibus ſermonibus faciunt, quis igitur erit tanta audacia, qui eam ſententiam oppugnare aggrediatur, a qua ſtare uideat tales uiros tam exquiſita doctrina, tantoq. rerum uſu atq. eloquentię gloria commendatos? Integrum igitur & incorruptum iudicium ueſtrum laudo; eorumq. diſſimile, qui latinæ linguæ toti hęrentes ab illa non poſſunt diuelli, patriumq. ſermonem contemnunt; neq. ratione & uerirate uicti cedunt; quin contra ſententiam, quam uſus & res ipſa manifeſte coarguit, pugnaciſſime defendunt. quam rem non tam, quod ſe ueram cauſſam putent tueri (quis enim quemquam tam hebetem & tardum exiſtimet?) ſed duabus de cauſſis facere ſunt exiſtimandi; altera quod latinæ linguæ ſcientia inflati & ſubnixi ambulant, cuius commendatione ſupra alios ſe ſe extollunt. quę ſi inutilis conuincatur, in ordinem ſe ſe coactum iri, atq. adeo nullos prorſus futuros intelligunt. altera cauſſa eſt humanis ingeniis inſita peruerſitas, ne tam multam operam uideantur perdidiſſe; ne ue tantum ac tam diuturnum ſtudium in re plane inutili fruſtra poſuiſſe. Dimittendi ſunt igitur eiuſmodi homines; atq. ut ſuis ſe tęneant finibus ſinendi. quorum errorem ſi non alia

res,

res, tempus ipſum, cuius de omni re uerax eſt & incorruptum iudicium, tandem refellet. Plura dicere pergentem GONZAGAM. BONCOMPAGNVS interfatus, optatam inquit, ſæpe occaſionem, ut de hac re inter homines ingenio & doctrina præſtantes diſputatio inferretur, mihi oblatam gaudeo. quam ſi dimiſero, meum uitium fuerit. nam nihil eſt, quod minus mihi liqueat: minusq. conſtituere mecum poſſim, quid certi aut explorati ſequar. quæſita enim ſæpe res eſt a doctis & ingenioſis uiris: quorum diſputationibus ſæpe interfui, cum etiam ipſe eum ſermonem nonnumquam induxiſſem, hominesq. inter ſe commiſiſſem. ex quibus diſputationibus illud ſemper abſtuli, ut idem, qui ueneram, abirem: atq. adeo ut incertior & magis dubius diſcederē. ita enim diſſidentibus ſententiis inter illos ſemper certatum eſt, ut res exitum non reperiret. In magno igitur beneficio accipiam, ſi hac de re, deq. linguæ latinæ & popularis huius noſtræ Italicæ comparatione ſuſcipiatur diſputatio; ac tam diu differatur, donec ueritas ad liquidum exploretur. neq. iniquo animo debes ferre GONZAGA, ſi ſententia tua in controuerſiam uocetur, neq. ſuſceptam opinionem ita amplecti, ut cum cetera omnia humana diſputatione huc & illuc poſſint trahi, opinionem tuam eſſe eximiam poſtules. quin contra pro comperto tibi affirmo, nullam eſſe rem, de qua uel inter Italos ipſos plures ſint ac magis diſcre-

diſcrepantes doctorum hominum ſententię. nam apud exteros quidem & tranſalpinos, eos inquam, qui in litterarum ſtudiis uerſantur, haud facile opinio tua approbatorem inuenerit. Vel de iis, qui adſunt, quot putas eſſe, qui a te diſſideant? ii certe, qui ſilentio ſuo ſententiam iſtam tuam ſe minime probare ſignificãt. qui ideo fortaſſe tacent, quod tuam offenſionem uereantur, ſi in re tam accurate a te tractata, ac tot menſium commentatione agitata tantoq. uerborum apparatu explicata tibi aduerſentur, perinde quaſi opinione tua improbanda de tuo iudicio uideantur detrahere. Tum GONZAGA magnam immo, inquit, gratiam habiturus ſum BONCOMPAGNE, ſi quis ſententiam meam oppugnare, ac refellere uel acerrime aggrediatur. alteruter enim ex ea re uel neceſſario percipietur fructus. Siue enim opinio mea uera eſt, ut puto, ueritas magis elucebit contentione agitata; ac ſubtilitate diſputationis ad tenue limata & enucleata; magiſq. ueluti inuolucris reiectis apparebit. Siue falſam opinionem animo imbibi, quid mihi optatius aut utilius eſſe poſſit, quã eam mihi eximi? pręclare enim multis locis docet Plato, ut ueritate tamquam ſaluberrimo pabulo intelligentię noſtrę uim ali, ita falſas opiniones uirus eſſe, quo animus noſter inficitur. quare prudenter Socratem in diſputationibus cupere ſolitum ſcribit, inferiorem ſe potius, quam ſuperiorem diſcedere, quod

uictum ratione, falſis opinionibus, ſi quas ani mo comprehendiſſet, ſe liberari diceret, quo beneficio nullũ excogitari poſſit maius; contra uincendo nihil ſe aſſequi, ſed hanc omniũ maximam utilitatem ad uictum peruenire. Sapientiſſimi igitur hominis rationem mihi imitandam ducens uos ſingulos oratos uolo, ut quantum quiſq. ingenio & eloquentia ualet, id omne ad nos oppugnandos conferat; ac quam̃ uehementiſſimus poteſt, in orationem noſtram cooriatur. Tum BONCOMPAGNVS Quandoquidem inquit, GONZAGA contradictione non offenditur, quis ueſtrum Viri doctiſſimi contrarias partes ſuſcipit? Etenim cum diſputatio per ſe ipſa ſatis ſplendida eſt, tum uero nihil gratius mihi hoc tempore fieri poteſt. nulla enim res eſt, in qua magis cupiã, non uagam & incertam, ſed ſtabilem & ratam habere opinionem. Quę cum ille dixiſſet, ſilentium omnibus fuit. Quare BONCOMPAGNVS non ea, inquit, de cauſſa puto, neminẽ ueſtrum in tam ſplendidum certamen nomen & operam ſuam profiteri, quod non multi ex uobis ſint, qui a GONZAGA magnopere diſſentiant, ii certe qui ſilentio ſuo animum & ſententiam nudarunt, neq. ii paruis ſe ſe naturæ & doctrinæ pręſidiis ad manũ cum GONZAGA conferendam exiſtiment inſtructos, ſed modeſtia uos credo retineri, quaſi arrogantis ſit atq. hominis pudoris prorſus obliti, ſi quis ſe ſe certamini ultro offerens ceteris ueluti ſe

ſe

ſe uideatur prætuliſſe. ueſtram igitur omnium uicem culpam hanc ego ſuſcipiã, unũq. ex uobis pugnæ deſtinabo, modo uos me humanitate & fide ueſtra a repulſæ periculo & ignominia ſecurum faciatis, ac quemcumq. elegero, is non retractanrer obſequi in animũ inducat. Cum omnes reſpondiſſemus, nos in auctoritate illius fore, ille, tuas igitur has, inquit ANTONI. SAVLI eſſe partes volo, non quod ego te ceteris pręferam, ſed quod perſpectior mihi ſit & exploratior tua hac de re ſententia, quam tu mihi ſæpe declaraſti. Cum omnes nutu ſignificaſſemus, nos iudicium BONCOMPAGNI magnopere approbare, SAVLIVS vultu immutato cum ſubita & improuiſa re ſe vehementer demonſtraret perturbatum. Quid, inquit Præfecte negotium, cui minime omnium, qui adſunt, aptus ſim, ad me potiſſimum delegare tibi in mẽtem venit? quam hoc reliquæ prudentię tuæ conſentaneũ facis? te enim aiunt in muneribus mandandis mirum habere ſolere hominum ac rerum delectum. Principio quid improuiſo deprehenſus afferre poſſum contra tam accuratam orationem, totq. lucubrationibus commentatã? Copia mehercule rerum & argumentorum cogitatio obruitur, ne dum quid contra diſſeram, mihi in mentem venire quidquã poſſit. quamquam vt me ipſe ſubito reuocẽ, hoc ipſum, quod de magnis & grauibus rebus diſſerenti aduerſariũ eſſe in primis ſolet, mihi ver-

tere in bonũ poteſt. inſcitia enim mea quęq. multa in differendo me peccare neceſſe eſt, in his temporis anguſtiis aliqua ex parte fortaſſe latebunt. Deinde præterquam quod ingenio & eiuſmodi diſputationibus parum atque adeo nihil omnino valeo, quod vmquam ętatis tempus ſepoſitum habui, quo me iis artibus inſtruerem, quę talis diſputatio poſtulat? Equidem primæ ætatis tempora politioribus literis ac Philoſophiæ quoque me dediſſe non nego, in quibus tamen haud diu verſatus ad aliud ac longe diuerſum litterarum genus omnem operam, omneq. meum ſtudium breui transferre coactus ſum, in quo omne tempus, quo in ſcholis fui, conſumpſi: forenſis deinde opera ac labores & Aulæ occupationes ab omni humaniorum ſtudiorũ cogitatione me penitus abſtraxerunt. Vt etiam ſi quid in hoc genere aliquando potuerim, id omne perierit. Ad hoc perturbat me haud parum tua & ceterorum expectatio, quæ cuiuſque quãuis præparati, atque iis rebus, quibus ego careo, inſtructiſſimi animum poſſit infringere. quid enim dignum hac tanta audientia afferre poſſim? Sed quoniam tantam tuam de hac re voluntatem video; tuq. auctoritate tua omnem mihi pręcidiſti excuſationem, grauius me flagitium admiſſurum intelligo imperiis tuis nõ parendo, quam inſcitiam meam detegendo. Cum pręſertim maiore tua culpa, peccaturus ſim, quam mea; tibiq. errata mea, quæ plurima

ma fore non dubito, potius ſint aſſignanda, qui me inuitum & retractantem in diſputationem tam a me alienã imperio tuo conieceris, quam mihi, qui me uenia dignum facio, ſi a te iuſſus in iis rebus tractandis offendero, quæ a profeſsione mea tam abhorrere ante denuntio. Tu vero, inquit BONCOMPAGNVS iſtis omiſſis, quæ a tua modeſtia proferuntur, fortiter age ANTONI, audacterq. ad diſputationem aggredere. Omnes enim quicumque tecum ſentiunt, ſi qua in re ipſe deficies, tibi præſto futuros polliceor. quod idem aſſentiẽtium auxilium, ſi eo opus erit GONZAGAE non deerit. Hic GONZAGA nihil immo (inquit) Pręfecte ab eo, quod initio te cupere dixiſti, tam alienum eſt, quam hæc differentiũ & obloquentium multitudo, ex qua magnam confuſionem ſemper exiſtere neceſſe eſt, quæ ſubtilitatem diſputationis impediat, id quod mihi ſæpe vſuuenit, cum eiuſmodi diſputationibus interfui. in quibus tum cum maxime diſputatio arderet, aliquis ex tranſuerſo cooriens inſtitutam continuationem, ac ſeriem diſſerendi obloquendo interrumperet. quo fiebat, vt pro vna plures quæſtiones interpoſitæ alia aliam impediret; nihilq. in vlla certi aut explorati conſtituti poſſet. Si igitur in prima voluntate manes BONCOMPAGNE, tali obloquendi facultate, quę ad nullam rem niſi ad contextum orationis impediendum valet, ceteris interdicta inter duos ſiue eos me & Saulium

SAVLIVM, ſiue alios eſſe placet, agi patere. quod SAVLIO graue eſſe nõ debet, quippe qui me ingenio & doctrina omnibusq. iis artibus, quas diſſimulat, longe vincat. vt diſputatio ipſa hominem aperiet ſimulationum integumentis euolutum, cum ego ceteris rebus inferior, cauſſa tantum ſuperior ſim, cuius bonitate cõfiſus certamen non detrecto. Tum SAVLIVS ſocium, inquit, repudiat GONZAGA, quod ſibi contra inermem & imparatum videt pugnandum; longioremq. reſponſionem perſequentem BONCOMPAGNVS interrupit, cum ſe conſilium GONZAGAE magnopere diceret approbare: ac prorſus ſic faciendum cenſeret. Quare SAVLIVM orauit, ut qui maiore in re voluntati ſuę eſſet obſecutus, in hac quoque ſibi morem gerere ne grauaretur. Cum ſe ſe in auctoritate fore reſpõdiſſet ANTONIVS. Verum vnum, inquit a te mihi dari velim Præfecte, quod tua a te ſapientia & æquitas ſine vllis meis precibus debet impetrare, vt hęc diſputatio in inſequentem diẽ differatur, exiguumq. hoc vnius noctis ſpatiũ mihi ad meditandum detur. Iniquum eſt enim me contra tam acrem, tam elaboratam, tam copioſam atque tot menſium commentatione meditatam orationem improuiſo deprehenſum atque imparatum diſſerere. Ad hoc bene longam, neque eam facilem explicatu inſtare diſputationem vides, tempusq. iam in ſerum inclinatum maxima diei parte legendo abſumpta,

abſumpta, omnesq. nos nimia & diuturna animi attentione plane ſumus defeſſi; neque res tam controuerſa exiguo hoc ſpatio, quod reliquum eſt diei poteſt expediri & ad exitum ullo modo perduci; & maximę atque arduæ quæſtiones perfectius percipiuntur, meliusq. mentibus hominum adhęreſcunt continuata quam intermiſſa diſputatione. rem igitur in poſterum diem integram differri commodius multo in omnes partes fuerit, Cum id enimuero ſibi ęquũ videri reſpondiſſet BONCOMPAGNVS; Ac quoniam inquit, longę diſputationis res eſt, faciendum omnino exiſtimo, vt cras bene mane conueniatur. ſic enim fiet, ne temporis anguſtiis urgeamur. Cui cum omnes aſſenſi eſſemus, conſurreximus. Poſtero die cum omnes ad illum ad conſtitutam horã conueniſſemus, atque eius iuſſu conſediſſemus BONCOMPAGNVS, ſi de me, inquit quemadmodum ceteri ſint affecti, coniecturam facere debeo, nullam multis ab hinc annis diſputationem incidiſſe puto, quę maiorem expectationem cõmouerit, maiorave ſtudia ad audiendum excitarit, quam hæc, quæ inter vos GONZAGA & SAVLI mox committenda eſt. Mihi quidem nihil longius umquam viſum eſt, quam dum vos de re præclara atque hoc tempore non in Italia modo, ſed in Tranſalpinis quoque nationibus maxime controuerſa diſputantes audiam; totumque hoc interpoſitum tempus ita fui animo agitato, vt

to, vt paruam quietis partem eamq. crebro interruptam hac nocte ceperim varie affectus. Modo enim mihi nimis longa uidebatur mora, quæ flagrans deſiderium meum (neque.n. animi impotentiam mei hac in re fateri uerecundabor) retardaret. modo breuis,cum ad te SAVLI cogitationem conuerterē,cuius cauſſa pro ſingulari mea in te uoluntate haud mediocriter me ſentiebā commoueri. perexiguū enim,ut uere dicam, tempus ad meditandum & commentandum de tanta ac tam ambigua re tibi datum uidebam. Sed duæ me res conſola bantur præſtans ingenium & iudicium tuum mihi & uero omnibus perſpectum & cognitū, celeresq. animi tui motus & ad excogitandū acuti, & ad explicandum expediti, qui non dubito, quin uirtute ſua breuitatem temporis ſint compenſaturi. ut nihil a te niſi præclarum & perfectum ſit expectandum: Et horum, qui audiunt æquitas & humanitas, ut ſi quid forte offenderis, aut ſi aliqua in re, id quod tamen non ſpero, non plane ſatisfeceris, nihil propterea de opinione, quam de excellenti facultate tua conceptam habent, ſint diminuturi, ſed, id quod res eſt, quæ deſiderabuntur, breuitati temporis aſſignaturi. Nam de GONZAGA quidem nihil eſt, quod perturbemur, qui uim ingenii & eloquentiæ ſuæ in tam longa & accurata oratione iā expreſſit,quodq. de illo futurum fuit, iam factum eſt iudicium. Tum ANTONIVS & immortalem tibi inquit,
habeo

habeo gratiam BONCOMPAGNE, quem tar
topere uideã de me, ac de mea exiſtimation(
laborare; & tibi remitto, ne meam uicem ſo·
licitus ſis. non enim dubito, ne ſuperior diſce
dam. quod arroganter dictum accipi nolim,
ſed quod bonitate cauſſæ confidam; ueritasq.
ipſa firmiſſimã hãc mihi ſpẽ faciat; paruaq. hęc
interpoſita mora mihi, & uero cauſſæ ipſi, quã
acturus ſum, dupliciter utilis fuit. nam primum
tempus hoc interea ad meditandum & commentandum
habui. quo factum eſt, ut multa
mihi pro latina lingua uenerint in mentem,
quæ exiguo illo, quod reliquum erat diei ſpa
tio, neque omnia cogitatione potuiſſem com
plecti, neque ſi maxime complexus eſſem, ſatis
temporis habuiſſem ad ea pronuntianda.
qua re factum eſſet, cum omnia, quæ pro po
pulari lingua, ac contra latinam dici poſſent,
copioſe & diligenter in oratione ſua perſecutus
ſit GONZAGA, cauſſa ex altera parte clau
dicaret, neque plane cognoſci poſſet, nullũq.
proinde rectum iudicium ferri. Deinde impe
tus illos animorum, quos tam acris ac uehemens
& ornata oratio excitauit, hoc interpoſito
ſpatio magna ex parte conſediſſe credendum
eſt. quare momenta rationum utrimque
ſedato animo melius perpendentur. Et ad
GONZAGAM conuerſus, longe, inquit, alio
orationis genere nobis agendum eſt ab eo,
quo in oratione tua uſus es GONZAGA. Tu
enim omnes Rhetorum flores conſectatus am-

plificationibus, ac genere illo dicendi acri & incitato non tam id agere uiſus es, ut ueritatẽ inuenires, quam ut latinam linguam, in qua inſectanda uehemens in primis, atque adeo atrox extitiſti, funditus euerteres, ueritatemq. obrueres redundantia uerborum, atque audientium ita afficeres animos, ut orationis flumine ueluti rapidiſſimo æſtu abrepti quid uerum quidq. ratum eſſe deberet, internoſcere, ac ſecum ſtatuere non poſſent. quod orationis genus commouendis quam docendis animis aptius iudiciis & concionibus reſeruandum eſt. in quibus oratores non tam de ueritate inuenienda laborare ſolent, quam omnes curas intendere in Iudicum & audientium animos in ſuam cauſſam inclinandos, multitudinemq., quo uelint, impellendam. At nobis contra agendum eſt, quibus propoſitum eſt ueritatem inueſtigare, eamq. ſubtili diſputatione enucleare. Non debes igitur expectare GONZAGA, ut orationi tuæ reſpondeam, cũ quod longo tempore ac diuturna commentatione opus eſſet, tum quod eiuſmodi orationis genus amplum & redundans ad diſputationem noſtram minime eſt accommodatum.

Sedate igitur & remiſſe de re nobis eſt quærendum, ſermoneq. eſt utendum ſimplici & æquabili, preſſoq. & enucleato, atque omni oratorio fuco plane carente. Quare oratione tua omiſſa, diſputatio inter nos de integro inſtituatur, ac ueluti nunc ſumpto initio certamen

inter

inter nos committatur. GONZ. Tu uero ut libet. SAVL. Illud quoque inter nos æquũ eſt conſtitui, quod candoris noſtri, eorumq. hominum eſt, quibus in differendo unum ueritatis eſt ſtudium, ne comprehenſæ opinioni pertinaciter hæreamus, ne ue illius ita retinentes ſimus, ut ſi eam ratio labefactabit, ſi denique ueritas extorquebit, non inuiti illam deponamus, eaq. in re ſapientiſſimum illum Socratem imitemur, quem tu heri commemoraſti. GONZ. Ita prorſus faciendum cenſeo. SAVL. Vt igitur ratione & uia procedat diſputatio, age more ſcholarum effatum profer, de quo diſputetur. GONZ. Videtur mihi hoc tempore populari Italica lingua ſcribendum eſſe; & a latina prorſus abſtinendum. SAVL. In quo tandem negotii genere? GONZ. In omni. itaque ſiue epiſtola mittenda ſit, ſiue cauſſa in iudicio agenda, ſiue hiſtoria conſcribenda, ſiue ars aliqua & doctrina tractanda ac litteris mandanda, nulla alia lingua utendum; idq. ſiue in ſoluta oratione, ſiue in carminibus. SAVL. Rationem expecto. GONZ. Multæ ſunt, eæq. firmiſſimæ, quas proferre poſſim. Verum ne longum faciam, quinque in pręſentia ero contentus. SAVL. Quę iſtę ſunt tandem? GONZ. Principio omnium ſæculorum omniumq. gentium auctoritas, ac perpetuus uſus eadem lingua ſcribendi, qua in quotidiano ſermone uulgo utebantur. Cur uero duplici ſermone ea-

dem gens uteretur? aut quæ tandem ratio id ſuadeat? quid enim aliud eſt ſcribere, quam id quod loquimur, litterarum monumentis cõ ſignare, ne pereat? Cur autem id alio ſermone faciamus, neminem reperiri poſſe exiſtimo quamuis acri ingenio præditum, qui ſi non ſolidam, at ſaltem ſpeciem aliquam habentem rationem poſſit comminiſci, quæ ad id perſuadendum ualeat. Quæ eſt igitur iſta tanta in noſtrorum hominum ingeniis peruerſitas, quę ue tam inepta iſta ratio ſæculum noſtrum tenet, ut pertinaciæ finem non aliquando faciamus? Sed tantum nobis ipſi demus, ut acutius in rebus uidere nos exiſtimemus, quam omnium populorum omniumq. ſæculorum ætates? quod ſi Romanorum ipſorum idem erat in loquendo & in ſcribendo ſermo, id quod dubium eſſe non poteſt, utri tandem illorum ſimiliores ſunt, ii ne, qui ſeſe ad illorum uſum & conſilium accommodant, an ii, qui illorum uerba tantum retinentes a ſententia & iudicio recedunt? Multis iam ab hinc ſęculis latina lingua mortua eſt; uſus enim latine loquendi, qui unus linguarum uita eſt, extinctus eſt, quæ etiam aliena dici poteſt, quieſcere igitur illam ſinamus. Contra patria hæc noſtra lingua uiget & floret, illa igitur utamur. neque qui in quotidiano ſermone Patriæ noſtræ ciues atque Italię incolæ ſumus, cur in ſcribendo peregrini eſſe cupiamus, uideo. quod qui facere recuſant, ſimile quiddam

dam faciunt, ac ſi quis uiuorum conſuetudinem, & quotidianum uſum uitet, eorum uero, qui multis abhinc annis mortui ſunt, quod eos clariores uiros, ac digniores, quibus utamur, dicat fuiſſe, conſuetudinem quærat, atque ea cogitatione fruatur, illosq. uiuentes ac ſe illorum familiaritate uti ſomnians aliosq. irridens, qui non ſimile faciant, ſeſe oblectet. Quis uero in homine ita inepte deſipiente riſum teneat? Memoriam quidem clarorum uirorum colere ac repetere ſæpe debemus; resq. egregias ab illis geſtas commemorare; quin etiam illorũ imagines, ſi ulla facultas ſit, apud nos habere, quibus ad uirtutem & ad decus æmulandum accedamur. ita ſermonem latinum noſſe & intelligere debemus nos quidem, ne tot præclara in omni facultate præcellentiũ ingeniorum monumenta hac lingua ſempiternæ ſæculorum memoriæ commendata intereãt. Eadem uero lingua uti, cum alia feliciſſimis initiis atque auctibus illi ſucceſſerit, id cum a ratione eſt alienum, tum omnium ſæculorum auctoritati, ut initio poſui, aperte repugnat. Altera ratio ducitur a fine, quem qui latine hoc tempore ſibi ſcribendum ducunt, uſque adeo non aſſequuntur, ut ab illo quam longiſſime aberrent. illud enim qui ſcribunt, ſpectare ſolent in primis, eaq. de cauſſa homines hũc ſcribendi laborem capiunt, ut a quamplurimis ſcripta ipſorum legantur. Qui igitur latino ſermone cogitata ſua litteris ſuſcipit mandanda,

danda, is non de illuſtrando, ſed de obſcurando nomine ſuo laborat. quippe quæ a quampaucisſimis lectum iri debeat ſperare; atque in quampauciſſimorum notitiam peruentura. quotus enim quisque eſt, ſi mulierum, puerorum, ruſticanorum, opificum, nautarum, ac multo maximæ Nobilitatis partis rationem ducas, qui latine ſcire inueniatur? Vix milleſimus quiſque; ut tanta paucitas pro nihilo habenda ſit. Quod eſt igitur iſtorum conſilium; aut cur laborem iſtum inanem capiunt, cum ſibi, non aliis ſeſe ſcribere intelligant? Nihil eſt quod in re perſpicua multus ſim. Ad tertiam igitur rationem uenio: quæ docet hanc latine ſcribendi curam non inanem modo, ſed damnoſam quoque in primis eſſe. nam præter laborem, qui in latina lingua paranda plurimus & diuturnus exudandus eſt, ſi quidem uidemus eos, qui hoc ſtudio ducuntur; quiq. perfectam huius linguæ cognitionem & uſum aſſequi contendunt, omnem ſuam multorum annorum operam ab omni reliqua cogitatione auocatam in hoc ſtudium conferre; atque omnes ingenii & induſtriæ neruos in eo contendere; illosq. hac una tantum cura multos annos, quod miſerandum ſit, torqueri. pręter igitur hunc inanem & diuturnum neceſſario exantlandum laborem, id damni uel maximi faciunt, quod tam multam operæ & ætatis partem doctrinæ ſtudiis ſubtrahunt; prauumq. hoc conſilium multos illis de melioribus

bus & ad perdiſcendum aptioribus eximit annos, quos ſi bonis artibus darent, magnum profecto aliquid atque prçclarum in illis aſſequerentur. Equidem hanc unam non in poſtremis eſſe cauſſam puto, cur minus doctis hominibus çtas noſtra utatur, quam priſcorũ tẽpora, quod priſci illi integram operam & intentam in doctrinæ ſtudiis collocabãt ab hoc inani labore alienæ linguç comparandç non interpellatam. Quocirca nos ipſi tandem reſpiciamus, neque in prauo conſilio obſtinate nobis perſeuerandum ducamus. quod ſi aliqui ſunt, quibus id iam integrum non ſit, quique eo iam proceſſerint, vnde facilis non ſit neq. expeditus regreſſus; atque in quibus quod futurum erat, iam factum ſit, imbecillæ ſaltem ætatis, quæq. aliorum conſilio regenda eſt, miſericordia nos capiat; atque illam a damnoſa hac via ingredienda reuocemus. Sequitur quarta ratio, quç maxime rem, totamque hanc quçſtionem continet. nam ceteræ, quas attulimus rationes, ſcribi latine non oportere demonſtrant, hçc vero etiam non poſſç. nam cum̃ ſermo & loquendi facultas ideo hominibus ſit a natura data, vt animi notiones proferant, qui, malum, tantus iſte furor inſcitiæ & cæcitatis comes mentes quorundam tenet, vt cum patrium & a natura inditum ſermonẽ amplum & copioſum, quoque omnia animi ſenſa commodç & ornate poſſint declarare, eumq. promptum ac nullo ſtudio paratum habeant

beant, illo contempto tanto cum labore alienam linguam conſectentur mancam & deficiẽtem, qua vix dimidiam partem cogitationum mente conceptarum poſsint exprimere? Cuius rei confirmandę laborem mihi ademerunt ii, qui orationem meam uerbis ſuis ſubſecuti demonſtrarunt, quot res poſt uetera Romanorum tempora ſint immutatæ: quot nouę inuentę, quot noua Magiſtratuum, Procurationum, honorum, Imperiorum tam in militaribus, quam in Ciuilibus rebus exorta ſint genera, quot inſtrumenta non bellica modo, ſed domeſtica quoque, tam urbana, quam ruſtica, quot munitionum nouarum formæ, quam uarius ſit tam virilis quam muliebris ueſtitus, quot ciborum & condimentorum longe a priſcis diuerſę, longeq. aliis nominibus notatæ extiterint ſpecies. quæ atq. alia eiuſmodi multa latinis nominibus carentia ſi quis nouis uocabulis velit nominare, non iam latina lingua ſimplici & pura uti erit dicendus, ſed monſtrũ deforme gignere e duabus diuerſis maleq. cohærentibus rebus conflatum. Proinde uideant ii, qui pro ſuſcepta ſententia pugnant, quemadmodum hoc ſe laqueo expediant. Preſſe ac ſtrictim SAVLI inter nos agi uoluiſti. Breuiter igitur perſtringo, quæ oratione dilatanda fuerant. immenſa enim rerum copia & varietas ſe offert, quæ nouis nominibus inſignes ſunt faciendæ, quas ſingulas perſequi longum & infinitum pene fuerit. locum igitur ſatis ſit indicaſſe

dicaſſe. Reſtat ratio, quam extremo loco reſeruaui, cum dignitate ſit prima. Nam ſi patrius hic noſter rudis quidam & agreſtis atq. incomptus eſſet ſermo, tamen eo etiam in ſcribendo utendum defenderem iis de cauſſis, quas plurimas commemoraui. neque enim quiſquam duos ſermones habere, ut dixi, debet, alium, quo loquatur, alium, quo ſcribat. nunc cum patria lingua noſtra non modo non deformis ſit & abſona, ſed latina ipſa pulchrior, atque adeo omnium linguarum pulcherrima, quam ſui ipſe & Patrię hoſtis cenſendus eſt is, qui decoram linguam ſuam ſpernat, alienamq. ſequatur, quæ ſpecie & pulchritudine a paterna uincatur. Itala enim hæc lingua noſtra ea re haud dubie ceteris linguis præſtat, in qua prima eſt linguæ commendatio, hoc eſt, ſuauitate. quæ uirtus humanitatis propria, ac minime cũ belluis communis declarat, linguam hanc noſtram humanitati, quam ceteras propiorem, hominibuſq. proinde magis conuenientem; quippe, quæ ab eo ſono, quem horridum & trucẽ atque immanem edunt belluæ, ſit magis quam ceteræ remota, quæq. maiore cũ ſuauitate animis influat, omniq. carens aſperitate aures iucundiore ſenſu permulceat. Talem porro eſſe patrium ſermonem noſtrum, qui nõ intelligit, is non mente iam & intelligẽtia, ſed ſenſu omnino carere eſt exiſtimandus: neq. tardus & hebes modo, ſed amens ac plane ſtupidus eſt appellandus. omnes enim huius linguę uoces

uocalibus terminātur, quæ nulla conſonantiū aſperitate horridæ iucundiſſimo ſono animos audientium perfundunt. quæ res etiam linguā hanc fluentem & flexibilem facit; commiſſuriſq. & coagmentationibus in primis aptam. quæ altera eſt non exigua linguarum commendatio. atque ea laus benigno quodam Italiæ fato ꝑpria ſermonis patrii noſtri eſt, nulliusq. gentis ſermoni, qui nunc uigeat, uel cuius aliqua extet memoria, umquam contigit. Vt ſi quis nulla anticipatione corruptus animus uere & integre iudicare uelit, huic profecto Italicæ linguæ dignitatis primas tribuat. Virum quendam apprime doctum dicere ſolitum accepi, ſi cæleſtibus illis mentibus ullus eſſet ſermonis uſus, isq. vnus aliquis ex iis, quibus mortales utuntur, eſſet aſciſcendus, Italū hunc noſtrum ex ceteris omnibus illos fuiſſe delecturos. Equidem non ſum neſcius SAVLI nullam rem eſſe, de qua non in utramque partem poſsit diſputari, id qđ declarauit Academicorū ſecta, illud quoq. nō ignoro, in omni diſputatione ingeniū & eloquentiam uincere, qua tu utraque re in primis uales. ut non dubitem te, pro ea, quæ in te eſt, facultate, multa contra hæc poſſe afferre ad aſpectum quidē ſpecioſa, ſed ad approbationem infirma. Verum ſpero te pro animi tui candore, quod conſilium ſapienter & amanter mihi dediſti, eo te quoque uſurum; neque in cauſſa tam euidenti ac minime dubia oppugnanda ingenii & eloquentiæ oſtenta-

oſtentationem conſectaturum. Verum quid tibi ea de re ſtatuendum ſit,tuum erit arbitriũ. Equidem ueram hanc & certam ac ſtabilem opinionem perpetuo tenebo. SAVL. Tu quidem GONZAGA in extrema oratione conuentorum me admones, ne pertinaciter contra ueritatem tendã. uerum ipſe te in illis haud quaquam oſtendis mãſurum, qui qualiſcumq. tandem mea futura ſit diſputatio, te tamen opinioni tuæ hæſurum dicis. Ita ne uero? quid ſi falſa a ratione conuincatur, tamen ne illam retinebis? GONZ. Quo tandem modo tam euidens ueritas conuincatur? SAVL. Iudicium tu ſecundum te fers, priuſquam cauſſa ex altera parte ſit dicta. Cum peroraro, tum uter noſtrum oſtentationem ingenii conſectatus ſit; & uter ueritatis ſuſceperit patrocinium, horum uirorum, qui de hac, & de omni quãuis magna re, poſſunt exiſtimare, erit iudiciũ. Illud autem præfari libet, te in hac cauſſa longius, quam Petrum Bembum progreſſum. Ille enim in tribus iis libris, quos proſas inſcripſit, in quibus hanc eandem quęſtionem copioſiſſime & acutiſſime tractat, noſtrę ętatis homines hortatur, ut aliquam operę & temporis partẽ ad huius Italicæ linguæ ſtudium cõferant, quã a calumniis obtrectatorum conatur defendere, cum doceat cõmode & ornate omnes res Hetruſco ſermone litteris poſſe mandari, iuuentutemq. ab huius linguæ ſtudio deterrẽtes refellit. Verum latinam linguam, id quod feciſti

tu, non inſectatur; neque ab ea adoleſcentiũ reuocat ſtudia: quin contra non oratione modo, ſed exemplo quoque ſuo docuit, ea eſſe ſcribendum, quippe qui illam omni ſcriptorũ uarietate excoluerit, tamq. multa ac præclara nõ modo ſoluta oratione, ſed carminibus quoque latino ſermone conſcripſerit, ut nemini latinæ litteræ ætate noſtra plus debeant; iureq. is unum ex clariſſimis huius linguæ luminibus exiſtimetur. quę Bembi ſententia tolerabilis omnibus eſt. tu uero hac lingua inſectanda iudicioq. illorum, qui latine ſcribunt, reprehendẽdo & uituperando iniurioſus plane exiſtis in hunc ipſum Bembum, quem a te plurimi fieri idq. haud immerito, ſemper cognoui; & in tantam clarorum uirorum multitudinem, qui tanta cum ingenii & eloquentiæ gloria & noſtra & Patrum noſtrorũ memoria latine ſcripſerunt; linguamq. latinam non mortuam, ut putas, ſed maxime uigentem, quantum in te eſt, iugulare, ac de hominum coetu prorſus exterminare contendis. De qua re mihi tecum ſuſcepta eſt dimicatio. in qua, quoniam tu in diſputatione, quam modo habuiſti, non modo de uehementi illa contentione, qua in oratione a te recitata uſus fueras, nihil remiſiſti, ſed atrocior etiam mihi uiſus es contra latinam linguã inſurgere, ego quoq. qui remiſſus & ſedatus eſſe decreueram, acriter & uehementer agere conſtitui: ac ut par tibi referam, non minore ui dicendi ac copia, ſi modo id aſſequi potero,

popularem

popularem iſtam linguam, quam tantopere amplexaris, inſectari. non quidem, ut illam prorſus extinctam & exterminatam uelim; aut eos, qui illa res ſuas litteris mandant, accuſem ac uituperem, multos enim egregios ac doctos & ingenioſos uiros, iniuria afficerem, qui in ea magna cum induſtriæ & eloquentiæ gloria & noſtra & ſuperiore ætate ſunt uerſati, ſed ut latinam linguam infinita laude illi anteponam. Te igitur ueſtigiis tuis ſequens quinque, quas attuliſti rationes, eodem ordine perſequens de unaquaque ſigillatim diſſeram, ac ſingulas euertere conabor. Quam rem antequam facere ingredior, querelam quandam, quam animo incluſam iuſtus dolor exprimit, profundere cogor, fatumque Italiæ conqueri, atque Italorum iniquitatem, ingratumq. & hoſtilem in Patriam animum (iuſto dolori ignoſci poſtulo) accuſare. qui cum gentium & orbis imperio, quod maiores noſtri tot ſęcula obtinuerunt, ſint orbati, illius ſaltem memoriam non modo non contendant retinere, ſed eam, quantum in ipſis eſt, obſcurare & obruere, ac prorſus ex omni recordatione delere nitantur. Quid enim aliud agunt ii, qui, cum utraq. lingua & latina, & recentior hæc popularis Italę ambæ ſint, eam expellunt, qua tum Itali loquebantur, cum orbi terrarum imperabant; quæq. ideo Regia Italorum lingua iure poſſit appellari, quod ea Italia orbis terrarum Regina loquebatur; contra eam retineant & colant,

lant, quam Italia omni in illam irruente atque incendiis & ruinis graſſante Barbarie una cum duriſſimo ſeruitutis iugo accepit? Quę, malum, tanta eſt iſta in quorundam ingeniis peruerſitas, ut gratior ſit illis fœdiſſimæ ſeruitutis, quam florentiſſimi imperii recordatio? libentiusq. linguam ęrumnarum & dedecoris teſtem uſurpent, quam gloriæ & maieſtatis admonentem recolant? quæ res eo deteſtabilior eſt in Italis, ac magis uituperanda, quo latinum ſermonem apud exteras & tranſalpinas gētes maiore in pretio eſſe uidemus, ut nulla earum ſit, quæ nobiliſſimam hanc & Regiam linguam noſtram non patriæ ac populari ſuæ anteponat, magnoq. illius perdiſcendæ teneatur ſtudio. ut etiam eos pueros, qui doctrinæ ſtudiis ſeſe dant; & in Gymnaſiis uerſantur, non alio quā hoc quotidiano uelint ſermone uti, quo faciliorem & expeditiorem eius uſum habeant. Splendidus eſt hic locus & dignus, qui omni uerborum copia dilatetur; omniq. ornamentorum genere illuſtretur, ſed hanc laudem cōcionibus reſeruo. Hic cum BONCOMPAGNVS ac nō modo ii, qui idem, cū SAVLIO ſentiebant, nutu ſignificarent, ſeſe illius orationem magnopere approbare, uerum etiam ii, qui ſtabant a GONZAGA, commoti uiderentur, GONZAGA, ſi, inquit, latini ſermonis uſus Italię libertatem uindicare, amiſſumq. imperium poſſet recuperare, opinionem, in qua ſum, princeps ſcilicet repudiarem. nunc

non

non intelligo, quod adiumentum latina lingua in libertate aſſerenda aut imperio pariendo ſit nobis allatura. SAVL. Si ad recuperandum imperium nullum latinus ſermo momentum facit, ad retinendam certe tantæ maieſtatis tantiq. decoris memoriam ualet. quam nullo modo debemus obliterare. quod ii faciunt, quantum in ipſis eſt, qui extinguere latinam linguã contendunt. Verum ut ad diſputationem tandem accedamus, prima ratio tua fuit perpetuus omnium populorum uſus, cum negares ullam umquam nationem duos habuiſſe ſermones; alterum quo loqueretur; alterum, quo ſcriberet. Accipe ad hanc rationem, quam in ſpeciem firmiſſimam primam oppoſuiſti, quot modis reſpondeam. Principio hæc ratio dogma ipſum tuũ redarguit ac plane perimit. nam ſi hoc ſuſcipitur, ut unaquęque natio eodem ſermone ſcribat, quo loquitur, cum uniuerſæ Italiæ nationes uno & eodem ſermone minime utantur, ſed ſingulæ ſuum ſermonem habeant alterum ab altero longe diuerſum, efficietur, ut unicuique nationi ſuo ſit ſermone ſcribendum; neque iis ſolum, quorum ſermo politior habetur & ſuauior, ſed iis quoque, quorum rudior eſt & incomptus. Bergomatibus igitur, Foroiulienſibus, Liguribus, quorum populorum ſermo non ceterorum modo exiſtimatione, ſed etiam ipſorummet confeſſione aſper plane & agreſtis eſt, atque incomptus erit ſua lingua ſcribendum. qua re cum nihil

hil dici poteſt abſurdius, tum id a ueſtra ratione plane abhorret, qui unam eſſe omnino linguam Italicã, qua ſcribatur, uultis. GONZ. At inter Italicos hos tam multos tamq. uarios ſermones tanta eſt ſimilitudo, ut plures ſermones appellari non poſſint; unuſq. tantum ſit exiſtimandus Italorum ſermo, quippe quod ſinguli hi ſermones ab omnibus Italis intelligãtur ſine doctore; Hetruſcaq. hæc, quam uocamus lingua, breui & facile ſine ſchola in quotidiano uſu poſſit perdiſci. Vt Greca lingua ſemper una eſt exiſtimata; quamuis nonnulla eſſent in illa propria nationum idiomata nonnullis in uerbis inter ſe differentia, quę tamen ab omnibus Grecis, ab ipſiſq. etiam mulieribus ac pueris intelligebantur. Vna igitur eademq. cenſenda eſt ea lingua, quę pluribus nationibus communis eſt ad intelligendum, quamuis nõnullis loquendi formulis diuerſis inter ſe nationes illæ utantur. Longe diuerſa eſt latinæ linguę ratio, quæ plane aliena a nemine Italorũ intelligitur, niſi ab iis, qui illam longo & aſſiduo ſtudio a Magiſtro perdidicerunt. SAVL. Nemini minus quam tibi GONZAGA tuiq. ſimilibus reſponſio hæc conueniebat, qui huius, quam Hetruſcam uocatis, linguæ antiſtites & magiſtri illam in artem ita accurate redegiſtis, reguliſq. ueſtris concluſiſtis, elocutionum formis traditis, extra quas egredi, aut uerbum omnino ullum niſi ex præſcripto ueſtro uſurpare religio ſit, ut non modo ceteris

Italię

Italiæ populis, ſed ipſis quoque Hetruſcis linguæ forma a uobis ſit petenda. neque ad rem pertinet, linguam hanc ſine doctore intelligi. nam non de intelligendo, ſed de ſcribendo eſt inſtituta diſputatio. Hetruſca autem lingua recte ſcribi non poſſe contenditis, niſi ab eo, qui longo ſtudio eam a uobis regulisq. ueſtris perdidicerit; quosq. habetis huius linguæ auctores Petrarcam, Boccacium, & reliquos diuturna lectione & aſſidua tractatione contriuerit. quod Bembum & nonnullos alios ſe feciſſe gloriari ſolitos accepimus. Quare ſi aliena ea eſt lingua, quæ ſine doctore non percipitur, fateamini neceſſe eſt, ſi conſentanea loqui uultis, non minus aliena ſcribere eos, qui hac præceptis & legibus ueſtris circumſcripta, quam eos, qui latina ſcribunt. quo fit ut Itali, qđ reprehendebas, alia lingua loquantur, alia a uobis ſcribere cogantur. GONZ. Non alia lingua dicendum eſt illos loqui, alia ſcribere, ſed limatiore ſcribere, rudiore loqui. SAVL. Limatius & politius ſcribere eiuſdem nationis homines ſuſcipi poteſt, qui uero Foroiulienſem linguam non aliam ab Hetruſca intelligit, huic non ingenio, ſed ſenſu opus eſt. Nihilo enim magis ruſticanus Hetruſcus Foroiulienſem loquentem intelligit, quam Latinum. Quid enim? an non innumerabilia uerba, & nomina, tum etiam præpoſitiones, & coniunctiones cetera q. orationis partes eædem ſunt latinæ & Italæ linguæ? Vt loquendi formis &

terminationibus caſuum, magis quam uocabulis, quę pleraque eadem ſunt, duę hæ linguæ inter ſe differant, potiusq. Itala corrupta latina, quam alia a latina dicenda ſit, id quod facile ex diſputatione noſtra apparebit. Neque Gręcorum Idiomatum ſimilitudo quęſtioni noſtræ apta eſt. nam perfecta & approbata erant ea apud Græcos idiomata; ſingulæq. nationes ſuo quæq. idiomate ſine reprehenſione utebãtur. quam rem uos Italis uultis interdictam, quos ad neceſſitatem linguæ ueſtræ perdiſcendæ,eaq. ſcribendi adigitis. neque Ligurem modo,aut Bergomatem, ſed ceteros quoq. Italiæ populos non a uobis tradita lingua ſcribentes irridetis. Deinde quomodo hoc ſumis; omnes prouincias, omnesq. gentes eadem lingua loqui & ſcribere ſolitas, neque duas linguas umquam habuiſſe; perpetuumq. hunc eſſe populorum uſum? an non uides argumentum iſtud tuum cõtraria quamplurimarum nationum auctoritate ex multorum iam ſæculorum ętatibus refelli? notum eſt quantam orbis partem Mahumetana impia religio occuparit; quot ſint eam ſectam profitentes prouinciæ; quamque tota Aſia & Africa late patentia Regna uariæq. nationes. quæ omnes lingua inter ſe non minus, quam noſtrę gentes differunt. unaquæq. enim natio ſuum proprium habet ſermonem ab aliis ita diuerſum, ut quemadmodum apud nos, ita apud illos unius prouinciæ ſermo ab alterius prouinciæ hominibus ſine interprete

non

non intelligatur. alia enim lingua utuntur Turcæ, alia Perſæ, alia Syri, alia Mauri. At omnibus his nationibus una eſt communis Arabs lingua nemini patria ac propria, præterquam ipſis Arabibus. Hac lingua, quod ea lex ipſorum conſcripta ſit, quam in aliam linguam uerti nefas putent, res ſacras; illiusq. religionis myſteria, ac diſputationes de illis tractant; quique ſe ſe ad ſacrarum rerum, atq. etiam ad cuiusuis doctrinæ ſtudia conferunt, eam linguam a doctoribus, ut nos latinam perdiſcũt; turpeq. fuerit ſacerdotibus ac legis peritis litteratisq. hominibus non hac lingua ſiue loquendo, ſiue ſcribendo uti. quæ res & argumẽtum tuum plane euertit, & ignauiam noſtrorũ hominum coarguit. qui tædio latinæ linguæ perdiſcendæ, ad patrias longe ignobiliores, id quod apertiſſime apparebit, deflectunt. Quod cum ceteris Europæ nationibus dedecori eſt, tum uero Italis iis de cauſſis, quas commemorauimus, etiam criminoſum. Verum ego ſi tibi illud uelim dare, omnes nationes eodem in ſcribendo, quo in loquendo uti ſermone ſolitas, illud tu quoque mihi uiciſſim concedere cogeris, quod nullo modo potes inficiari, id illas ideo feciſſe, quod unus tantummodo eſſet apud ſingulas ſermo; neque eſſet, cur duos ſermones eadem gens haberet, quorum alter ab altero manaret. quo fiebat, ut nemo ad alienigenarum ſermonem, & a ſuo longe diuerſum; ab aliiſq. principiis profectum, quod ni-

hil cum patrio ſermone haberet coniuncti aut ſimilis,in ſcribendo confugeret. Vt nihil mirũ ſit, homines una tantum lingua utentes, & alienę prorſus ignaros atque expertes eodem ſermone & fuiſſe locutos,& cogitationes ſuas litteris mandaſſe. At noſtra longe diuerſa eſt racio, apud quos duo ſermones uigent ac florẽt, ſi eos duos libet appellare, qui proprii noſtri ſunt; atque in Italia nati atque alti. quorũ qui, ut docebo,nobilior eſt, & præſtantior, latinus mortuus dici non poteſt,cuius uſus numquam ſit intermiſſus, ſed iam inde ab illius origine uſque ad tempora noſtra ſaltem ſcribendo, quæ pars longe eſt pręſtabilior, retentus, ut temporum continuata declarat ſeries. nullum enim umquam fuit, quo hæc lingua ſcriptoribus caruerit. quin etiam Italico, Gallico, Hiſpanico ſermonibus iam inductis multa tamen ſęcula fuerunt, quibus non aliter fere,quam latine ſcriberetur. Quare debemus nos quoque ueſtigia priſcorum perſequentes nobiliſſimam patriam latinam linguam noſtram tenere, populari Italica præ illa ignobili & manca, id quod liquido apparebit, ſpreta. quippe quæ nihil aliud ſit, ut dixi, quam latina lingua corrupta & deprauata. GONZ. Hoc uero aures ferre non poſſunt; ingensq. piaculũ cõmitti puto, linguam patriam noſtrã Italã ita aſpere & probroſe appellare, quæ non latina corrupta uocanda ſit, ſed pulcherrimæ matris latinæ lingvę pulchrior filia. SAVL. Tu uero il-

ro illam, ut libet, filiam appellato, modo id memineris, tum eam conceptam & natam, cũ miſera parens omni barbarum gentium colluuioni proſtituta ex inceſto cõcubitu illam protulit. GONZ. Tu uero SAVLI uide, quanto te parricidio Patriæ obſtringas. SAVL. Meo periculo pecco. Quid autem per Deum immortalem eſt indignius, quam filiam hanc degenerem & notham tanta eſſe audacia, tãq. proiecta impudentia, ut matrem per ſummum ſcelus & impietatem extinguere conetur? Verum ut temperemus a maledictis, tolerabiliores eſſent, qui eiuſmodi portenta loquuntur, ſi munera inter parentem & qualemcumque hanc filiam ita partirentur, ut populares partes & quotidianum uſum filiæ darent, domeſticarumq. & familiarium rerum tractationem illi permitterent: latinæ uero linguæ annis iam graui & maieſtate ſua uenerabili a ſordidis & quotidianis miniſteriis uacationem concederent; illamq. eximerent e uulgi & opificum conſuetudine; ac grauioribus negotiis eius operam & opportunitatem reſeruarent; eamq. doctrinæ ſtudiis tractandis & explicandis; uitæ præceptis tradendis; cauſſis agendis, Hiſtoriis ſcribendis, iudiciis exercendis, epiſtolis de magnis & publicis rebus dandis, legibus & decretis publicis cõdendis adhiberent. GONZ. Vt te audio loquentem damnare nõ dubitas tot claros uiros, ingenioq. & conſilio atque uſu rerum, tum autem eloquentia

& do-

& doctrina præſtantes, qui omni ſcriptorum genere & uarietate hanc linguam uerſarunt; omniaq. iſta, quæ commemoraſti, patrio ſermone tractarunt. quibus neſcio, quid abſit de magnorum ſcriptorum laudibus. SAVL. Quaſi uero ego nõ te eodem crimine & quidẽ grauiore poſſim cõdemnare, qui eos, qui latine hoc tempore ſcribunt, reprehendendo, non animaduertis, te tot hominum, qui ætatis noſtræ clariſſima lumina fuerint, conſilium damnare. Inſignes quidem uiros eos fuiſſe nõ negauerim, quorum tam egregia extent ingenii monumenta populari ſermone litteris mandata. uerum celebrior eſſet hominũ fama, maioreq. cum gloria totam Europam peruagaretur, ſi præclaras res, quas tractarunt, latina lingua ceteris nationibus nota in manus hominũ exire uoluiſſent. quę nunc anguſtis Italię terminis includitur. Verum ut ad propoſitum redeam, quod tibi paulo ante dedi, perpetuum eſſe omnium gentium uſum, ut ſua lingua ſcribant, magnam habet exceptionẽ. multi enim quorum nomẽ hac ſcribendi laude eſt inſigne, aliena quoque lingua ſibi ſæpe ſcribendum & loquendum duxerunt, quam rem non priuatos homines modo, ſed populos conſtat feciſſe, idque multis de cauſsis. quarum prima eſt imperium, quod quamplurimos populos nõ modo ad ſcribendum, ſed etiam ad loquendũ hac ipſa latina lingua impulit. ut non modo multæ in Europa gentes, ſed in Africa quoque & in Aſia

in Aſia latino ſermone uulgo uterētur. quę res cum multis apertiſſimis indiciis patet, tum Plutarchi grauiſſimum teſtimonium omnem plane tollit dubitationem. qui affirmat ætate ſua latinum ſermonem omnibus prouinciis & gentibus communem factum, eoq. omnes populos & nationes uti: neque diſtinguit loquendo ne, an ſcribendo, ne te illud putes habere ſubterfugium. quin contra hæc neceſſitas ſe ſe ad latinum ſermonem accomodandi, ſi quis rem uere & ingenue ſecum uelit reputare, magis in ſcribendo, quam in loquendo ualuiſſe, cenſenda eſt cum in publicis, tum in priuatis rationibus. Præerant enim foro Magiſtratus Romani, ſcribæq. acta iudiciorum latina lingua conſcribebant, eademq. cauſſidici & patroni in cauſsis agendis utebantur; quique de publicis rebus legati ad Senatum a Ciuitatibus mittebantur, orationes latinas habebant, ſimulq. Ciuitatum ſuarum iura & poſtulata latine ſcripta edebant. ad hoc Prouinciales homines cũ Romanis Ciuibus rationibus, uſibus, commerciis erant implicati. ut neceſſario epiſtolæ ad illos latino ſermone ſcriptas mitterent, eadẽq. lingua tabulas accepti & expenſi conficerent, locationumq. uenditionum, mutuorum, permutationum, mandatorum, contractuum omnium monumenta latine eſſent conficienda. Neque vero quenquam ita deſſipere puto, ut eas nationes ac populos ſomniet, linguam popularem ſuam plane depoſuiſſe, eaq. cum ruſti-

canis,

canis, opificibus, ancillis uti deſiiſſe; quin contra ſimile quiddam tum fieri uerisimile eſt eius, quod nunc Flandris cernimus uſuuenire. GONZ. Non ab electione profectum, ſed a neceſſitate expreſſum exiſtimari debet conſilium lingua Dominorum loquendi. ſe ſe enim non minus ad linguam, quam ad imperia dominantium accommodare ſubiuncti cogũtur. SAVL. Ego ſubiunctos exiſtimo utramquę rem ſequi; illoſq. & neceſſitati parere, & gratiam dominantium captare. Siquidem memoria proditum eſt, Cumanos a Senatu impetraſſe, ut Decreta & acta publica latina lingua liceret conficere, quæ res nullo modo Romanos aut publice aut priuatim attingebat. Altera cauſſa ſunt negotia & earum rerum commercia, quæ neceſſarius uitæ cultus poſtulat. neceſſe eſt enim inter quos mercaturæ & contractuum ſint, inter eos quoque ſermonis eſſe cõmercia. id quod ætate noſtra Flandris uſuuenit. quibus frequentia cum Gallis commercia, quotidianusq. neceſſarius uſus linguę Gallicę perdiſcendæ neceſſitatem imponit. Cuius linguæ publice ſcholas habent, ad quas eius perdiſcendæ cauſſa pueros mittunt. Vt omnis ætas & ſexus in illa prouincia Gallice ſciant. GONZ. Recte Flandri operam in lingua Gallica comparanda collocare exiſtimandi ſunt, quę lingua extincta non ſit, quęq. ipſis ob cõmercia magnæ commoditati, ac plane neceſſaria ſit. nobis uero quod tandem eſt linguæ

iſtius

iſtius latinę, quam nonnulli tantopere amplectuntur, commodum aut fructus? curq. in illa ſine ullo operę pretio tantum ſtudium ac tantam diligentiā ponimus tempore & otio abutentes? SAVL. Si Flandros recte ſtudium & diligentiam in lingua Gallorum perdiſcēda ponere concedis, quæ illis cum una tantum Gallorum natione faciliora faciat cōmercia, cur non pariter eandem operam nos, atq. omnes Europæ nationes rectius in lingua latina perdiſcenda ponamus; ingenuoſq. omnes homines a primis annis illa imbuamus, quæ cunctas Europæ nationes ad commercia inter ſe reddat habiliores, omneſq. proinde omnis generis negotiatores, inter quos ſunt inſtituta cōmercia, in loquendo, in epiſtolis mittendis, in tabulis rationum conficiendis hac lingua utantur, quæ tot ac tantas in quotidianis uſibus habeat opportunitates; faciatq. ut commodius & ſine interprete ingenui uiri omnes prouincias poſſint obire, ac cum omnibus Europæ nationibus ſermonem ſerere; facilemq. habeāt cum illis conſuetudinem; atque omnes animi notiones loquendo & ſcribendo inter ſe intelligant; uſuq. ſentiant, paruum hunc in linguā latinam perdiſcendam paucorū annorum inſumptum laborem magnis illos moleſtiis in omnem uitam liberaſſe, magniſq. difficultatibus expediuiſſe, & maximis commodis affeciſſe, ac non modo otio & tempore, ut modo dixiſti, ſeſe abuſos, ſed præclare & utiliter in pri

mis operam & ſtudium ea in re collocaſſe? Auſus uero es noſter GONZAGA hoc ex ore tuo? Tibi ſcilicet omni eruditione omnique eleganti doctrina perpolito hoc tam parum cogitatum excidit, inanem eſſe latinæ linguæ cognitionem? Tum uero eloquentia ut futilis & inanis res hominibus plane negligenda erit, inutiliterq. in illa acquirenda tanta adhibebitur contentio. GONZ. Ain uero SAVLI? Quomodo tandem iſtud efficis? SAVL. Nihil mihi expeditius eſt demonſtrare. nam ſi ad facultatem dicendi comparandam exiguũ momentum habere artem & Rhetorum præcepta, uere traditum eſt: omniaq. in ingenio & exercitatione, tum autem in ſummorum uirorum, qui eloquentię gloria præſtiterunt, imitatione poſita eſſe, latina lingua ſublata, ac Ciceronis & Liuii ceterorumq. eloquentię Antiſtitũ ſcriptis ignoratis, ad quorum tandem auctorum imitationem nos conferemus? an ad Boccacium iſtum ueſtrum? quem hominem tanto in pretio apud nonnullos eſſe, ſtomacher ne an rideam? nam quæ tandem illius ſcripta ullæ aures lectione bonorum auctorum aſſuefactæ poſſint ferre? Vnus eſt omnino tolerabilis liber Decameron. qui is quoque quid tandem habet præter moratas narrationes? narratio porro in uniuerſę eloquentiæ laudibus perexiguũ ſemper & infimum locum obtinuit. quamquã multa ſunt quoque eius libri uitia. nam primũ in inuentione & materia totus alienus eſt; nihilq.

hilq. fere habet non aliunde petitum. innumera proferre poſſem, ſed duabus fabulis ero cō tentus, altera de Petro Vinciolo Peruſino, altera de Peronella Neapolitana totidem uerbis ex Apuleio trāslatis. Deinde in ſoluta oratione res per deſcriptiones declarare in uitio uel maximo ponitur. rem enim ipſam exponere, non per ambages ſignificare debeo. neq. enim diem in ueſperum inclinatum recte ita demonſtrarem.

Aſpice aratra iugo referunt ſuſpenſa iuuenci.
Et iam ſumma procul uillarum culmina fumant,
Maioresq. cadunt altis de montibus umbrę.

Hæc & eiuſmodi ſoluta oratio non ſuſcipit; ſed Poetis omnes floſculos captantibus reſeruantur. At Boccacius eiuſmodi ineptiarum totus eſt plenus. quęro igitur ex iis, qui hominem ſuſpiciunt, unde conceſſam ille habeat licentiam Rhetorum præcepta & magnorum uirorū eloquentięq. antiſtitum exempla & uſum tranſgrediendi, ſolutaq. oratione Poetarum more ſcribendi? Præterea ſi exordia rebus, quę tractandæ & ſcribendæ ſuſcipiuntur, congruentia eſſe debent, præclare id ſeruauit Boccacius, qui prooemium tanta grauitate, tantoq. ſublimium uerborum apparatu elaboratum fabularum ac iocoſo amatoriarum rerum libro annexuerit, in quo cœlum ipſum conſcendit; æterniq. numinis legem immortalem tonat, quę omnium creatarum rerum finem tandem eſſe decreuerit. ut qui exordium illud legat,

uel de Diuina natura; Diuinoq. in creandis rebus conſilio; uel, ſi ad humana deſcēdere libeat, de cauſſis ciuitatum condendarum, de ratione legum ferendarum, de imperio ſtabiliendo, ac de ſumma republica librum expectet. Poſtremo finis quam deteſtabilis eſt? id enim manifeſte ſpectaſſe uidetur uir nefarius, ut impudicas mulieres faceret. nam quę eum ſexum ab impudicitia deterrere ſolēt, religionem, famam, pudorem, coniugii ſacroſancti uiolandi uerecundiam, ea omnia per inſinuationes quaſdam contemnenda docet. Vt omnibus pudoris, famę, conſcientiæ, legum Diuinarum & humanarum uinculis perfractis ſeſe libidinibus totas immergant; & turpibus amationibus tradant conſtringendas: ſtupraq. & adulteria atque inceſtus non modo nullo ſibi dedecori, ſed ſi Diis placet, laudi quoque & gloriæ ducant. Vt id egiſſe uideatur; eamq. gloriam haud obſcure uir ſacrilegus captaſſe, ut ſcelerum & flagitiorum mirificus artifex exiſtimaretur. Explodatur igitur uir impius; ex omniq. piorum cœtu exterminetur. In eius uero carminibus legendis quis tandem riſum teneat? atqui uſque adeo ſibi ipſe ignotus fuit, ut ſeſe Poetam in primis profiteatur. quippe qui hoc carmen ſepulturæ ſuæ inſcribi uoluerit.

Patria Certaldum; ſtudium fuit alma poeſis.

Præclarum hunc ſcilicet eloquentiæ magiſtrū habetis, ad cuius imitationem uos conforme

tis;

tis; uos qui latinam negligitis linguam. Quam compar uero eſt conſilium ueſtrum Romanorum hominum iudicio, qui linguam Græcam, cuius in quotidiano ac populari ſermone nullus plane erat uſus, quæq. a latina infinitis partibus magis diuerſa ſit, quam latina a populari noſtra; quæq. adeo alia prorſus lingua ſit, tam ſtudioſe colebant, ad alendam ſcilicet & locupletandam eloquentiam. Vt recte Horatius dixerit.

— Vos exemplaria græca.

Nocturna uerſate manu, uerſate diurna.

GONZ. Iaceat uero Boccacius non minus orationis tuę aculeis confectus, quam edicto Pontificio publice damnatus. SAVL. Quid Vergilii ac tot cæleſtium pene ingeniorum Diuina ſcripta etiam ſine utilitate ulla noſtra ſua ipſa maieſtate ſuſpicienda in tenebris,& in hominum ingnoratione debent uerſari? Præclare uero cum ſplendidis ingeniis agatur, ſi una cum linguę uſu egregia illorum monumenta intereant, quæ ęterna eſſe debent. numquam enim interituræ gloriæ ſpe præclara ingenia ad ſcribendi laborem capiendum accenduntur. Quam uero iniquam legem ſibi ipſi ſtatuunt ii, qui inuenta & cogitata ſua litteris Hetruſcis ſuſcipiunt mãdanda. quam linguam quod ad quotidiani ſermonis uſum attinet,aliquando,ut ceteras, interire neceſſe eſt. GONZ. Non eo inficias, latinæ linguæ ullam cognitionem nos habere omnino oportere. Sed eo

uſque

uſque uolo in illa cognoſcenda homines progredi, quoad fiant ad auctores illius linguæ eorumq. ſcripta intelligenda idonei;ab inutili uero labore illam perfecte aſſequendi, qui iis eſt neceſſarius, qui ea lingua ſibi ſcribendum ſtatuunt, illos uolo abſtinere. SAVL: At ſcripta auctorum bene intelligi non poſſunt; neque ullus ex illis fructus capi; aut ab illis ad eloquentiam aſſequendam inſtructiores fieri poſſunt homines, niſi bene & perfecte eam lin guam teneant; omniaq. eius minuta percepta habeant. Tertia & extrema ſupereſt longe maior & grauior aliena lingua ſcribendi cauſſa; ea eſt linguæ alienę ipſius dignitas atque pręſtantia. quæ cum ipſa per ſe & ſpecie ſua expetenda, tum præcellentium ſcriptorum ingeniis & eloquentia nobilitata hominum ſtu dia ad ſeſe attrahit:pulchritudineq. ſua ad ſcri bendum accendit. qualem fuiſſe Gręcorum linguam conſtat. qua multi exterarum gentiũ homines patrio ſermone poſthabito res ſuas litteris ſuſceperunt mandandas, in quibus nõnulli de Romanis fuerunt. quamquam hi Gręciam imperio ut ceteras nationes obtinentes ii eſſent, ad quorum ſermonem ſe potius Gręci homines, qui ſub ipſorum imperio erant, quã ipſi ſeſe ad Gręcorum,quibus imperabant, deberent accommodare. GONZ. Illud potius uide SAVLI, ne iſti, quos nominas, linguam Gręcam potiſſimum delegerint, qua cogitata ſua litterarum monumentis mandarent,

nor

non tam lingue nobilitate inducti, quam quod pluribus populis communior ea eſſet lingua; a pluribusq. gentibus intelligeretur. SAVL. Hoc uero, quod mihi tua ſponte das GONZAGA non modo libenter accipio, ſed in magno etiam beneficio numero. nihil enim potuiſti proferre, quod magis rationem meam confirmaret, tuam labefactaret; quodq. ſecũdum illud tuum argumentum, quo maxime cauſſa tua uidebatur inniti, eos qui ſcribant, illud in primis ſpectare debere, ut a quamplurimis legantur ipſorum ſcripta, aduerſum me illatum in te retorqueret. latina igitur lingua ſcribendum eſt; quod illa a pluribus populis intelligatur, nimirum ab omnibus Europæ nationibus Germanis, Hungaris, Polonis, Flandris, Anglis, Scotis, Gallis, Hiſpanis, ac ceteris omnibus, lingua autem hæc Itala popularis noſtra peranguſtis Italiæ terminis includatur. GONZ. At illud nõ animaduertis SAVLI in omnibus his prouinciis perpaucos eſſe, qui latine ſciant; eosq. tantummodo, qui in litterarum ſtudiis, & in Gymnaſiis uerſantur. at Hetruſcam linguam eam, qua loquendum & ſcribendum nobis eſſe contendo, ab omnibus Italis intelligi. quorum innumeræ multitudini ſi quis ex altera parte exteros opponat, qui latine ſciunt, perexigua pars præ illis erit, ac quę cum illis collata uix appareat. SAVL. Quin tu illud animaduertis GONZAGA, nos non de loquendo, ſed de ſcribendo litigare. quota

eſt

eſt autem Italorũ pars, qui non modo de præclaris excellentium hominum ſcriptis non poſſint iudicare: ſed ea intelligant; aut prima elementa nota habeant, atque omnino legere ſciant? qui ſi cum exteris comparentur, quicumque ſcripturarum guſtum, aut ſenſum habent, minimæ partis ac uix centeſimæ inſtar ſint. Quare qui gloriam & famam ſuam dilatare, & in exteras prouincias ſuperfundere cupiunt, latina lingua ſibi ſcribendum ſciant. Eorum enim nomen non modo apud litteratos & doctos in pretio erit, ſed apud rudes quoque & litterarum ignaros. quamquam hi quidem minimi faciendi ſunt. quippe qui eos, quos a litteratis accipiunt laudari, quamuis ſibi ignotos ſuſpiciunt. innumera enim eſt multitudo nomẽ Homeri, Vergilii, Demoſthenis, Ciceronis, Thucididis, Liuii, Salluſtii ſuſpicientium, quorum ipſi ſcripta non intelligũt, neque lecturi ſunt umquam græcæ & latinæ linguæ prorſus ignari, ſed doctorum, a quibus Diuina illa ingenia audiunt laudari, auctoritate & opinione, quam de illorum doctrina & ingenio imbiberunt, ducti. GONZ. Vt omnes humanæ res SAVLI non ſtatim initio claræ ac magnæ fuerunt, ſed partim fortuna, partim eorum uirtute & conſilio, qui res illas publicas geſſerunt, paulatim creuerunt, nonnullęq. earum ad ſummam tandem dignitatẽ, magnaſq. opes, magnamq. potentiam peruenerunt, ita nullius linguæ initia fuerunt ſtatim clara.

ra. quę tamen res homines in illa natos & educatos non deterruit, quo minus illa ſibi ſcribendum ducerent. Cuius igitur linguæ felicitate factum eſt, ut quamplurimos alumnos tali ingenio & animo prędìtos ſortiretur, ea aſſiduis & præclaris ſcriptis, diligentiaq. & induſtria talium uirorum paulatim prouecta; omniq. litterarum genere & uarietate exculta & illuſtrata ad altiſſimum gloriæ locum tandem peruenit. quo factum eſt, ut cum multi eius linguæ appeterent cognitionem, egregii uiri, quorum cura, labore, induſtria patria lingua e tenebris educta eſt, & in clariſſima luce collocata, nomen ipſi una clariſſimum ad exteras nationes & omnem poſteritatem ſibi pepererint. quod idem de hac Itala lingua noſtra non eſt deſperandum, niſi nos ipſi illam ope noſtra turpiter deſerimus; tantumq. glorię curſum, in quo nunc eſt, interrumpimus, hominum ſtudium, & induſtriam ſcribendi ab illa reuocando. Cum præſertim, ut dixi, eam eſſe linguam hanc noſtram Italam, uſu compertum exploratumq. habeamus, quæ omnes animi notiones tam ſoluta, quam numeris aſtricta oratione feliciſſime poſſit exprimere. quam ſi ad idem faſtigium, ad quod ceteræ aſcenderunt, diligentia noſtra & ſcribendi aſſiduitate perducimus, quis dubitat, quin tam pręclari operis auctores magnum operæ pretium facturi ſint; nomenq. eorum tum cum huius linguæ cognitio ab exteris expetetur, quod pro-

pediem fore diuinat animus, in magna gloria apud exteras quoque gentes tandem futurum ſit; & ad omnem poſteritatis memoriam celebre? SAVL. Vos uero arbitratu ueſtro ſcribite. neque enim ego in eam ſententiam diſputo, ut ab Italice ſcribendo homines deterream, ſed illud mihi propoſitum eſt, ut orationem tuam, qua latinam linguam quantum in te eſt, extinguere es aggreſſus, refellam; doceamq. ut ii, qui Italice ſcribunt, non ſint accuſandi, ita eam operam cum longe maiore gloria in latinam linguam inſumi. Nam quod ad diuinationem tuam attinet, id eſt eiuſmodi, ut optare id potius poſſim, quam ſperare. nulla enim earum cauſſarum ſpes mea alitur, quibus diximus homines ad alienam linguam appetendam excitari. nam imperium quidem nihil eſt, quod his temporibus, hisq. moribus atque hac Italię fortuna ſomniemus. quin cōtra præclare nobiſcum agitur, ſi perpauca ea, quę reliqua ſunt, retinemus; illudq. potius, quod lugendum ſit, eſt periculum, ne Italis Hiſpanam linguam diſcere, magis quam Hiſpanis Italam neceſſe ſit. id quod in multis iam huius prouinciæ regionibus fieri cœptum eſt. Nihiloq. magis idem a commerciis eſt expectandum. quod ſi futurum fuiſſet, iam pridem factum eſſet. ea eſt enim Italiæ natura; itaq. Italorum uſus ferunt, ut commerciorum cauſſa ipſis potius in alienas prouincias ſit commeandum, quam in Italiam exteris. Artes uero ingenuas

genuas ex ipſo fonte omnes petere malunt. Vt orbis noſtri nationes ſingulæ ſtatuant in Græca lingua,quam in Itala cognoſcēda & perdiſcen da eá de cauſſa utilius tempus & operam poni; Poetasq. potius,& oratores latinos & grȩcos, quam nouos hos Hetruſcos uelint audire. nec cum duȩ linguȩ græca, & latina neceſſario ſint parandæ, ſatis ſe temporis habere putent, aut ita otio abundare, itaue a doctrinæ ſtudiis ua care, ut tertiam hanc linguam neceſſe habeāt perdiſcere. Sequitur tertium argumentum de labore, qui ſine ullo magnopere fructu in lin gua latina ſuſcipitur. quæ res magnam, ac me liorem temporis partem doctrinæ ſtudiis,præclarisq. aliis rebus ſubtrahit. quod argumentum ad homines tranſuerſos agendos magnam uim habet. nulla enim maior eſt quam temporis iactura, nullumq. damnum homines magis fugiunt,quam quod,reſarciri non poſſe intelligunt. Qua in re omnes quicumque ita diſputant, magno in errore, magnaq. in antiquitatis ignoratione mihi uidentur uerſari. neque enim ætas puerilis; primiq. anni qui latinæ linguæ perdiſcendȩ ſolent dari, grauioribus ſtudiis ſunt apti, neque arduis & implica tis quæſtionibus, quæ in doctrinæ ſtudiis tractantur, propter imbecillitatem ſuam idonei, neque ad res tam obſcuras, & abſtruſas intelli gentiæ ui poſſunt penetrare. quo fit, ut non modo non damnoſa, ſed in primis fructuoſa ſint primæ illi ætati leuiora hæc linguæ ſtudia,

neque in ulla exercitatione utilius pueritiæ ru dimenta ponantur, quibus occupati pueri, fit, ne ad deſidem uitam & ætatem otioſe traducendam aſſueſiant, prauumq., qui illis poſtea difficulter eripi poſſit, animi habitum induant. quem morem ueterum quoque fuiſſe minime dubiis monumentis conſtat. quorum primum ętatis tempus in Grammatices ſtudiis, atque in loquendi & ſcribendi regulis poetarumq. ſcriptis cognoſcendis ac leui illa eruditione totum ponebatur. neque ſerius nos quam illi a Grammaticorum ludis ad Philoſophię Gymnaſia, grauioraq. ſtudia adoleſcentes traducimus. neque difficilis aut diuturni temporis & laboris eſt linguæ latinæ perceptio. quod nonnulli eo errore putant, quod puerilem ętatem in eo ſtudio multos annos uideant conteri, neque animaduertunt id ingenii imbecillitate & ætatis fieri, quod ea ętas nihil roboris ac neruorum habens, omniq. contentioni impar, & ab omni labore abhorrens nullam cogitationem ullo in ſtudio poſſit defigere. quo fit ut prima elemēta uix annuo temporis curriculo, eaq. centies in die repetendo, parentumq. & præceptoris uel metu adacta, uel blandimentis delinita perdiſcat. quam eandem rem uirum ętate & conſilio confirmato biduo facere poſſe declarant ii, qui Gręcarum litterarum prorſus ignari ſeſe ad illas applicantes biduo legere perdiſcunt. pueriles uero annos egreſſę & corroborratę ętati perfacilis eſt & expedita

latinę

latinæ linguæ perceptio, perexiguusq. & haud diuturnus labor in eo ſtudio eſt ponendus, Italo præſertim homini, propter linguę ſimilitudinem, quod multo maxima nominum & uerborum pars eadem ſit Italę, & latinę linguę, parumq. inter ſe differentes ſint pleręq, ex reliquis orationis partibus, cum pleręq. ſint eędem omnino; terminationibus enim, caſibus, inflexionibus, & eis ſimilibus rebus hę duę linguę fere inter ſe differunt. Eloquendi uero & coniungendi leges & pręcepta facilia, & perpauca ſunt. quod ſi aliqua ſint uerba & uocabula diſſimilia, ea partim coniectura ex antecedentibus & ſubſequentibus rebus perci piuntur; partim auctorum huius linguæ lectione breui nota fiunt. Vides igitur GONZAGA terribilis iſta tua laboris diuturni ſpecies ad ſtudia hominum infringenda animosq. debilitandos oppoſita, quam iaceat. GONZ. Aut dignus tibi uideor SAVLI, qui a te ludificer, aut tu unus tot annos in ſcholis uerſatus in latinæ linguæ rebus peregrinaris, neque tibi nota eſt quæ illius perdiſcendæ cura, & ſollicitu do hoc ſęculum teneat. Quorſum enim pertinuit, te de primis Grammaticæ rudimentis diſſerere, deq. adumbrata illa ac deformi lin guæ latinæ ſpecie, qua imbuuntur pueri, atque ii, qui ad doctrinæ ſtudia properantes de lingua polienda haud magnopere laborant? Ea enim lingua noſtra ætate doctrinæ ſtudia, qđ pudeat, in ſcholis tractantur, quam omnibus ſordi-

ſordibus inquinatam omniq. barbariȩ fȩditate contaminatam eruditorum egregiisq. artibus politorum aures reſpuant, cum nobis de pura & perfecta latina lingua, qua iis, qui eloquentiæ gloriam ſequuntur, ſcribendum eſt, ſit inſtituta diſputatio. Cuius linguȩ acquiſitio quãtæ ſit contentionis, quamq. diuturni laboris, ii experti ſunt, qui in ea lingua comparanda tot annorum continuatam operam, & aſſiduam poſuerunt, nullisq. aliis ſtudiis interpellatã, quiq. tantum ac tam diuturnum laborem exhauſerũt in Ciceronis, Liuii, & ceterorum Latinitatis auctorum ſcriptis obſeruãdis. quam rem cum multi magna cum diligentia & animi contentione fecerint, perpauci tamen ſunt, qui magnum aliquid, aut prȩclarũ ſint aſſecuti; quiq. linguæ latinȩ commendatione probentur. Neque ego tam diligentem, tamq. accuratam & diuturnam operam in iis hominibus reprehendo, quibus neceſſaria eſt ad eam rem aſſequendam, cuius ſtudio tam incenſò ducuntur, hoc eſt ad bene, & cum laude latine ſcribendum. Conſilium uero, quo tot de melioribus annis doctrinæ ſtudiis, multarumq. magnarum & utilium rerum cognitioni detractos, in hoc ſtudiũ conferunt, cum aliam linguam paratã habeant, qua cogitationes ſuas feliciter poſſint exprimere, eamq. comptam & ornatam nullo modo poſſum probare. Hoc labore ueteres caruiſſe, nullamq. tantam temporis iacturã feciſſe, neq. illos facturos, qui inuenta & cogitata ſua patrio

ſtrio ſermone litteris mandare animum inducunt, ſi negas SAVLI, tum uero te pactorum admonebo. Conuenit enim inter nos, ut Socratico more ſine pertinacia ueritatem perquireremus. quę ita hac in re euidens eſt, vt nullis uerborum præſtigiis poſſit euerti. neque.n. omnia ſunt in eloquentia, qua tantum uales; ut quod nõnulli ueteres ſiue illi oratores, ſiue ſophiſtæ fuerint, profeſſi ſunt, poſſis deteriorẽ cauſſam dicendo facere meliorem. Sed lętor coram iis Iudicibus cauſſam agi, quos nullum artificium poſſit peruertere, neque ullus illorum mentibus obiici error in re pręſertim tam clara. SAVL. Multo mihi formidoloſior eſſe deberet eloquentia tua GONZAGA, quam mea tibi, ſi in inſtituta diſputatione ullus illi eſſet locus. quod tu tam acri oratione ac uehementi modo a te recitata ſatis docuiſti, cum ego nullum umquam in hoc genere aut periculum mei fecerim, aut ſpecimen dederim. itaq. tuam tibi artem facile cõcederem. uerum illud multo mihi magis, quam tibi lętãdum uideo, quod coram iis Iudicibus cauſſa agitur, quorũ ſapientię & ingenio nullis captionibus poſſit illudi. Tua enim iſta ratio quam tantopere amplexaris, cuique occurri non poſſe exiſtimas, quamquam re falſa eſt, tanta tamen ſimilitudine uerum attingit, ut nulla ad ſpeciem ſit inſignior. Verum hoc in loco unde te nulla rationis aut argumentorũ ui exturbari poſſe confidis, quam commode conſiſtas mox apparebit.

bit. quod ne longum faciam, illud quod a te poſitum eſt, accipio, non de illis hominibus inter nos eſſe pugnã, qui quo tandem ſcribendi genere res ſuas mandent litteris, minus laborant, modo a legentibus ipſorum ſcripta intelligãtur; ſed de iis nos diſſerere, qui ſcribẽdo nomen ſuum eloquentiæ laude ſtudent commendare, quales ſunt Poetę, Oratores, Hiſtoriarum ſcriptores, atque ii quoque, qui ingenuas artes, ac doctrinas nõ hoc fœdo & inquinatiſſimo orationis genere, quo multis ab hinc annis ſcholæ utuntur, ſed polito illo & eleganti litteris mandãt. quam rem Platonem, Xenophontem, Ariſtotelem, omneſq. priſcos illos magnos uiros ac Philoſophiæ, omniſq. doctrinæ, & eruditionis, omniumq. præclararum artium parentes, Iuris quoq. Ciuilis auctores, ſacros etiam Theologos noſtros Chryſoſtomũ Nazianzenum, Cyprianum, Tertullianum, Ambroſium, Hieronymum, Auguſtinum, & reliquos ueteres ſemper feciſſe conſtat. Eiuſmodi hominibus, ſi finem, quem ſpectant, aſſequi uolunt, magna pars temporis a doctrinarum ſtudiis ad eloquentiæ auctores legendos, eorumq. libros aſſidua tractatione conterendos neceſſario eſt conuertenda, atque illorum ſcribendi genus ſumma cura, omniq. ingenii contentione obſeruandum, quo ſe ſe ad illorum ſimilitudinem quam maxime poſſint, conformẽt. Omnia enim fere ſunt, ut diximus, in hac imitatione, in artis prę̨ceptis minimũ, quę res homi-

homines a doctrinæ ſtudiis multos annos abſtrahit. quam rem ueteres nõ minus, quam noſtros facere ſolitos, teſtis eſt Demoſthenes, qui Thucydidẽ in ore & in manibus perpetuo habuiſſe. quamplurimosq. annos in eius ſcriptoris aſſidua lectione contriuiſſe traditur. Quod idem ætate noſtra feciſſe M. Antonium Flaminium conſtat. Cuius multos annos unũ illud ſtudium fuit, ut Poetas omnes latinos, eos nimirum, ad quorum imitationem ſe ſe contulerat, initium faciens a Vergilio, deinceps memoriter recitaret. quibus finitis de integro inciperet; itaque per plures annos feciſſe, omnes in orbem nullo die intermiſſo recitando. idem alios facere exiſtimandum eſt, qui ad ſummũ laudis gradum in ſcribendo contendunt. nihilq. intereſt, utrum hic tantus ac tam aſſiduus labor in ſua, an in aliena ponatur lingua, cum utraque æque diuturnum tempus poſtulet. GONZ. In hoc uero paucos tibi aſſenſuros puto. SAVL. Aſſentientur omnes ii certe, qui utramque rem experti ſunt. Adſunt graues teſtes, qui Bembum, quem in utraque lingua æque laboraſſe tot egregia ab illo relicta monumenta teſtantur, ſæpe audierint, cum diceret, ſeſe non minus aſſiduam minusue diuturnam & diligentem operam & contentionem in Petrarcæ & Boccacii, quam in Ciceronis & Latinorum Poetarum ſcriptis obſeruandis cõſumpſiſſe. GONZ. At in linguæ latinæ auctoribus duplex ſuſcipitur labor, quod in illis

præter eloquentiæ imitationem perdiſcenda ſit lingua,quo altero labore uel maximo,quiq. multum temporis aufert, carentii, qui Italice ſcribere decreuerunt. SAVL. Duplex reſponſio eſt, altera ſimul cum modo ſcribendi linguam quoque perdiſci, & ea, quam ſuperius prolixe explicauimus, non minus in Hetruſca iſta lingua perdiſcenda, quam in latina hoc tempore eſſe laborandum, quam uos, qui eam, ut diximus, a uobis uultis peti, ab ipſorum etiam Hetruſcorum populari loquēdi uſu ſecernitis, ut nemo niſi ex præſcripto ueſtro mittere uerbum poſſit. Quo fit, ut ſi quis bene Italice ſcribere uelit, æque ac tam diu in Boccacii & Petrarcæ obſeruatione illi ſit laborandum, ſi Italus, ac ſi Gallus ſit; nihilq. interſit, hęc cura & diligentia in aliena an in ſua lingua ſumatur. qua ſimilitudine cogimur idem de latina lingua fateri, neque dubitare debemus, quin nobis in Petrarcę & Boccacii, quā in Ciceronis & Vergilii lectione minus diu minusq. attente ſit uerſandum. GONZ. Paucos te puto SAVLI huius opinionis ſocios habiturum. SAVL. Immo uero pauciſſimos, ut pauciſſimi ſunt, qui huius rei periculum faciant; quiq. in rebus exiſtimandis, momentoq. ſuo ponderandis mentem & cogitationē bene penitus defigant. Tu ipſe GONZAGA, ſi quis tibi iuſiurandum deferat, minorem ne ætatis tuæ partem in lingua Hetruſca, atque in Boccacii & Petrarcę ſcriptis euoluendis te putes

tes contriuiſſe, quam Longolius aut Oſorius in latina lingua, & in Ciceronis ceterorumq. eius linguæ Antiſtitum obſeruatione, amabo te, quid reſpondeas? GONZ. Quid omnino reſpondeam, cui mea tantum ſtudia nota ſunt, ceterorum ignota? SAVL. Satis, ut arbitror, tres priores loci purgati ſunt. qui genere leuiores ſunt habendi, atque eiuſmodi, ut ſolutam optionem relinquant, qua quiſque lingua ſibi ſcribendum ſtatuat. Simul tamen doceant & admoneant, melius & præclarius, maioreq. cum fructu & gloria operam & ſtudium in latina lingua poni. id quod tamen poſterius clarius apparebit, cum dignitatem utriuſque linguæ inter ſe comparabimus.

Quarti & Quincti loci, qui deinceps ſequuntur, maiora & grauiora ſunt momenta. quorum alter, hoc eſt quartus eſt de innumeris poſt uſum latini ſermonis uulgo omiſſum nouis exortis rebus, quę uocabulo latino careant, quæ nouis nominibus in aliena & mortua, ut uultis, lingua appellare non liceat; & ſi appellentur, tum uero aliam plane linguam fore. Quinctus ſermonem Italiæ popularem latino ut præſtantiorem & pulchriorem anteponit. Quæ ſi uere dicuntur, non iam libera nobis relinquuntur conſilia, utram linguam ſequamur; ſed quarto efficitur, ut latine omnino ſcribi non poſſit, quincto, ut, etiam, ſi poſſit, non debeat. Duo igitur hi

loci, qui ſuſceptam quæſtionem maxime continent, longiorem & fortaſſe etiam litigioſiorem habent diſputationem. Quę cum ille dixiſſet BONCOMPAGNVS, multum, inquit, diei iam proceſſit, horaq. prandii appropinquans nos admonet ut ad ſacrum accedamus. Conſurreximus igitur omnes, ſacroq. peracto diſcubuimus.

D E

DE LINGVAE . LATINAE VSV . ET : PRAESTANTIA

LIBER . SECVNDVS

CVM ſumma hilaritate iucundiſſimiſq. ſermonibus ac iocis conuiuium celebrauiſſemus, menſis remotis BONCOMPAGNVS cum in nulla, inquit, diſputationis parte SAVLI te conuenit defatigari, tũ uero hæc, quam nunc habes in manibus, omnem tuam acerrimam contentionem poſtulat. ueniſtis enim in mediam dimicationem, atque in eam, in qua huius quæſtionis uertitur ſumma. hactenus enim pugnam a uobis eluſam putamus, quæ nunc committenda eſt; atq; a comminando ad ineundum prælium deſcendendum. non debes igitur nos nunc, ut cum maxime, ad te audiendum animis erectis deſtituere; expectationemque noſtram fruſtrari, ſed tamquam nunc primum certamẽ inter uos committatur, integris uiribus animoq. infracto

& uiuido manum conſerere. Ex huius enim argumenti exitu pendet, utrum nutantem & inſtabilem, ut adhuc, an certam & exploratã de inſtituta quæſtione poſthac habeam ſenten tiam, Perge igitur alacri animo ſententiam tuã nobis explicare. SAVL. Pergendum uero,& fortiter agendum uideo. neque enim mihi im periis tuis deprehenſo integrum iam eſt,aduer ſus iuſſa contumacem eſſe. Initium igitur faciens illud repetitum uolo, quod ſuperius ſatis arbitror demonſtratum, latinam linguam Italis alienam dici non poſſe. illud præterea pręmuniendum eſt, quod paulo ante leuiter attactum enodatius nunc eſt explicandum. Nego igitur latinam linguam extinctam aut mortuã eſſe exiſtimandam. neque enim ea res mortua uere ac recte appellatur, quæ nobiliore & præſtantiore ſui parte uiuat & uigeat. quæ res in inueſtigationem noſtram conuenit. Etenim cũ ſermonis duplex ſit uſus & facultas, altera loquendi, altera ſcribendi, longe hęc infinitisq. partibus illi pręſtat; atque adeo rerum humanarum pręſtantiſſima eſt. quippe quæ uitam, mores, humanitatem, omnes doctrinas, omnes artes, omnia denique noſtra contineat. ſine qua homines in altiſſimis ignorationis tenebris uerſentur; uitaq. hæc noſtra agreſtis & inculta haud multum ſane a ferarum abſit immanitate. Litterarum enim præſidio, ſcribendiq. facultate duce omnes doctrinę, omneſq. artes, quibus uita hæc noſtra ad humanitatem excolitur

litur auctæ, & abſolutę, atque ad perfectum hunc ſtatum adductę ſunt, leges ſcriptę, uiuēdi tradita præcepta. nulla enim ars litterarum & ſcribendi ope deſerta aut perfici & abſolui potuiſſet; aut perfecta & abſoluta durare. neque enim ulla earum primo & ab uno inuētore ad perfectum & abſolutum operis effectum perducta eſt, aut omnibus ſuis partibus & numeris expleta, ſed tantummodo inchoata, cui reliqui, qui conſecuti ſunt eiuſdem ſtudii æmuli alia deinceps atque alia paulatim addēdo omnes tandem ſcientias & doctrinas; omneſq. artes ad perfectionem hanc, in qua nunc ſunt, adduxerunt. at hoc haudquaquam potuiſſent facere ope litterarum & ſcribendi facultate deſtituti ii, qui primos rerum inuentores deinceps conſecuti ſunt; niſi primi illi inuentores; iiq. qui primis proxime ſuccreuerunt, inuenta & addita ſua litteris & ſcriptura cōſignata ſucceſſoribus reliquiſſent; præbuiſſentq. materiā cui ipſi deinceps ac paulatim quæ præter iam inuenta excogitaſſent, adderent. neque enim ex primis inuentis lumen aliquod in eodē ſtudio ſuccedentibus potuiſſet pręferri, quo illi illuſtrati cetera, quæ reſtabant. poſſent inueſtigare; atq. ſuperiorum inuenta ipſi limare & polire. Iam uero quæ & quanta illa eſt utilitas, quod litteris & ſcriptura deficientibus nullam priorum temporum & ſæculorum, quæ ante auos aut ſummum proauos noſtros fuerunt, notitiā haberemus? omniumq. rerum memoria

ria periret; atq. in maxima obſcuritate & obliuione tot Regna, tot Reſpublicæ, tot clarorum uirorum res geſtæ, omnia deniq. temporum monumenta iacerent. Vt qui rerum ſtatus ſuperioribus ſæculis fuerit; qui uſus, qui mores, quæ leges, quæ inſtituta, quę bella, quę peſtes, quę rerum conuerſiones, quæ imperiorum euerſiones, qui populi opibus & armis floruerint, ne ſuſpicari poſſemus quidē. Quare cum ſingulis doctrinarum & artium inuentoribus tantam gratiæ noſtrę partē debeamus, quāta eſt in ſingulis inuentis rebus utilitas, litterarum & ſcribendi inuentoribus uniuerſam gratiam omniaq. noſtra debemus. quorū ingenio & præclariſſimo omnium, quæ excogitari poſſint, inuēto omnes artes, omneſq, doctrinę ad perfectionem & abſolutionem uenerunt: uita noſtra legibus, moribus, inſtitutis formata & exculta eſt; clarorum uirorum memoria celebratur: uigentq. uirtutū monumenta, a quibus uitę cū honeſtate & laude degendę ſumamus exēpla. Cum igitur pars hæc linguę, quæ dignitate & gloria infinito interuallo alteri ſit anteponenda, viuat ac uigeat; eiuſq. numquā ſit intermiſſus uſus, ſed iam inde ab eius initio cum in Latio hac lingua loqui homines cœperunt, perpetuo retentus & cultus, ſiquidem ēt poſt Italam, Hiſpanam, Gallicam & ceteras linguas inductas numquam latine & quidem maxima ex parte ſcribi deſitum eſt, ut paulo ante diximus, qui tandem hanc linguam mortuam

tuam conuenit uocare? Vſum quidem minus nobilis illius partis omiſſum dicere poſſumus; neque eum ipſum omnino. quippe cui in rebus, quæ reliquas humanas dignitate antecellunt, in iisq. locis, in quibus negotia omnium maxima tractantur, ſit adhuc locus, hoc eſt in ſcholis & in iudiciis. Quare diligenter cauendum eſt nobis, ne poſthac linguam latinam uigentem & florentem falſo mortuam appellando per ſummam iniuriam & impietatem obruere & ſepelire contendamus. GONZ. Voluntati iſti tuæ SAVLI, quam ita egregiam erga linguam latinam oſtendis, nihil illa tibi magnopere debet, quod illam ab interitu ſeruare, atque adeo defunctam iam & extinctã ad uitam reuocare uerbis ſtudeas, cum re nõ poſſis. neque iſta tua diſtinctione de ſcribendi & loquendi facultate ſatis acute a te excogitata quidquam tibi eſt perfectum ac concluſum. Te enim uirum omni eruditione perpolitum, omniq. eleganti doctrina inſtructum nõ fugit, in unaquaque re ponderanda & iudicanda non ea, quæ extrinſecus adueniunt, ſed uim & naturam ipſam rei eſſe ſpectandam, & ad illam iudicium & ęſtimationem noſtram dirigendam. Dubitari autem non poteſt, quin uis & natura ſermonis ſit locutio; eaque de cauſſa lingua & ſermo ſit a natura hominibus datus, ut loquantur, notionesq. animi loquẽdo exprimant; eaq. facultas, non autem ſcribendi ars inuenta nos a belluis deſtinguat.

L Homi-

Hominum enim eſt inuentum, ut tu ipſe modo poſuiſti, quæ loquimur, ea litterarum monumẽtis & ſcriptura ad poſteritatis memoriam conſignare. res quidem prçclariſſima, ſed quę linguæ natura ac ui ſua nequaquam inſit, uerum illi extrinſecus accidat. Cuius rei uel illud ſit ſignum, quod multę nationes fuerunt, & etiam nunc ſunt, quibus hic ſcribendi uſus diu fuerit ignotus, & adhuc ſit; atq. adeo uniuerſus orbis terrarum eo uſu multa ſæcula caruerit, cum inuentor Cadmus proferatur, aut ſi quis alius fuit, qui multis ſæculorum ætatibus poſt conditum orbem fuit. Illa igitur tantummodo lingua uiuere exiſtimanda eſt, qua loquimur; quæq. nobiſcum naſcitur, cum nulla alia linguę & ſermonis uita ſit, quam locutio. qua uero non loquimur, quaque loquendi uſus, qui ſermonis uita eſt, ęxtinctus eſt, ea mortua plane eſt cenſenda; neque naturalis noſtra appellanda, quippe, quæ non a natura inſita nobis, ſed a Magiſtro accepta aliena & dici & haberi debeat. Qui enim alienã eam linguam non dicamus, quam ſi propriam noſtram eſſe contendamus, ceterę omnes Europę nationes nobis litem intendant; ſigulęq. illam ſuam uindicent? quippe cuius uſus non minor, atque adeo frequentior ſit apud illas. Vt ſi eam alienam non libeat appellare, ſaltem propriam noſtram non eſſe cogamur confiteri.
SAVL. Enimuero GONZAGA cetera, quę adhuc attuliſti, & ſi minus mihi probata ſunt, tole-

tolerabilia tamen fuerunt. hæc uero tua tam captioſa ratio, pace tua dixerim, nullo modo ferri poteſt. non enim iſta, quam adduxiſti, ſolida eſt ſententię, ſed uerborum futilis & inanis differentia. quod ſi uerba potius ſequi, quam ſententiam uolumus ſpectare, nulla diſputatio ſatis nobis procedet. Definitio enim ſermonis iſtam a te excogitatam differentiam refellit. didiciſſe autem te a Dialecticis puto, quarũ rerum definitio ſit una & eadem, eas res inter ſe re non differre. Quę uero ſit alia ſermonis definitio, quam uerborum contextus & complexio, quibus animi notiones & ſenſa ab iis, ad quos uerba perueniunt, percipiuntur? quid porro intereſt, utrum uerba hæc ore pronuntiemus, an in tabulis exaremus, cum uterque ſit modus, quo uerbis, non autem nutu & ſignificatione (ne eam latebram habeas) ſenſa noſtra animiq. notiones, quibus uolumus, aperimus. Modi igitur ſermonis cũ aliis communicandi duo ſunt, cum unus tantum ſit ſermo, alter oris, alter ſtili. quorum hic præſtãtior illo eſt habendus. quippe quod ille caducus ſit ac ſubito intereat; aureſq. pręteruehatur poſterioribus uerbis antecedentia trudentibus & expellentibus, at qui ſcriptura conſignatur ſermo, immortalis eſt; quiq. ſæpe repetitus adhęreat & retineatur; neque pręteruolet. Quod ſi captionibus ego quoque uelim tecum agere, uide in ratione iſta tua quot ſint uulnera. Principio qui tibi uenit in mentẽ

Italam linguam natura nobis inſitam uocare, cum hoc in nullam linguam cadat? Si enim ulla eſſet hominibus naturalis lingua, ea nimirum omnes homines omnesq. gentes uterētur. quarum tam uarius tamq. inter ſe diuerſus nunc ſit ſermo. quæ enim natura ſunt, ea ubique eadem & perpetua ſunt, neque locis aut nationibus aut temporibus uariant. facultatem tantummodo & aptitudinem ad loquendum natura hominibus dedit; hoc uero, aut illo ſermone uti, hoc non a natura, ſed ab aliis cauſſis habemus. deinde ſi ſermo, qui perdiſcendus ſit, naturalis non eſt, id non minus in Itala, quam in latina lingua ualet. utraque enim perdiſcenda eſt; nec refert utrum a nutrice, an a præceptore, & utrum in ſchola, an in domeſtica conſuetudine. Iam uero quid tandem iſta tua diſtinctio ad quęſtionem noſtram pertinet? aut quid uerba inter nos aucupamur, cum ſententia non diſcrepemus? Quare quoniam aures ita delicatas habemus, aliis utamur uerbis, duasq. has res, quas adhuc uno uocabulo nominauimus linguæ ſiue ſermonis, diſtinctis nominibus uocemus, alteramq. latinam locutionem; alteram latinam ſcriptionem appellemus. cum utraque res nihil aliud ſit, ut diximus, quam modus ſermonis proferendi, animiq. cogitata enuntiandi: neque de origine utriuſque, quod nihil ea res ad nos pertineat, laboremus; ſitq. ſane locutio uetuſtior, modo illud teneam, hanc ſcriptionem

tionem eundem uſum ad uerba emittenda, quem locutionem habere. quam tu ſubtili quadam ratione rem ad tenue limando contendis non eſſe in natura & ui linguæ, ſed illi extrinſecus aduenire; ad hoc ſolidam per ſe rem eſſe; quæ natura & ui ſua innixa ſtet; quæ omnium rerum humanarum utiliſſima ſit; qua ſublata non multum homines abeſſent a belluarum immanitate. Quod igitur in altera parte ualet, idem cur in altera non ſuſcipiatur, non uideo; ac ſi ideo Itala locutio, ſiue illam linguam uelis appellare, non enim repugno, uiua exiſtimatur, quod uſus Italice loquendi uigeat, cur non uiuere exiſtimetur latina ſcriptio, cuius uſus numquam interierit? Verum hæc ſpinoſa & captioſa ſunt; potiusq. ad rem inutilibus controuerſiis implicandam, & inuoluendam, quam ad ueritatem explorandam accommodata; nosq. in rebus futilibus nimium immoramur, quæ omitti omnino potuerunt. Vt quod extremum poſuiſti de exteris gentibus linguam hanc ſingulis uindicantibus omitti etiam potuit. Nam non ideo Italis hominibus aliena eſt hæc lingua, aut minus ipſorum propria, quod ea ceteris Europæ nationibus communis ſit, ut Romana Ciuitas non minus Romanorum propria erat, quamuis illa non priuati modo homines complures, ſed integræ quoque nationes donarentur. Igitur exteri linguæ huius, ut Ciuitatis participes facti quemadmodum Ciuitatem, ita linguam

guam propriam Italorum, ac ſecum communicatam debent agnoſcere. Retinendum eſt igitur, latinum ſermonem nobis, & huic ætati noſtræ alienum non eſſe, neque extinctum ullo modo. quippe quem graues atque ingenio & doctrina præſtantes viri ſe non deponere perpetuo teſtati ſunt, neque ab eo ſe ſe auelli niſi quotidianorum vſuum neceſsitate ſint paſſi, ſed eum perpetuo uſurparint in grauioribus negotiis & rebus, nimirum in Gymnaſiis, in doctrinis litterarum monumentis mãdandis, in iudiciis exercendis, in actis & decretis publicis condendis, in Hiſtoriis conſcribẽdis, in epiſtolis inter ſe mittendis, ut minus cẽtum ab hinc annis non modo Principes, ſed priuati etiam homines alio ſermone, quam latino litteras etiam familiares ſcribere uerecundarentur. quem morem Genuenſes tam in epiſtolis, quam in tabulis conficiendis poſtremi omiſerunt. Duo igitur hæc ſint poſita, alterũ quod tu des mihi neceſſe eſt, latinam linguam non alienam, ſed non minus noſtram, quam Italam popularem eſſe; eamq. non extinctam ſed uigere; alterum, in quo tibi magnopere nõ repugnabo, eius uſum in quotidiano & populari ſermone eſſe intermiſſum, uel etiam, ſi ita mauis, plane extinctum, nõ quidem omnibus in locis, nam in ſcholis & in iudiciis uiget. His igitur poſitis id quod neceſſario ſequitur ſuſcipiendum eſt. GONZ. Quod id tandem? SAVL. Vt in nouis nominibus fingendis qđ

ueteribus

ueteribus latinis licebat, idem nobis quoque partim liceat, partim non item. GONZ. Quę tandem ſunt iſta, aut quæ eſt iſta diſtinctio? SAVL. Ea quæ huic loco lucem afferat, ac ſine qua in obſcuritate nos uerſari neceſſe ſit: nihilq. certi & explorati ſtatuere poſſimus. q d' idem in omnibus controuerſiis uſuuenit, ut ſine diſtinctione ueritas elucere nō poſſit; ſineq. ullo fructu in arduis rebus inueſtigandis & diſceptādis laboremus. Vt recte Horatius dixerit.

Non qui Sidonio contendere callidus oſtro
Neſcit Aquinatem potantia uellera ſuccum,
Certius accipiet damnum, propiusve medullis,
Quam qui non poterit uero diſtinguere falſum.

In quam ſententiam mentem bene penitus defigere debemus. Verſatur enim hoc tempore magnus error, qui quamplurimos uel excellēti ingenio, egregiaq. ſcribendi facultate & eloquentia præditos viros, quos non neceſſe habeo nominare, ni fallor, tranſuerſos egit, dum putant non licere nobis noua uocabula, nouaq. rerum nomina in latinum ſermonem tāquam alienum inducere. quemadmodum Romanis olim licuit in ſuam uidelicet linguam. Hoc uere dicitur aliqua ex parte. at qui id omnino & in uniuerſum ſine diſtinctione ſuſcipiunt, eo errore lapſi ſunt, quod cauſſas uariandi ſermonis non ſatis animaduerterūt, aut ponderarunt; neque res inter ſe longe diuerſas, ut par fuit, diſtinxerunt. id quod liquido apparebit. Nos igitur errorem aperiemus diſtinctione

ſtinctione adhibita, quæ diſputationi noſtræ lu men præferat, inueteratumq. errorem eripiat. Peto igitur a te GONZAGA, & a uobis omnibus, qui adeſtis, ut mentem acriter intendatis. ac ſi qua opinio inſedit animis ueſtris, eã ſi ratio ueritasq. ipſa non dico labefactabit, ſed plane extorquebit, ne inuiti deponatis: neque uos eorum, qui adhuc in hac facultate latine ſcribẽdi cum laude ſunt uerſati, a re mo mentis ſuis ponderanda deterreat conſilium: maioraq. & grauiora ſint apud uos rationis & ueritatis, quam cuiuſquam auctoritatis momẽ ta. Peruincet enim ratio, ut ſpero, lapſos pla ne eſſe uiros ceteroqui doctos & ingenioſos, ac diſertos. Qui igitur ueteribus in ſua lingua uocabula mutare; nouaq. alia ac nouas loquẽ di formas inducere licuiſſe contendunt, nobis non item, ii rationem & cauſſam eius rei debent afferre. at nihil eſt facilius, aut magis in promptu, forenſis nimirum ac popularis loquendi uſus. ad quem ſcribentes, & oratores, poetę quoque ſe accommodare, ut mox planum faciam, cogebantur. quare ubi uiget hic uſus, ibi loquendi formas, uocabulaq. ua riare non ſolum licet, ſed neceſſe quoque eſt. ſi imperet uſus uarians.

Quem penes arbitrium eſt, ac uis & norma loquendi.

Hic igitur forenſis & popularis uſus pro tempo re uarius, aliusq. alii paullatim ſuccreſcens; ueteresq. loquendi, ac pronuntiandi, & ſcribẽ di formas expellẽs, ac nouas in eorum locum paullatim

paullatim inducens, uariare quoq. oratores & ſcriptores cogebat, ac non poteſtatem modo illis faciebat, ſed uim quoque & neceſſitatem adhibebat noua uocabula nouaſq. loquendi formas inducendi, quamuis id nonnũquam contra rationem fieret, id quod Cicero non uno in loco aperte teſtatur, qui ſe ſe populi uſum ſequi, quamuis contrarium rationi, atque a ueteri uſu tam in recte loquendo, quam in ſcribendo abhorrens fatetur. nam rectius inuideri florem, quam flori dici, ſed conſuetudini ſeruiendum, quæ flori accepit; item confidentem mala conſuetudine loquendi in uitio poni. Conſuetudinem igitur quamuis malam ſequitur Cicero. hæc & multa eiuſmodi loquẽdo. at ſcribendo non pauciora. Maiores, inquit, nuſquam niſi in uocali aſpiratione utebãtur. ideo ipſe loquebar ſic, ut pulcros, Cetegos, triumpos, Cartaginem dicerem. aliquãdo, idque ſero, conuicio aurium cum extorta mihi ueritas eſſet, uſum loquendi populo conceſſi, ſcientiam mihi retinui. Veritati igitur & ſcientiæ uſum populi ueluti arbitrum & normam loquendi anteponendum docet Cicero. quæ res nobis prorſus eſt interdicta uſu hoc loquendi magiſtro atque arbitro extincto. Forenſis igitur & popularis uſus, tum uigens, nunc extinctus uera & germana cauſſa eſt, quæ in poteſtate nouarum uocum nouarumq. loquendi formarum inducendarum differentiam inter nos & ueteres facit. Quam rem

M ut co-

ut copioſius explicem,ac planiorem faciam,dî co ueluti hinc initium ſumens, latinam linguam, & ceteros omnes omniumq. gentium ſermones uocabula ſæpe & loquendi formas ac uerborum terminationes, uocum quoque ſonos uariaſſe, procedentibusq. temporibus litterarum uſum immutaſſe, aliamq. pro alia poſuiſſe, idque non in uocabulis modo,ſed in conſonantibus quoque; aliterq. alio atq. alio tempore uerba ac nomina terminaſſe & inflexiſſe. Vt Polybius affirmet, tantam factam eſſe Romanæ linguæ mutationem,ut pleraq. in primo fœdere a Romanis cum Carthaginenſibus icto anno primo poſt exactos Reges L. Iunio Bruto. P. Valerio poplicola Coſſ. uix ab antiquitatis ſtudioſis ac peritiſſimis uiris intelligerentur. Quod ne mirum uideatur, bona tua gratia Præfecte inſcriptionem inciſam in baſide columnæ erectæ C. Duillio, ei, qui primus Carthaginenſes nauali prælio uicit, modo inuentam, quam mecum attuli, quod eam ad hanc diſputationem pertinere exiſtimaui,proferam, ſimulq. tabulam, quæ Genuæ in æde maxima adſeruatur, a Ruſticano quodam Patrum noſtrorum ętate in finibus Genuenſium haud procul ab Vrbe ipſa caſu repertam, cum is agrum foderet. màgnam enim lucem afferet diſputationi, quæ in manibus eſt. Annuente BONCOMPAGNO. SAVLIVS tabulas protulit. quarum ænea Genuenſis tota integra eſt, at Duelliana marmorea ruinis confracta multiſq.

tiſq. circum detractis partibus, vt multa in illa deſiderentur. quæ induſtria & ſollertia plurimoq. labore Petri Ciachoni Toletani multæ eruditionis eximiæq. antiquitatum cognitionis, ac prǽſtantis ingenii uiri, mihiq. amiciſſimi ſuppleta ſunt, præclare ac uere mea ſententia. Duo attuli exempla alterum ueteris inſcriptionis, ut eſt manca & circũciſa; alterum, in quo ſuppletæ res minutioribus litteris notatæ ſunt, ut ſententia inſpicientibus & legentibus clarior ſit, obſcuriſſima aliter futura. primum exemplum tale eſt.

ANO

D. EXEMET. LECIONES

XIMOSQVE. MACISTRATOS

VEM. CASTREIS. EXFOCIONT. MACEL

VCNANDOD. CEPET. ENQVE. EODEM. MAC

EM. NAVEBOS. MARID. CONSOL. PRIMOS

LASESQVE. NAVALES. PRIMOS. ORNAVET. PA

VMQVE. EIS. NAVEBOS. CLASEIS. POENICAS. OM

VMAS. COPIAS. CARTACINIENSIS. PREASENTE

ICTATORED. O OM. IN. ALTOD. MARID. PVC

QVE. NAV T. CVM. SOCIEIS. SEPTE

QVE. TRIREMOSQVE. NAVEIS. X

M. CAPTOM. NVMEI. ciↄ ciↄ ciↄ iↄ

TOM. CAPTOM. PRAEDA. NVMEI ccciↄↄↄ

CAPTOM. AES ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ

ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ

ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ ccciↄↄↄ

OQVE. NAVALED. PRAEDAD. POPLO

ARTACINIEN NVOS D

EIS ARTA

Exemplum ſuppletæ ſequitur.

C. bilios. m. f. coſ. aſuorſum cartacinienſeis en ſiceliad
rem cerens eceſtANOs cocnatos popli romani artiſumad
obſedioneD. EXEMET. LECIONES cartacinienſeis omneis
maXIMOSQVE. MACISTRATOS luceis bouebos relictis
noVEM. CASTREIS. EXFOCIONT. MACELAm moenitam urbem
pVGNANDOD. CEPET. ENQVE. EODEM. MACeſtratod proſpere
rEM. NAVEBOS. MARID. CONSOL. PRIMOS. Ceſet, remecosque
cLASESQVE. NAVALES. PRIMOS. ORNAVET. PArauetq; diebus Lx
cVMQVE. EIS. NAVEBOS. CLASEIS. POENICAS. OMneis paratasq;
sVMAS. COPIAS. CARTACINIENSIS. PRAESENTED maxîmod
dICTATORED. OlorOM. IN. ALTOD. MARID. PVCnandod uicet
xxxQVE. NAVtis cepeT. CVM. SOCIEIS. SEPTEm reſmosque ducis
quinreſmosQVE. TRIRESMOSQVE. NAVEIS. Xx. depreſet
auroM. CAPTOM. NVMEI. ↀ ↀ ↀ DCC
arcenTOM. CAPTOM. PRAEDA. NVMEI cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ
eraue CAPTOM. AES cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ
cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ
cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ
cccIↃↃↃ cccIↃↃↃ pondo
triompOQVE. NAVALED. RAEDAD. POPLOM romanum donauet
captiuos cARTACINIENſeis inceNVOS. Duxet
primosque conſol de ſicelEIS claſeque cARTAcinienſeom

triompauet earom rerom ergo S. P. Q. R. hanc ce ei columnam. p.

Lecta

Lecta & inſpecta inſcriptione SAVLIVS Sol lerti, inquit, ingenio ac coniectura, hiſtoriasq. diligenter inſpiciendo & conferendo ueritatem, & integram inſcriptionis ſententiam mihi uidetur aſſecutus Ciachonus, omiſſumq. ſermonem repetens, Dii, inquit, immortales, quanta, quotq. in rebus linguæ eſt facta mutatio a Duillio Cos. ad Ciceronis & Cæſaris tempora. nam nullus apparet G. litteræ uſus. cuius loco .C. ſemper ponitur. LECIONES. MACISTRATOS. CARTACINIENSES. Exiguus eſt uſus uocalis. V. cuius locum. O. occupat PRIMOS CAPTOM. frequentiſſimus eſt uſus ei SOCIEIS. NVMEIS. Qui uero niſi ſententia declarante EXFOCIONT pro EFFVGIVNT intelligat? Sextus caſus in conſonantem exiens. D. littera terminatur PRAEDAD. ALTOD. MARID. præteritum tempus non in it, ſed in et exit. CEPET. VICET. Numquam interiecta uocalibus geminatur conſonans. quem morem in ſemiuocalibus fuiſſe apud ueteres Quinctilianus & Feſtus tradunt. Quis ergo CESET pro GESSIT per ſe niſi antecedentibus uocibus & ſequentibus intelligat? caruiſſe aſpiratione uidentur TRIOMPO. CARTACINENSEIS. Quod ſi tanta mutatio facta eſt linguæ a Bruto, & Valerio Coss. ad primi Punici belli tempora, numerusque annorum, qui inter illos & Duillium coss. inter-

interſuerunt, ſubducatur, ducenti .n. & quadraginta octo fuerunt, quanta inter Duillium & Ciceronem coſſ. nemo profecto Polybii uerba mirabitur; nemoq. qui prima conditæ urbis tempora cogitatione & coniectura repetierit, non ſtatuet, uix aut exigua ex parte linguam Romuli Cæſaris temporibus intelligi potuiſſe. Verum inſpicienda quoque eſt Genuenſis tabula media inter Duelliana, & Ciceroniana tempora, quæ ad Ciceronianam linguam propius accedit, longe tamen illius diſſimilis.

Q. M.

Q. M. MINVTEIS. Q. F. RVFEIS. DE. CONTROVERSIEIS. INTER. GENVATEIS. ET. VEITVRIOS. IN. RE PRAESENTE. COGNOVERVNT. ET. CORAM. INTER. EOS. CONTROVERSIAS. COMPOSEIVERVNT ET. QVA. LEGE. AGRVM. POSSIDERENT. ET. QVA FINEIS. FIERENT. DIXSERVNT. EOS. FINEIS. FACERE. TERMINOSQVE. STATVI. IOVSSERVNT. VBEI EA. FACTA. ESSENT. ROMAM. CORAM. VENIRE IOVSSERVNT. ROMAE. CORAM. SENTENTIAM. EX SENATI. CONSVLTO. DIXSERVNT. EIDIB. DECEMB. L. CAECILIO. Q. F. Q. MVVTIO. Q. F. COS. QVA. AGER. PRIVATVS. CASTELI. VEITVRIORVM. EST QVEM. AGRVM. EOS. VENDERE. HEREDEMQ. SEQVI. LICET. IS. AGER. VECTIGAL. NEI. SIET. LANGANTIVM. FINEIS. AGRI. PRIVATI. AB. RIVO. INFIMO. QVI. ORITVR. AB. FONTEI. IN. MANICELO. AD. FLOVIVM. EDEM. IBI. TERMINVS. STAT. INDE. FLOVIO. SVSVM. VORSVM. IN. FLOVIVM LEMVRIM. INDE. FLOVIO. LEMVRI. SVSVM. VSQ. AD RIVOM. COMBERANE. INDE. RIVO. COMBEANEA. SVSVM. VSQ. AD. CONVALLEM. CAEPTIEMAM. IBEI. TERMINA. DVO. STANT. CIRCVM. VIAM. POSTVMIAM EX. EIS. TERMINIS. RECTA. REGIONE. IN. RIVO VENDVPALE. EX. RIVO. VENDVPALE. IN. FLOVIVM. NEVIASCAM. INDE. DORSVM. FLOVIO. NEVIASCA. IN. FLOVIVM. PROCOBERAM. INDE FLOVIO. PROCOBERA. DEORSVM. VSQVE. AD. RIVOM. VINELASCAM. INFVMVM. IBEI. TERMINVS STAT. INDE. SVRSVM. RIVO. RECTO. VINELASCA IBEI. TERMINVS. STAT. PROPTER. VIAM. POSTVMIAM. INDE. ALTER. TRANS. VIAM. POSTVMIAM TERMINVS. STAT. EX. EO. TERMINO. QVI. STAT

TRANS.

TRANS. VIAM. POSTVMIAM. RECTA. REGIONE. IN FONTEM. IN. MANICELLVM. INDE. DEORSVM. RIVO. QVEI. ORITVR. AB. FONTEI. IN. MANICELLO AD. TERMINVM. QVEI. STAT. AD FLOVIVM. EDEM AGRI. POPLICI. QVOD. LANGENSES. POSIDENT HISCE. FINIS. VIDENTVR. ESSE. VBEI. CONFLVONT. EDVS. ET. PROCOBERA. IBEI. TERMINVS STAT. INDE. EDE. FLOVIO. SVR. SVORSVM. IN MONTEM. LEMVRINO. INFVMO. IBEI. TERMINVS STAT. INDE. SVRSVM. VORSVM. IVGO. RECTO MONTE. LEMVRINO. IBEI. TERMINVS. STAT. INDE. SVSVM. IVGO. RECTO. LEMVRINO. IBI. TERMINVS. STAT. IN. MONTE. PROCAVO. INDE. SVRSVM. IVGO. RECTO. IN. MONTEM. LEMVRINVM SVMMVM. IBI. TERMINVS. STAT. INDE. SVRSVM IVGO. RECTO. IN. CASTELVM. QVEI. VOCITATVST ALIANVS. IBEI. TERMINVS. STAT. INDE. SVRSVM IVGO. RECTO. IN. MONTEM. IOVENTIONEM IBI. TERMIMVS. STAT. INDE. SVRSVM. IVGO. RECTO. IN. MONTEM. APENINVM. QVEI. VOCATVR. POPLO. IBEI. TERMINVS. STAT. INDE. APENINVM. IVGO. RECTO. IN. MONTEM. TVLEDONEM IBEI. TERMINVS. STAT. INDE. DEORSVM IVGO. RECTO. IN. FLOVIOM. VERAGLASCAM IN. MONTFM. BERIGIEMAM. INFVMO. IBI. TERMINVS. STAT. INDE. SVRSVM. IVGO. RECTO. IN MONTEM. PRENICVM. IBI. TERMINVS. STAT. INDE. DORSVM. IVGO. RECTO. IN. FLOVIVM TVLELASCAM. IBI. TERMINVS. STAT. INDE. SVRSVM IVGO. RECTO. BLVSTIEMELO. IN. MONTEM. CLAXELVM. IBI. TERMINVS. STAT. INDE. DEORSVM IN. FONTEM. LEBRIEMELVM. IBI. TERMINVS STAT. INDE. RECTO. RIVO. ENISECA. IN. FLO-

N VIVM

VIVM. PROCOBERAM. IBI. TERMINVS. STAT. INDE. DEORSVM. IN. FLOVIOM. PROCOBERAM VBEI. CONFLOVONT. FLOVII. EDVS. ET. PROCOBERA. IBI. TERMINVS. STAT. QVEM. AGRVM POPLICVM. IVDICAMVS. ESSE. EVM. AGRVM. CASTELANOS. LANGENSES. VEITVRIOS. POSIDERE FRVIQVE VIDETVR. OPORTERE. PRO. EO. AGRO VECTIGAL. LANGENSES. VEITVRIS. IN. POPLICVM. GENVAM. DENT. IN. ANNOS. SINGVLOS VIC. N. CCCC. SEI. LANGENSES. EAM. PEQVNIAM NON. DABVNT. NEQVE. SATISFACIENT. ARBITRATVV. GENVATIVM. QVOD. PER. GENVENSES MORA. NON. FIAT. QVO. SERIVS. EAM. PEQVNIAM. ACCIPIANT. TVM. QVOD. IN. EO. AGRO NATVM. ERIT. FRVMENTI. PARTEM. VICENSVMAM. VINI. PARTEM, SEXTAM. LANGENSES. IN POPLICVM. GENVAM. DARE. DEBENTO. IN. ANNOS SINGVLOS. QVEI. INTRA. EOS. FINEIS. AGRVM POSEDET. GENVAS. AVT. VEITVRIVS. QEI. EORVM. POSEDEIT. K. SEXTIL. L. CAECILIO. Q. MVVTIO. COS ITA. POSIDERE. COLEREQVE. LICEAT EVS. QVEI. POSIDEBVNT. VECTIGAL. LANGENSIBVS. PROPORTIONE. DENT. ITA. VTI. CETERI LANGENSES. QVI. EORVM. IN. EO. AGRO. AGRVM POSIDEBVNT. FRVENTVRQVE. PRAETEREA. IN EO. AGRO NI. QVIS. POSIDETO. NISI. DE. MAIORE. PARTE LANGENSIVM. VEITVRIORVM. SENTENTIA. DVM. NE. ALIVM. INTROMITTAT. NISI GENVATEM. AVT. VEITVRIVM. COLENDI. CAVSA. QEI. EORVM DE. MAIORE. PARTE. LANGENTIVM. VEITVRIVM. SENTENTIA. ITA. NON. PAREBIT. IS. AGRVM NEI. HABETO. NIVE. FRVIMINO QVEI. AGER. COMPASCVOS. ERIT. IN. EO. AGRO

QVO

QVO. MINVS. PECVASCERE. GENVATES. VEITVRIOSQVE. LICEAT. ITA. VTEI. IN. CETERO. AGRO GENVATI. COMPASCVO. NI. QVIS. PROHIBETO NIVE. QVIS. VIM. FACITO. NEIVE. PROHIBETO. QVO MINVS. EX. EO. AGRO. LIGNA. MATERIAMQVE. SVMANT. VTANTVRQVE. VECTIGAL. ANNI. PRIMI K. IANVARIS. SECVNDIS. VEITVRIS. LANGENSES. IN. POPLICVM. GENVAM. DARE. DEBENTO. QVOD. ANTE. K. IANVARIS. PRIMAS. LANGENSES. FRVCTI. SVNT. ERVNTQVE. VECTIGAL. INVITI. DARE. NEI. DEBENTO PRATA. QVAE. FVERVNT. PROXIMA. FOENISICEI. L. CAECILIO. Q. MVVTIO. COS. IN. AGRO. POBLICO QVEM. VITVRIES. LANGENSES. POSIDENT. ET QVEM. OPIATES. ET. QVEM. DECTVNINES. ET. QVEM CAVATVRINES. ET. QVEM. MENTOVINES. POSIDENT EA. PRATA INVITEIS. LANGENSIBVS. ET. ODIATIBVS. ET. DECTVVINEBVS. ET. CAVATVRINES. ET. MENTOVINES. QVEM. QVISQ. EORVM. AGRVM. POSIDEBIT. INVITIS. EIS. NI QVIS. SICET. NIVE. PASCAT. NIVE. FRVATVR. SEI LANGENSES. AVT. ODIATES. AVT DECTVNINES. AVT. CAVATVRINES. AVT. MENTOVINES. MALENT. IN. EO. AGRO. ALIA. PRATA. INMITTERE. DEFENDERE. SICARE. ID. VTI. FACERE. LICEAT DVM. NE. AMPLIOREM. MODVM. PRATORVM. HABEANT. QVAM. PROXVMA. AESTATE. HABVERVNT. FRVCTIQ. SVNT. VITVRIES. QVEI. CONTROVERSIAS. GENVENSIVM. OB. INIOVRIAS. IVDICATI. AVT. DAMNATI SVNT. SEI. QVIS. IN. VINCVLEIS. OB. EAS. RES. EST EOS. OMNEIS. SOLVEI. MITTEI. LIBERIQVE. GENVENSES. VIDETVR. OPORTERE. ANTE. EIDVS. SEXTILIS PRIMAS. SEI. QVOI. DE. EA. RE. INIQVOM. VIDEBITVR ESSE. AD. NOS. ADEANT PRIMO. QVOQVE. DIE ET. AB OMNIBVS. CONTROVERSIS. ET. HONO. PVBL. LI. LEGI. MOCO METICANIO. METICONI. F. PLANCVS. PELIANI. PELIONI. F.

Vtraque tabula lecta SAVLIVS ad omiſſum ſermonem rediens. nominum, inquit, formarum loquendi, & ceterarum rerum uarietas nõ aliunde profecto naſcebatur, ut ſæpe iam dixi, quam ab uſu loquendi populari. cuius uim Horatius diſerte teſtatur illis uerſibus

Multa renaſcentur, quæ iam cecidere; cadentq.
Quæ nunc ſunt in honore uocabula, ſi uolet uſus,
Quem penes arbitrium eſt, & ius, ac norma loquendi.

Qui alio quoque in loco eos homines accuſat, qui noua rerum uocabula ſpernentes uetera & obſoleta pugnaciter retinebant.

--- Quid autem
Cæcilio Plautoq. dabit Romanus, ademptum
Vergilio, Varioq.? ego cur acquirere pauca
Si poſſum inuideor? Cum lingua Catonis & Enni
Sermonem patrium ditauerit, & noua rerum
Nomina protulerit? licuit, ſemperq licebit
Signatum preſente nota producere nomen.

Quos etiam homines a Cicerone reprehenſos & irriſos accepimus. tantumq. huic uſui tribuebatur, ut ipſe etiam Cicero, ut diximus, in recte ſcribendi ratione uſum ſe rationi præferre affirmarit. quæ auctoritas illorum conſilium redarguit, qui ætate noſtra uetera & obſoleta uocabula Boccacianorũ temporum conſectãtur, nouis, & quæ in uſu loquendi ſunt, ſpretis. neque animaduertunt, ſe ſimilitudine latinæ linguæ reprehenſionem ſubterfugere non poſſe. Vſus enim latine uulgo loquendi uel omiſſus, uel extinctus noua uocabula gignere non

non poteſt. ut uetera & Ciceronis temporibus uſurpata nobis ſint neceſſario & perpetuò retinenda. at in lingua populari diuerſum eſt, in qua popularis loquẽdi uſus idem quod uetus Romanus debet efficere. ſed horum hominũ opinio ſatis acute & copioſe a Baldaſſare Caſtillionio refellitur, qui mihi de hac re probabilius diſſeruiſſe uidetur. GONZ. Tu uero Caſtillionium tibi habeto. Ego Bembum & ceteros, qui contra ſentiunt, tenebo. quorum, ni fallor, hac præſertim in re maiora ſunt auctoritatis momenta. SAVL. Maiora apud egregios uiros eſſe debent rationis, quam ullius humanæ auctoritatis momenta; parceq. de magnis uiris loquendum eſt; meminiſſeq. prouerbii decet, quod a comparationibus tamquam odioſis rebus nos iubet abſtinere. ſed hæc alias. nunc quod agimus. Nempe ita dicebamus, neque in eo ſententiis diſcrepamus, non licere nobis in rebus, quæ ueterum temporibus erant, noua uocabula, nouaſq. loquendi formas inducere, quippe quod loquendi uſus ſit extinctus, a quo uno hæc petenda ſunt. quę res latine ſcribentibus nihil prorſus incommodat. ueteribus enim latinis uocabulis ueteribuſq. loquendi formis uti poſſunt. Qua parte diuiſionis expedita, quæ facilior & minoris cõtentionis fuit, altera reſtat longe difficillima, atque in primis controuerſa. quæ ita in ſpeciẽ firma eſt, ut quamplurimos, qui non exiguos progreſſus in latinis litteris habebãt, ab eo ſtu

dio

dio abduxerit. Quare ea quæ hactenus diximus, ludus & iocus fuerunt pręiis, quę mox diſputaturi ſumus. in mediã enim & acerrimam dimicationem deuenimus; atque adeo in ipſam arcem inuadendum eſt. Tria igitur afferunt ii, qui latine ſcribendi nullam eſſe facultatem hoc tempore contẽdunt, primum nouas easq. innumerabiles poſt uſum latine uulgo loquendi extinctum exortas res, quæ nomine latino omnino careant. quo fieri, ut ſi quis latine uelit ſcribere, hæc omnia cogatur omittere; maximamq. proinde cogitationum & ſenſorum ſuorum partem non poſſit exprimere. Alterũ, ſi uocibus non latinis eas res uelit nominare, non iam latine illum ſcripturum, ſed barbare & inquinate; deformeq. monſtrum pariturum ex diuerſiſſimis duabus rebus conflatum. Tertium eſt, ſi circumlocutionibus uti uelit, moleſtum illum ſibi, & legentibus ingratum ac uix tolerabile negotium ſumpturum. quid uero ea lingua facias, qua recte & proprie animi ſenſa aperire non poſſis, ſed per ambages te debeas auribus hominum inſinuare? Cui uero omnino mortalium tantum ab uſuum ſuorum neceſſitatibus otii eſt, ut te iuſtum diem uix dimidiam ſententiam tam longo ac moleſto uerborum ambitu exprimentem ferat, quam ſi proprie loquereris, aut ſcriberes, duobus uerbis poteras expedire. Tu ne cum tanto conatu, tantoq. uerborum apparatu nihil tandem dicas, tamen ne te audiri & legi poſtulare audebis.

bis?Quo uero operę pretio tantam moleſti negotii molem tibi tandem ſtudes conflare?Qui bus rationibus, qui ita diſputant, perfectum ſibi & concluſum putant,quod intendunt;atq. illis ita hærent, ut contra differentium ſermonem uix auribus admittant. quam rem tu GONZAGA in oratione tua ſatis demonſtraſti, qui in hoc argumēto plurimus fueris,quod cauſſæ ueſtræ munitiſſimam arcem putas. GONZ. Et quidem ita munitam, ut ſi me & ceteros ex ea deieceris, lauream tibi deberi cō fitear. SAVL. Palmam quidem ex hac uictoria potiuſquam lauream ſpero, ita leuis mihi in hac dimicatione uidetur exudandus eſſe labor; ſperoq. te hoc in loco multo minus commode conſtiturum, quam in tribus ſuperioribus conſtiteris.Verum ne uerbis tantū feroces uideamur, pes eſt cōferendus;preſſeq.agendū, ac diſtinctio præmuniēda,cuius ut paullo antę diximus,ea eſt natura,ut res confuſas & obſcuras explicet & illuſtret; uerumq. ab adumbratis ſpeciebus ſecernat,ac ueritatem inuolucris euolutam in clara luce conſtituat. Rerum igitur,quibus noua ſint imponenda nomina, duo eſſe genera dico, alterum earum,quæ re & uſu omninoq. ueteribus erant ignota. alterum,earum quarum uſum habebant ueteres quidem, quarumque eſſentia apud illos erat, quamuis eædem forma quadam, non illa quidem, quæ rebus ut ſint, dat; ſed extrinſecus aduenienτe, uariarent; diuerſæq. a noſtris eſſent. GONZ.

Exemplis

Exemplis hæc mihi plane fieri uelim. SAVL. Fient uero. Superioris generis ſunt quamplurima Magiſtratuum ac Principatuum & Procurationum, munerumque tam militarium quam Ciuilium nomina. Vt Duces, Marchiones, Lantgrauii, Sultani, Baſſæ, Belerbei, Sangiachi, Aſapi, exercitus Magiſtri, Columnelli; Bellica præterea tormenta & inſtrumenta: armorumq. genera quamplurima Bombardæ, Cannones, Moſcheti, Sagri, Sclopi, Alabardæ; Quamplurima præterea munitionum nomina & ſpecies. Belloardui, Caſæmattæ; formæ platæ & nonnulla eiuſmodi. quæ res apud ueteres non modo nullo in uſu fuerunt, ſed ne excogitatę quidem, aut eorum nomina fando audita. ad hoc genus referenda quoque ſunt urbium & prouinciarium, tum locorum & fluminum mutata nomina. Alte ũ genus eſt earum rerũ, quę uſu & eſſentia apud ueteres eędem erant, quę apud nos ſunt, quãuis forma, non illa, ut ſæpe repetam, quæ intima rebus eſt: a quaq. res, ut ſint habent, ſed hac extrinſecus adueniente ac mutabili re eadem manente uarient. Eiuſmodi ſunt com plures ueſtium & ciborum ac condimentorũ, ad hoc domeſticorum inſtrumentorum tam urbanorum quam ruſticorum, domeſticæq. ſuppellectilis ſpecies; nonnulla quoq. fortaſſe opificum inſtrumenta. Et ſi qua alia ſunt eiuſmodi. In primo genere debemus nos ad ueterum ſimilitudinem conformare, ut non uereamur

mur res nouas nouis iisq. quæ habent uocabu lis appellare; eaq. uocabula ſcriptis noſtris inſerere, quiq. ita facientes latine negant ſcribere, ii Cæſarem & Liuium ceteroſq. latinæ lin guæ principes latine negant ſcripſiſſe. qui Magiſtratuum & Imperiorum ac Procurationum item bellicorum inſtrumentorum & ceterarũ rerum nouarum ab exteris acceptarum, quæ ſcribenda incidebant, nomina, ſuis uocabulis, iiſdemq. quibus ab exteris gentibus, a quibus res eas accipiebant, appellabantur, inſignia faciebant, quamuis ea neque a Græco ſer mone manarent, neque ulla ſimilitudine latinam linguam attingerent. Doceant igitur ii, qui ita delicatas aures habent, cur non idem quod illis, liceat nobis? cur tandem minus la tinus ſit ſermo noſter Magiſtratuum & Procurationum; item bellicorum inſtrumentorum & armorum nominibus, quæ ſuperius paullo ante commemoraui, in ſcrtpturas noſtras inſertis, quam ueterum, qui Mediaſtuticos, Saufetes, Druidas, Ambactos, Item Ceſtroſphendones, Falaricas, Acinaces, Sariſſas, Cetras, Rompheas, & quamplurima alia ſimilia magiſtratuum & armorum nomina in ſcripta ſua tranſtulerunt. ea enim fuit ueterum ſententia, ut quemadmodum Ciuitatem ſuam non minus Romanam, ac Quiritium populum non minus Romanum putarent, quod nonnullos ſæpe exteros in Ciuitatem acciperent, ita lin guam ſuam contaminari non putarent, neque

O cor-

corrumpi, nec minus puram latinam eſſe, quod nonnulla rerum nouarum & antea inauditarũ uocabula Ciuitate donarent. qui mos omniũ populorum & omnium temporum fuit, & nunc, ut cum maxime, uiget. Cui orationi occurri non poteſt, quod is mos ab illis tantummodo poſſit uſurpari in ſermone ſuo, quorum lingua extincta non ſit. nam hæc ratio quando ualeat, modo demonſtrauimus. Longe diuerſa ratio eſt eorum uocabulorum, quæ non uſus loquendi forenſis & popularis populiq. arbitrium, ſed nouę exortæ res uel peregre importatę neque Romano populo antea cognitę aut auditæ neceſſario inducebant, ſcriptoresq. una cum nouis uel exortis uel peregre aduectis rebus aut noua ipſi fabricabantur uocabula, aut peregrina uſurpabant. quam rẽ qui licuiſſe illis facere concedunt, nobis negant, iis Pithagorę auctoritas eſt optanda, cuius dicta pro decreto rato & fixo illius diſcipuli habebant, nefasq. putabant; rationem quęrere. nam ratione quidem quod ſtatuunt, docere poſſunt nulla. Cur enim nobis minus, quam ueteribus nouarum rerum noua nomina accipere & uſurpare liceat? aut quis rationem comminiſci poſſit diuerſum ſtatuendi? quippe quæ Romani & Latini homines ab uſu & conſuetudine populari ſermonem immutante ſimiliter atque nos non acciperent, neque in hoc ſecundo genere ſeſe linguam mutare intelligerent. Neque enim quemadmodum in ſupe-

ſuperiore genere cum noua uocabula nouasq. loquendi formas inducebant, uetera expellebant, nouasq. in illorum locum ſubiiciebãt, ita in hoc ſecundo genere cum noua Magiſtratuum uocabula uſurpabant Romanis non antea audita, idcirco nomina Magiſtratuum ſuorum deponebant, quod fuiſſet nouam linguã facere, ſed uetera earum rerum nomina retinebant, linguaq. eadem manebat. Neque enim pro Conſulibus, Tribunis, Prętoribus, Aedilibus, Dictatoribus, Pontificibus, Saufetas, Mediaſtuticos, Druidas inducebant, nec pro pilo, torace, gladio, ſariſſæ, ceſtro ſphendonis, cetræ, falaricę, acinacis nominibus utebantur, ſed in rebus & magiſtratibus Romanis ac ueteribus uetera nomina retinentes, nihilq. immutantes exteras res & Magiſtratus, quæ Romano uocabulo carebant, ſuis & exteris uocabulis appellabant; neque ideo ſeſe aliam linguam creare, aut linguam latinam exteris uocabulis uſurpandis putabant inquinare. quod cur nobis idem non liceat, nemo ne umbram quidem, ut ita dixerim, rationis poterit comminiſci. At in ſuperiore genere non nouas neque cognitas antea res nouis & ſuis uocabulis peregre aduenientibus nũcupabant, ſed ueteres & cognitas res nouis nominibus ueteribus expulſis appellabant, nouasq. loquendi formas uſu populari ita cogẽte ueteribus paullatim obſoletis & expulſis inducebant, ſermonemq. ſeſe ea in re mutare

profitebantur. quod nõ modo illis facere licebat, ſed, ut ſæpe iam dixi, neceſſarium quoque erat uſu populi ita imperante, at nobis nullo modo licere confiteor. Quam diſtinctionem ſi quis retinebit, errorem, ſi quem mente conceptum habet, facile deponet.
GONZ. Scimitarram igitur & Alabardam in Hiſtoria ſcribenda nominabis? SAVL. Alabardam nominabo, Scimitarram non item, diſtinctionem, quam poſui retinens. nam Alabarda nouum haſtę ſeu ferri, quo haſta pręfigitur, genus eſt ueteribus ignotum. ut non maiorem ea res mihi religionem iniiciat, quã Liuio Falaricæ appellatio. at ſcimitarra Turcarum eſt falcatus gladius, ſemper autem homines uſi ſunt gladio. gladium igitur dicam; & ſi exprimere formam uelim, falcatum gladium dicam. a ſcimitarrę autem uocabulo abſtinebo. Latine enim non Arabice ſcribere uolo. Nam cum apud ueteres ſingulæ nationes gladium, haſtam, ſcutum, galeam, toracem loricam ſuo unaquæq. nomine ſibi proprio appellaret, Romani uocabula exterarum gentium in iis rebus, quæ ſibi cum illis erant communia, in eoque armorum genere, quo omnes utebantur, haudquaquam ſequebantur, ſed ſua latina uſurpabant, quamuis eadem arma forma nonnihil uariarent, ut Hiſpanienſem gladium, quem forma longe a Romano gladio diuerſa fuiſſe conſtat, gladiũ tamen appellabant Hiſpanienſem, quem gladium

dium nomen proprium ſuum Hiſpanum a latino longe alium habuiſſe neceſſe eſt. GONZ. Verum illud fac tecum cogites SAVLI longe aliam ueterum ac noſtram fuiſſe rationem. noua enim rerum nomina in latinum ſermonem inſerenda ſingula ſingularũ nationum tũ erant ceteris gentibus prorſus ignota; unoq. proinde tantummodo uocabulo ſingulæ res notabãtur. Saguntinorum enim dumtaxat, ut multi putant, erat Falarica, Hiſpanorum Cetra, Macedonũ Sariſſa. Vt explicata & explorata hoc in genere eſſet ueteribus latine ſcribẽtibus & loquentibus ratio nominis aſciſcendi, illius nimirum, quod unicum res habebat. at ætate noſtra eadem res non uno tantum nomine eſt inſignis, ſed tot nomina fere habet, quot ſunt, quæ ea re utuntur, nationes. Vt nobis in hoc genere hærendũ ſit; neque ſatis perſpectum & exploratum, qui ſit habendus delectus. SAVL. Quem alium delectum habendum cenſeam, quam ut ſingularum nationum ſcriptores latine ſcribentes ſuæ quiſq. nationis uocabula teneant? Italo igitur uocabulo utantur Itali. quãquam niſi arrogãs id poſſit uideri, ceteris quoque nationibus ſuadeam, ut Itala potius uocabula ſequantur, quod latina lingua uerius Italorum, quam ceterarum gentiũ dici poſſit, quippe quam in Italia natam atq. altam reliquę prouinciæ ab Italis acceperint, multaq. ſint eiuſmodi inſtrumentorum & armorum Italica nomina ad latinam linguam, quam ad ceterarum

nationum

nationum ſermonem propius accedentia. Latini enim ſermonis rationem & ſimilitudinem propius attingit Bombarda & Sclopus, quā Artagliaria & Archibugius. niſi fortaſſe quis dixerit, illud nomen ceteris anteponēdum, quo ab ea natione, apud quam inuentum eſt inſtrumentum, appellatur. in quo non magnopere repugnabo; ac permittam, ut hac in re ſuo quiſque utatur iudicio. Longe abſurdior quāquam genere nō nihil diſſimilis eſt illorum error, qui Vrbes & prouincias ueteribus nominibus appellant; Papiamq. & Longobardiam, Ticinum, & Galliam Ciſalpinam uocant. quā re quid dici poſſit ineptius? aut qua in re a ueterum more alieniores eſſe poſſint? Quæro.n. quomodo latine ſcribere exiſtimandi ſint ii, qui a latinorum uſu & iudicio tam longe recedant? Nam cum urbes & prouinciæ nomina pro temporibus ſoleāt mutare, ita ueteres ſcriptores ſe quoque ad nomina temporum accōmodabant; neque ſcriptores modo, ſed uulgo omnes. Igitur Liuius & ceteri, quas urbes Anxur & Nequinum uocarunt, cum res illorum temporum, quibus ita nominabantur, litteris mandabant; eaſdem poſtea Terracinā & Narniam appellarunt, cum ad ea tempora ueniſſent, quibus oppida illa nomina mutauerant. Quid eſt porro ineptius, quam cum ueteres tātam Italiæ partem Galliam Ciſalpinam ab Incolis nominarint, nos non eandem Longobardiam ob eandem cauſſam appellare? Quid enim

enim magis latinam linguam uitiant Longobardorum, Flandrorum, Brabantinorum nomina, quam Gallorum, Inſubrium, Cenomanorum, Boiorum, quibus multæ Italicæ & Belgicæ regiones nominantur? Non iſta ad linguã pertinent, ſed ab euentibus & caſibus pendẽt. GONZ. Atqui multi noſtra ætate latine ſcribentes, iisq. quorum nomen clariſſimum eſt, in hoc, quem uocas, errore uerſantur. SAVL. De re loqui, non de hominibus iudicia facere, in præſentia mihi propoſitum eſt. proinde tu ne me ad hanc neceſſitatem adigas. Simili ſunt in errore, qui contra ut Italice ſcribere uideantur, uetera populorum nomina recentibus ac mutatis uocabulis appellant, & Belgas, cum de Gallis & Belgis deq. illis temporibus ſcribunt, Francos & Flandros uocant. perinde quaſi hæc nomina a linguis mutentur, & non a rerum euentis, ac perinde quaſi iidem ſint populi Franci & Galli duobus nominibus appellati, ut duæ ſunt linguæ: eademq. natio alia lingua, hoc eſt latina Galli, alia hoc eſt populari Franci appellentur, cum duæ hæ ſint diuerſę nationes; Franciq. Gallos ſubegerint; Galliæq. partem etiam a ſe ipſis occupatam nomine ſuo, ut perpetuus fuit omnium gentium mos, appellarint. Non hæc, inquam, linguæ ſunt, ſed rei, ſed euentorum. Vides igitur GONZAGA ratio iſta, quæ familiam ducit, quamq. ita firmam putabas, ut non modo nõ euerti, ſed ne labefactari quidem poſſet, quam

facile

facile corruerit; quamq. tota iaceat. GONZ. Patronum te quamuis acrem & uehementem æquo animo feram, partes Iudicis tibi aſſumē tem non feram, quæ audientibus ſunt relinquē dæ. SAVL. Supereſt altera diſtinctionis pars, de rebus, quarum extrinſecus adueniens forma mutata eſt; ideoq. nouarum ſpeciem habent, cum re & eſſentia uſuq. ueteres ſint cenſendæ. quę enim talia ſunt, ea noua appellari uere non poſſunt. Cuiuſmodi fere ſunt ueſtiū omne genus; ciborum præterea & condimentorum uariæ ſpecies, multa quoque domeſticæ ſupellectilis, ac nōnulla etiam opificum inſtrumenta. Perfacilis autem nobis & expedita hæc eſt diſputatio. quis enim dubitet, quin hæc omnia cum re & uſu, qui in eiuſmodi rebus ſpectandus in primis eſt, uetera ſint, ueteribus quoque nominibus ſint appellanda? ac proinde latine ſcribentes exteriorem ueſtem, quę ceteras tegat, togam debeant uocare, interiorem tunicam; uiatoriam, penulam? Forma, inquis, harum rerum diuerſa eſt a ueteribus. quid tandem id refert, modo res eſſentia & uſu eadem ſit? Vtrum enim in rebus nominandis maiora eſſe debent eſſentiæ, an extrinſecus aduenientium rerum momenta? an nondū didicimus, quæ eſſentia eadem ſint, ea ab iis, quæ accidunt, non uariari? Quare quemadmodum ferreum capitis tegmen cum uſu idem ſit, forma tamen plurimum a ueteribus differat ſuo uocabulo galeam a ſcribētibus appel-
lari

lari non reprehendis, cur non idem in ueſtimē tis æquo animo feras? Vel ex iis, quæ in lingua populari uſurpantur, te conuincam. penularū formā noſtra ætate in Italia plus uicies variatā uidimus, quas tamen omnes uno eodemq. tabarri nomine, quo ueſtis uiatoria ab Italis appellatur, ſemper uocauimus. Cur igitur eadē ſimilitudo in latina lingua non feratur? ut quēadmodum uarię ac toties huius ueſtis mutatę formæ idē ſemper tabarri nomen retinuerunt, in populari ſermone, ita in latino penulæ nomen numquam amittant? aut cur doliorum, cacaborum, peluium, ſellarum, ceterorumq. domeſticorum inſtrumentorum uocabula nō retineantur, cum ſupellex noſtra eadem, quæ antiquorum uſu & eſſentia ſit, ac forma tantum nonnihil differat? id quod ueteribus ipſis uſuueniſſe ſcimus, apud quos & ueſtium & ceterarum eiuſmodi rerum formas nonnihil uariaſſe multa extant indicia. quę tamē res nouis nominibus tāquam nouæ non notabantur. Summam faciam, res ab uſu non ab artificio ac forma nomen accipere. exteriorem enim ueſtem, quod interiores ac totum hominem tegat, nō quod hæc uel illa forma confecta ſit, togam appellari, ſellam quod in ea ſedeamus, ita uocari, non quod hac uel illa forma facta ſit. Eodē igitur manente uſu, a quo res nomen habent, eadem nomina manere debent, quacūque tandem forma effingantur. quæ ut rebus nomen non dat, ita ne adimere quidę poteſt. Nōnulla

tamen noua plane eſſe, & a nobis inuenta, nõ negauerim, quæ ad ſuperius genus poſſint referri, quæq. cum ueteribus eſſent ignota; nullusq. earum plane eſſet uſus, uoce quoq. latina omnino careant. uerum hęc ita pauca ſunt, ut uix compareant. His nomen aptum & a latino uel a gręco manans facile poteſt imponi. Quis enim manuum tegmina Chirothecas nominari reprehendat? quis ferreos orbes ab equo loris utrimque ſuſpenſos, quibus equitantes pedes inſerimus, non recte Iouium ſtapedas ab uſu nominaſſe dixerit? cur non illam, in qua equitantes ſedemus, ſellam iure uocemus, cum latina uox ſit ſella, inſtrumentumq. ſedẽdi ſit, quamuis ueteres equitantes ea carerent? eadem ratio erit ceterorum, ſi qua ſe offerent, quæ noua uoce ſint notanda. quæ adeo pauca ſunt, ut mihi in præſentia non alia quã hæc tria in mentẽ ueniant. Minutula illa, quæ quã plurima oratione tua perſecutus es, cum Philippi arma pingeres, minimi ſunt facienda, atq. adeo ſuperuacanea ſunt omnino. neque enim in ſcripta in grauium rerum cadunt. Siue enim doctrinas tractes, ſiue poemata conficias, ſiue hiſtorias conſcribas, ſiue de publicis rebus epiſtolas mittas, nihil opus eſt eiuſmodi minutis rebus. neq. enim ſi quis res geſtas Philippi aut carminibus, aut ſoluta oratione litterarum monumentis ſuſcipiat mandandas, neceſſe habebit, uarias illas picturarum formas, quibus arma erant diſtincta & inſignia, minute conſectari, quo-

ri, quorum nomina grauibus uiris uel in popu lari ſermone ignota ab ipſis tantummodo artificibus uix ſciuntur. Virgilii auctoritate contẽtus grauis & prudens ſcriptor ſe ſe ad eius ſimilitudinem conformabit. qui Didonem aureis & purpureis pictisq. ueſtibus conſpiciendam inducens a minutis illis rebus abſtinuit, quæ poematis dignitatem & grauitatem immi nuunt; ſatiſq. habuit formam pulcherrimæ Reginæ ueſtibus ad uenationem ſuccinctę ita exprimere.

Sidoniam picto clamydem circumdata limbo;
Cui pharetra ex humero; crines nodantur in aurum;
Aurea purpuream ſubnectit fibula ueſtem.

Quod Virgilii iudicium ſunt qui Homeri conſilio anteponant. qui in rebus deſcribendis minutiſſima quęque nimium fortaſſe conſectatus eſt. quem ætate noſtra imitari ſtuduit in Poemate populari lingua conſcripto, quod Italiæ liberatæ inſcripſit, Ioannes Georgius Triſſinus eruditus quidem & doctus in primis uir, atque egregius Poeta. at hac in re ſapienter ne fecerit Homeri auctoritatem Virgilio præferens, aliorum erit iudicium. equidem meum inter tantos uiros, quiq. in Poetica facultate ſummũ faſtigium teneant, iudicium non interponam. Illud tenebo, neque me de eo quiſquam dimouebit, Virgilii conſilium ad Ciceronis eloquẽtiæ antiſtitis ſententiam propius accedere, qui affirmat, minutam & exilem atq. humilem eſſe nimiam omnem diligentiam. quare in graui

oratione & in amplo illo genere, res nimium enucleandas non eſſe, aut minute perſequendas. Perſpicuum autem eſt, ni fallor, nihil Heroico poemate magis ab humilibus & exilibus abhorrere, ac magis grandia poſtulare. Quam rem Virgilium iudicio potius adductũ feciſſe, quam linguæ egeſtate, quodque latinus ſermo non, ut Græcus, in quaſcumque formas uelis, flexibilis minus minutis rebus explicandis aptus ſit, ut nonnulli putant, Moretum declarat, in quo Virgilius res humiles ita minute perſequitur, ut nihil Græcis cedat. Quid enim minutius ſimulque enucleatius dici potuit, quam hoc?

Sollicitaq. manu tenebras explorat inertes,
Veſtigatq. focum, læſus quem denique ſenſit.
Paruulus exuſto remanebat ſtipite fumus,
Et cinis obductę uelabat lumina prunæ.
Admouet his pronam ſubmiſſa fronte lucernam,
Et producit acu ſtuppas humore carentes;
Excitat & crebris languentem flatibus ignem.
Tandem concepto tenebræ fulgore recedunt.
Oppoſitaq. manu lumen defendit ab aura

Item illa

--- Hęc erat unica cuſtos,
Afra genus, tota patriam teſtante figura,
Torta comam, labroq. tumens, & fuſca colore,
Pectore lata, iacens mammis, compreſſior aluo,
Cruribus exilis, ſpatioſa prodiga planta,
Continuis rimis calcanea ſciſſa rigebant.

Eiuſmodi

Eiuſmodi minuta ſi in poemate non ſunt neceſſaria, quod genus ſcribendi omnes floſculos admittit, quanto eadem a grauitate hiſtorię ſunt magis aliena. GONZ. Veritatem mora, falſa feſtinatione ualeſcere uere tradidit Cornelius Tacitus. quare paullo amplius immorandum eſt hoc in loco, in quo diſputationis ſumma inprimis uertitur, reſq. ſubtilius eſt tractanda, ac prolixius & planius explicanda: neque ueritas iſtius breuitatis inuolucris obtegenda. Tu enim SAVLI bellica dumtaxat nonnulla inſtrumenta & armorum genera protuliſti, quæ nouis nominibus nuncupari poſſe, ueterum ipſorum exemplo & imitatione confirmare conatus es, quam tamen rem non omnes tibi facile dederint; quin contra acerrimos aduerſarios te habiturũ puto. Verum ego non neceſſe habeo omnibus in rebus tibi moroſe aduerſari. quare rem controuerſam & ambiguam a me tibi conceſſam in præſentia habeto. non enim libenter lites ſero. ſed pauca hæc & tolerabilia ſunt. Quid cetera omnia, quę in quotidiano uſu uerſantur? quæ non paucula illa ſunt, quæ commemoraſti, chyrotheca, ſtapeda, ſella, ſed pene infinita in omni rerum genere, atque adeo tot, ut ſi quis ſummam ſubducat, plures ſint pene ætate noſtra res, quæ latino nomine careant, quam quę latine nominentur; eęq. eiuſmodi ſunt, ut niſi ſua quæq. uoce appellentur, quotidianorum uſuum commercia inter nos conſtare

ſtare non poſſint. Atque ut diſtinctionem tuã accipiam, earum rerum, quæ omnino non erant, quas nouo uocabulo nuncupandas eſſe neceſſitas a te expreſſit, ab iis quæ quamuis formam mutarint, uſus tamen earum uiget, idemq. eſt, ac proinde cum eadem ſit ſubſtantia, eadem cum ueteribus poſſunt dici; recteq. idcirco illas ueteribus nominibus uocari. Vt igitur tuam diſtinctionem ſequar, quamplurimę ac pene innumerabiles ſunt res in utroque genere, quę nouis nominibus neceſſario egent, quę oratione perſequi non neceſſe habeo, nam & uulgo nota ſunt, & ſatietatem facerent. Sed cogitationi uos ea ueſtrę in omni genere quęſo, ſubiicite, eaq. omnia animo circunſpicite. Principio in ueſtitu quot noua ſunt, quorum nullus apud ueteres erat uſus? ac præter ipſum ueſtitum quot pannorũ ſunt inductę ſpecies ueteribus plane ignotæ? Quid in cibis? dies me deficiat, ſi ſingulas ſpecies cum ciborum ipſorum, tum condimentorum uelim recenſere, quæ ſuis ſingulę nominibus appellantur, quæq. apud ueteres cum ipſæ non eſſent, ne nominari quidem poterant. Iam uero Salgamorum infinita genera a ueteribus re diuerſa an nõ ſunt ſuis propriis nominibus a nobis notata? Eadem multitudo rerum nouarum, ac nouis & ſuis propriis uocabulis diſtinctarum in ſupellectili tam urbana quam ruſtica reperietur. Atque hæc in eo genere ſunt rerum, quas nouas plane eſſe affirmaſti;

firmaſti; quarumq. nullum fuiſſe uſum apud ueteres conſtat. Alterius generis ſunt ea, quæ eadem cum ueteribus fuiſſe, atque idcirco iiſdem, quibus apud ueteres, nominibus appellãdas ex ſubſtantia atque ex uſu argumentaris. quem locum non te facilius quam ſuperiorem tueri poſſe reor, nam ut tibi dem, quę uſu ſunt eadem, quod ad noſtram diſputationem attinet, ſubſtantia quoque eadem eſſe, quamuis forma quadam uarient; ac propterea eadem illis eſſe tribuenda nomina, ut de toga & de tunica dixiſti. Vt igitur hęc tibi dem, non tamen hęc pro cetero tuo acumine mihi pronunciare uiſus es, cum ſingula harũ rerum genera compluribus ſpeciebus ac uariis diſtinguantúr. quas ſingulas ſpecies ſuis propriis nominibus uocandas eſſe cum quotidianorum uſuum neceſſitas uel ab inuitis nobis exprimit, tum ueterum exemplo demonſtratur. quorum uno ero contentus, ne nimis longum faciam. Velandi capitis cum uſus ſit unus, non tamen omne capitis uelamẽ uno eodemq. uocabulo nominabatur, ſed nomina ſimul cũ ſpeciebus erant uaria. galerus, pileus, petaſus, tiara, cidaris, diadema, corona, mitra, & nonnulla alia. idem igitur nos quoq. facere tum ueterum exemplum, tum neceſſitas ipſa cogit. nam ut ueſtem exteriorem, quę interiores tegit, togam, interiorem tunicam etiam noſtro tempore recte uocari tibi aſſentior; atque utramque rem eandem eſſe gene-

re,

re, ſubſtantia, uſu cum ueteribus non inficior, ita plures ac uarias eſſe affirmo togarum & tunicarum ſpecies, uarias item penularum, id quod uulgo notum eſt. quę ſingulę ſi uno generis uocabulo uelis appellare, & a ueterum imitatione recedes; neque te miniſtri ac pueri tui illas poſcentem intelligent. Iam uero nauticarum rerum uocabula, ipſiusq. nauis partium nomina, cum alia plane eſſet ueterum nauigiorum forma, quot ac quam pene innumerabilia ſunt? quibus cum latina lingua prorſus careat, in quanta ac quam neceſſaria re, ſi latinę loqui ac ſcribere uolumus, muti eſſe cogemur? Quem igitur exitum habet diſtinctio a te inducta, cum in utroque genere tam multa ſint, quæ proprio uocabulo nuncupari ſermonis & quotidianorum uſuum neceſſitas cogit? Minuta igitur hæc, quę contemnebas, quæ in omni genere infinita pene ſunt, quorũ uſu carere non poſſumus, ſi non ſcripto, id quod tamen nullo modo concedo, ſaltem loquendo, cum illis nobis opus eſt, an non neceſſario ſunt nobis millies in die exprimenda? SAVL: Sunt uero GONZAGA. Verum an memoria iam excidit, ita partitos nos eſſe inter hos duos ſermones munera, ut ſcripturam & graues res latinę linguæ reſeruaremus, quotidianorum uero uſuum commercia cum pueris, cum mulieribus, cum familiaribus, cum opificibus, cum uillicis, cum ruſticanis, cum miniſtris, addo etiam cum magnis & grauibus

uiris

uiris ad popularem linguam delegamus? GONZ. Miſera uero & perdita omnino iſta eſt defenſionis latebra a te uno nunc primum excogitata, pręclareq. ſe habet egregius iſte ueſter latinus ſermo. quo quid mihi opus eſt; aut quid me moleſto negotio implicem, tantoq. ſtudio ac labore eum mihi ſermonem cõparem, quo uix dimidiam rerum partem, quæ in uſum mortalium cadunt, poſſim exprimere, cum meum paratum habeam, quo omnia animi ſenſa commode declarem; omnesq. res nominem? SAVL. Nemini oratio mea uim affert; liberaq. ſunt tibi, & uero cunctis hominibus conſilia, quo quisque ſermone ſibi utendum ſtatuat. uerum quas tu nouas res in omni genere quotidianorum uſuum protuliſti, eas non magnopere ad diſputationem noſtram dico pertinere. nam ſi mihi tecum pugna eſſet de loquendo, ualeret tua ratio in quotidianis commerciis. ineptus enim ac ridiculus plane ſit, ſi quis uulgo, ac cum familiaribus & miniſtris & opificibus alio quam populari ſermone utatur. Verum nos non de loquendo ſed de ſcribendo ambigimus. Docuimus autem modo, eiuſmodi res in ſcripturam nõn cadere, niſi raro admodum, atque inter familiares ac mercatores, ſi quis illorum eas res per epiſtolam ſibi mitti poſtulet, easue in tabernæ & ſocietatis aduerſaria referat. at in epiſtolis de grauibus & publicis rebus, quales ſunt, quas Principes & oratores, quiq. Prin

cipibus ſunt ab epiſtolis, atque ii, qui publicas & graues res tractant, inter ſe ſcribunt, in orationibus, in iudiciis, in hiſtoriis ſcribendis, in Poematibus conficiendis, in primis uero in Gymnaſiis atque in doctrinæ ſtudiis & diſputationibus nullus eſt, ut planum fecimus, minutis iſtis locus. GONZ. Hoc uero optimum, quod doctrinas & ſcientias latino ſermoni reſeruas. id uero eſt eiuſmodi, ut niſi de tuo pudore & iudicio detrahere uererer, affirmare nō dubitarem, te talium, qui te audiunt, uirorū ſummæ dignitati illudere uoluiſſe. An quiſque eſt tam omnium litterarum ignarus, qui neſciat latinum ſermonem minime omnium doctrinis & optimis artibus tractandis aptum? quippe qui primis nominibus maxima ex parte careat. qui ſubſtantiam, quantitatem, identitatem, quidditatem, pœnitentiam, peritiam, perditionem, ſublimitatem, aptitudinem, incertitudinem, diuerſitatem, indifferentiam, paternitatem, fraternitatem, ac longe maximā eius generis partem dicere non poſſit. atqui in his uocibus doctrinæ in primis uerſantur, quippe quæ de rebus in uniuerſum & æternis diſſerant, quas a materia abſtrahunt. Vocabula uero liberalium & Mathematicarū artium apud latinos nulla ſunt, ut Lucretius & alii patrii ſermonis egeſtatem conqueri ſoliti fuerint, qua fieret, ut Græcorum inuenta latinis litteris explicari non poſſent; Ciceroq. ipſe cū Philoſophiam latinis litteris mandare aggreſ-
ſus

ſus eſſet, noua uocabula à Græcis mutuata in latinum ſermonem inducere coactus eſt. Et adhuc non pudebit egentiſſimam latinam linguam cum ditiſſima Itala conferre. in qua doctrinæ commodiſſime nulla linguæ inopia tardante tractentur & explicentur? Tu uero latinum iſtum ſermonem tuum tibi habeto. Ego ueram & ſolidam rationem tenebo. SAVL. Neque meum eſt GONZAGA dignitati tantorum uirorum illudere, neque eſt, cur tu acumen meum hac in re deſideres, quod ego nullum mihi aſſumo; quin etiam à te datum neque agnoſco, & libenter tibi remitto. quæq. diſſero, ea non ingenii oſtentandi conſilio, ſed ueritate ductus loquor. pauca igitur pro re tibi reſpondebo: neque egentem neque ad doctrinas tractandas parum aptum eſſe latinũ ſermonem. quorum alterum de egeſtate ſuo loco reſeruo, tum cum de utriuſque ſermonis comparatione & pulchritudine agetur. in quo ſpero me latini ſermonis copiam & diuitias; contra popularis Itali ſordidam inopiam & egeſtatem non modo his Proceribus, qui adſunt, ita ut nulla dubitationis fibra in animo cuiusquam ſit reſidua, ſed tibi ipſi probaturum. aperiamq. in quo linguarum ubertatem & egeſtatem poſitas putem. GONZ. Hoc uero optimum, ut linguam omnia, quæcumque in mortalium uſum cadunt, commode & clare exprimentem egentem uocemus, quæ uero uix dimidiam rerum partem poſſit

exprimere, eam diuitem faciamus. Tum uero me non tardum modo, ſed amentem plane & ſtupidum fatebor. SAVL. Suo quiſque periculo peccat GONZAGA. Cum de re diſſeruero; ac quale id ſit, quod dico, expoſuero, tum utra ſit abſurdior ſententia apparebit. Quod uero attinet ad ſcientias tractandas, ea diſtinctio, quam initio præmuniui, hoc me laqueo expedit. caret enim latina lingua aliqua ex parte nominibus primis, quod doctrinæ in illa tractatæ non ſint. neque enim Romanis hominibus illud erat a continentibus bellis, & ab orbe terrarum, rebusq. humanis imperio regendis otium, ut doctrinæ ſtudiis uacarent. Vocabulis igitur ad forenſem & quotidianum uſum minime neceſſariis, & a nulla neceſſitate inductis nihil mirum eſt, illos caruiſſe. quā egeſtatem tum ſentire cœperunt, cum ſeſe ad doctrinarum ſtudia contulerunt. illamq. emēdare ſunt aggreſſi nomina iſta prima quę deſiderabantur, in latinum ſermonem inducentes. Cuius rei auctor fuit Cicero, qui e Gręco fonte in Patrium ſermonem ea transferre; ac latinitate donare inſtituit, multaq. noua uocabula nō ab uſu populari inuenta, ſed a Græco ſermone accepta in latinam linguam induxit. Diſtinctionem igitur initio poſitā retinentes quod in bellicis inſtrumentis armorumq. & munitionum genere; ac magiſtratuum, procurationum, honorum, imperiorum nominibus fecimus, idem in doctrinis tractandis faciamus; nosq.

noſq. ad Ciceronis iudicium & imitationem conformemus: ac uiam, quam ille eloquentiæ parens atque antiſtes nobis patefecit, inſiſtere atque ingredi ne dubitemus. quo in loco paullo magis libet immorari; remq. planius explicare. Cicero igitur ἀπειρίαν infinitionem dixit, ἀξιωτὸν æſtimabile, ἀναλογίαν comparationem pro portione, πρόληψιν anticipationem, πρόνοιαν, prouidentiam, ἀδιάφορον indifferens, ἀξίωμα effatum, ſiue enuntiatum, ſiue pronuntiatum. ἀπόδειξιν demonſtrationem, προηγμένα producta, uel præcipua, ἀποπροηγμένα reiecta, συγκατάθεσιν aſſenſionem, πολιτικὸν Ciuile ac populare κατάληψιν comprehenſionem καταληπτὸν comprehenſibile, συμπάθειαν coniunctionem ſiue conſenſum, ſiue conuenientiam naturæ, δόγματα Decreta ſapientiæ ἐνάργειαν perſpicuitatē euidentiam, πάθη Motus animi, πρέπον decorum; ἐννοίας notitias rerum ἐντελέχειαν continuatam quandam & perennem notionem, εὐταξίαν ordinis conſeruationem εὐθυμίαν ſecuritatem animi, θύμωσιν excandeſcentiam, σφαίραν globum, καθῆκον officium, κατηγορήματα quæ de quodam dicuntur, κατόρθωσιν rectam effectionem, ὁμολογίαν conuenientiam, ὁρίζοντες finientes orbes θεωρήματα percepta, φαντασίαν uiſum, ποιότητας qualitates, ζῳδιακὸν orbē ſigniferum, & alia complura. quæ in linguam latinam induxit partim noua uocabula latiniſq. hominibus antea inaudita, ut ipſe ait, fabricando, partim uſitatis latinæ linguæ uocibus græcas interpretando. GONZ. At multa ſunt, quæ

Cice-

Cicero latina facere aut non potuit, aut non auſus eſt. Cuiuſmodi ſunt ἀποφθέγματα, ἀσώματον bonorum τελικὰ quę ad finem pertinent; ποιητικὰ quę eius ſunt efficientia μισάνθρωπον, νομοφύλακας, παράδοξα, δύνατον, προσωποποιΐαν στρατηγικὰ, & alia complura. Deinde quæ noua uocabula ii qui doctrinas latinis litteris tradendas ſuſcipiebant, fabricabantur, ea ſcimus Romanis hominibus nimis dura uideri ſolita; eorumq. aures ab illis uehementer abhorruiſſe, ut diffidẽter & uerecunde & ipſe Cicero & reliqui noua uocabula formarent. a quo igitur nos conceſſam hanc licentiam habemus, ut audacter & immodice id facere nobis licere putemus, qđ ipſi linguæ latinę auctores & Antiſtites tam parce ac modice, & quaſi uerecundantes facere ſolebant? Vt multis uocabulis gręcis ipſis uterentur, neque illa nouis latinis auderent interpretari. SAVL. Verum illud non addis GONZAGA, Ciceronem & ceteros doctos uiros, qui ſeſe doctrinarum ſtudiis dabant, uulgi iudicium ea in re reprehendere ſolitos; Quinctilianumq. quantum qualemq. Rhetoricæ artis præceptorem interdum ſtomachatum nonnullorum inſolens faſtidium, qui ens & eſſentiam, & alia eiuſmodi ut nimis dura non ferrent. atque, ut me tibi indicem, prudentis & ingenioſi uiri eſſe ſtatuo, ad tempora ſententiam accommodare; ſeq. ad illorum mutationem conformare. inuſitata erant Romano populo bellicis occupationibus perpetuo diſtento do-

to doctrinæ & Philoſophiæ ſtudia, quę alii in nullo magno pretio habebant, alii etiam aſper nabantur tamquam res futiles & inanes, Romanaq. grauitate indignas. quin etiam nonnulli ea ſtudia dicebant eſſe iuuentuti corrum pendæ; atque a militaribus laboribus ad otioſam & deſidem uitam traducendæ. nihil igitur mirum eſt, eos homines, qui doctrinarum ſtu dia partim aſpernabantur, partim etiam deteſtabantur, nouas uoces ab uſu forenſi abhorrẽtes a repudiatis ſtudiis inductas auribus admittere noluiſſe. quæ res doctos uiros uerecũ diores ac timidiores faciebat. Verum bellicoſa illa ac gloriæ plena tempora luctuoſo Italiæ fato abierunt; mutataq. omnino eſt ratio, nos enim doctrinę ſtudia toto pectore amplexi illa in ſummo honore habemus; ingensq. hominum multitudo maximam ætatis & operæ partem, quin etiam nonnulli omnem ipſam ætatẽ & operam in illis ponunt, frequentiſſimaq. tota Europa ac celeberrima ſunt Gymnaſia, ad quę ex circumiectis & longinquis quoque regionibus ingens iuuentutis uis quotidie confluit. ut repudiari non debeant uocabula, ſine quibus doctrinæ explicari non poſſunt. Quod ſi ita uerecundi ſumus, ut noua uocabula ac latinis hominibus inuſitata fabricari religioſum ſit, at græca ipſa uocabula, quibus uti latine loquentes ſemper in laude poſuerunt, uſurpemus; eaq. latinis litteris ſcribentes, latinisq. caſibus græcis omiſſis inflectentes ac nominan

tes

tes latina faciamus. quę res adeo in hac lingua uſitata eſt, ut doctrinarum omnium & artium nomina, quæq. ab illis tractantur græca fere ſint omnia, uerum, ut dixi, latinis litteris exarata, latineq. pronuntiata & inflexa. ut non modo nos, ſed ueteres illi, qui a nouis uocabulis abhorrebant, non magis illa græca, quam latina eſſe exiſtimarent. Sexcenta ſunt atq. adeo infinita Grammatica, Rhetorica, Logica, Dialectica, Philoſophia. Non enim γραμματικὴ aut ῥητορικὴ dicimus, aut græco more inflectimus, ut ſecundus caſus ſit γραμματικῆς, φιλοσοφίας ſed Grāmatica, Grammaticæ; Topica, Topicæ; Philoſophia, Philoſophię. Mathematica Geometrica, Aſtrologia, Muſica, Poetica, Theologia, Philoſophia, Phyſica, Politica, Ethica, Oeconomica, Chirurgica, Comoedia, Tragoedia, Epici, Elogia, Exameter, Pentameter, Trimeter, Hendecaſyllabus, Dactylus, Spondeus, Choreus, Trocheus, Harmonia, Proſopopœia, Ortographia, præterea omnes fere uerborum & ſententiarum figurę, metaphora, tropus, apoſtrophe, hyperbole, parentheſis, ſynedoche, antiptoſis, anomalum, hyperbatum, antiphraſis, paraphraſis, ſed quid ago? aut quid ea ſigillatim perſequor, quę uniuerſe & uno uerbo dici poſſunt, omnia Grammaticorum & Rhetorum uocabula. Idem in Mathematicis & Medicis animaduertere licet. quorū omnia fere uocabula græca ſunt latine pronūtiata, inflexa, & terminata, quę a Græcis accepta at-

pta atque uſu pertrita non iam pro Gręcis, uel ab ipſis ueteribus,ſed pro Latinis habebantur, ad hoc horizontes, eclipſis,coluri,paralleli,arcticus,antarcticus, planetæ,coſmographia,geographia, topographia, tropicus,zodiacus, melancholia;ephimera,hemitritea, phlebotomia, ut etiam latinis nominibus omiſſis (multæ enim ſunt harum rerum latinæ uoces) græcis tamquam magis propriis ac magis rem declarantibus libentius utantur; idq. omnibus approbantibus & laudantibus. idem uidere licet in architectura, in qua maxima uocũ pars græcæ ſunt periſtylium, epiſtylium, ſtylobatus,zophorus, acroteria, triglyphi,metopæ,baſes,anterides, hyperthyrum, triclinia, oeci, ginecæum, andronitis, xyſta, hypocauſtum, apoditerium, apotheca, pinacotheca, hydraulica. Quod ſi nemini dubium umquam fuit, quin omnes artes tam illę, quę mechanicæ, quam quæ liberales appellantur, ſingulæ ſua propria rerum, quę ab illis artibus tractantur, haberent uocabula ab uſu forenſi ſegregata, quæq. in illa tantummodo arte nominarentur, in hoc genere habeantur gręca hæc nomina, ac ſcholis incluſa in doctrinisq. dumtaxat tractandis uſurpata;ab illis in foro & in aliis ſcribendi generibus, ſi ita uidetur, abſtineamus. Quamquam Romani ipſi multas res in forenſi ac domeſtico & quotidiano uſu græcis uocabulis nominabant; eaq. non iam pro græcis ſed pro latinis uſurpabant,Chirographum,ſin

grapha, Ephippia, ſtratagema, & alia complu ra, ad hæc omnium fere rerum, quæ ad architecturam & ædificationem pertinent, uocabu la. Quem igitur morem Cicero & reliqui omnes ueteres in græcis uocabulis in Latium inducendis inſtituerunt, eum nos ad reliqua, quæ illi non tractarunt, perducamus illorum exemplo & auctoritate inducti. Et qui etymologiam, amphibologiam, ironiam, idolo latriam, & ſexcenta alia tamquam latina ab illis pronuntiata & inflexa ac terminata; quęq. his nominibus ſubiecta ſit notio, etiam a grę carum litterarum ignaris intelligi uidemus, cur ab analogia, adiaphoria, entelechia, ſympathia & eiuſmodi reliquis abſtineamus, non ui deo. quid declarent uulgo, inquis, non percipietur. ne illa quidem, quę diximus, uulgo tum percipiebantur, cum primum in latinam linguam inducta ſunt. quæ tamen res doctos homines non deterruit ab illis uſurpandis. & qui latine ſcribunt, litteratis tantum hominibus, & in ſcientiarum ſtudiis uerſatis ſcribunt. quæ noſtra ratio auctoritate quoque priſcorum illorum patrum, qui Iuliis & Claudiis imperantibus tum cum latinus ſermo eiusq. quo tidianus & forenſis uſus maxime uigeret, relicto Idolorum cultu Chriſtianæ religioni nomina dabant, comprobatur. Idem enim ſeruarunt priſci illi latini homines Chriſtiani facti in quibus complures fuerunt ingenio, eloquē tia, doctrina prędantes uiri. Hi omnia fere ſa

crorum

crorum ordinum, ac ſacrarum rerum, noſtræq. religionis nomina a Gręcis accepta latina fecerunt, quod genus ſunt, Clericus, Laicus, Catechumenus, Acolitus, Exorciſta, Hypodiaconus. Diaconus, Presbyter, Epiſcopus, Choepiſcopus, Synodus, Eccleſia, Oecumenicus, Hæreſis, anathema, Diœceſis, Parœcia, Martyr, Baptiſmus, Euchariſtia, Myſterium, Myſticum, Holocauſtum, Pentecoſte; & cetera, quæ longum fuerit. Quid igitur dubitamus, aut quæ tandem ratio prohibet, quin omnia, quę docendi neceſſitas poſtulat, gręca in latinū ſermonem transferamus, Veterum auctoritate inuitati, illorumq. iudicium ſequentes, ac neceſſitate ipſa compulſi; diſtinctionemq. illam, quam diſputationi noſtræ præmuniui, retinentes, illudq. nobiſcum reputantes, non hæc eius generis eſſe, quæ ab uſu populari & forenſi inducantur noua uocabula.

GONZ. Iſto modo omnia omnibus linguis dici poterunt, nihilq. poſthac erit, cur ſermones inter ſe comparemus; aliumq. alio uberiorem & ditiorem dicamus, falſoq. Lucretius & ueteres omnes patrii ſermonis egeſtatem conquerebantur, ſi quidem alienis uocabulis pro ſuis uti liceat. Ego uero latinam linguam non iam ſuam, ſed alienam plane eſſe exiſtimabo, in quam tanta uis externorum uerborum inducatur, neque ſcientias & artes latino ſermone tractari umquam concedam, ſed gręco aut, ut tibi hoc gratificer, græcolati-

no. SAVL. Non in eo, ut paullo ante dixi, poſitas urbis Romæ, atque imperii fortunas putabant Romani, ut expaueſcerent in rebus nouis neque antea auditis aliena nouaq. uocabula in linguam ſuam inducere, neque idcirco Romanam linguam alienam fieri, & ſuam eſſe deſinere exiſtimabant: Vt non minus Romanam Vrbem, aut populum Quiritium eſſe tum credebant, cum non unum aut alterum hominem, ſed integros populos Ciuitate donabant, ut cum omnem Albanum populum, quem diruta Alba Romam commigrare coegerunt, in Ciuitatem acceptum nomine & iure Ciuium Romanorum eſſe uoluerunt, illorum primoribus etiam in Senatum lectis. Ego quoque libentius gręcas illas uoces latinis uerbis exprimerem, atque ἀδιαφορίαν indifferentiam, ἀσώματον incorporeum dicerē, cum pręſertim corporeum apud latinos legam. nunc quoniam hoc religioſum eſſe pleriſque uideo, in latinaq. lingua caſta & integra ab omni contagione ſeruãda diligentiores & cautiores ſumus, ne dicam moroſiores, ac ne quid grauius etiam addam, quam ipſi illi ueteres latini, exquiſitiusq. nobis, ſi Diis placet, iudiciũ aſſumimus, ac piaculum nos putaremus admittere, ſi poſſibili & impoſſibili uteremur, quæ uocabula Quinctilianus docendi Antiſtes non horruit, ad illud confugio, quod nemo reprehendere poſſit; quoq. aures ſuas cõtaminari non debeat putare. ut ueterum exẽplo

plo in doctrinæ ſtudiis & artibus tractandis græcis uocibus utatur. Deinde non nobis nunc de latina lingua in primis eſt inſtituta diſputatio, ſed illam cum Itala comparamus. in qua re miror illud ad egeſtatem coarguendam a te afferri, quod ego tibi poſſim referre. Quid enim? minus gręcis uocibus in artibus, & doctrinis Italo populari ſermoni eſt utendũ quam latino? aut felicior ea in re eſt Italus ſermo? aut parallelum, tropicum, ſphęram, horizontem, octogonum, apoſtrophen, hyperbolen, hexametrum, endecaſyllabum, Elogium aliis quam græcis uocibus nominat? feliciusq. homœomeriam, anacephaleoſim, ana logiam, ſympatiam, entelechiam, etymologiam, enthymema uerbis Italis popularibus quam latinis explicabitis? quę ſi in Italam lin guam accepta pro Italis pronuntiatis, atque Itala haberi uultis, & eſſe contenditis, cur eadem in latinam inſerta latina exiſtimari non debeant, nemo dixerit, niſi idem diploma Pon tificium aut Cæſaris oſtendat, quo plus iuris ſit Italo populari ſermoni, quam latino conceſſum, ut gręca aliena uocabula in Italam lin guam translata Italica ſint habenda, in latinam inducta, non item latina cenſeantur.

Verum ego tenere me non poſſum, quin quæ ſæpe de hac re animo agitaui, uobis exponã. Ego enim quorundam hominum rationem mi rari non ſatis poſſum, qui in quo a ueterum ſimilitudine & uſu maxime recedunt, in eo ſeſe

illorum

illorum eſſe perſimiles & imitatores in primis putant; quin etiam uno Cicerone latinam lin guam terminant, neque alia uocabula, quam quibus ille uſus eſt, uſurpare fas eſſe putant. quod ſi ſuſcipitur, tum uero non nobis modo, ſed Romanis ipſis hominibus alia lingua quærenda fuiſſet, qua animi notiones explicarent. Etenim ſi quis rationem ac ſummã ſubducat, atque omnes uitæ noſtræ partes, urbanasq. & ruſticas res circumſpiciat, maiorem fortaſſe numerum earum rerum, quæ in quotidianum uſum tum cadebant, quas non attigit Cicero, inueniet, quam earum, quas nominauit, id quod ex ceteris ſcriptoribus liquido apparet. Verum ne a propoſito longius recedam, hæc ipſa prima nomina quam multa ſunt in latina lingua, quæ in Cicerone non leguntur. a quibus ille non iudicio, aut quod parum latina illa putaret, abſtinuiſſe exiſtimandus eſt, ſed quod in res, quas tractabat, non cadebant. quod ſi quis contra ſentiat, is & ratione & re ipſa refellitur. qui enim flagrantiam dixit, qui peruerſitatem, qui impuritatem, inſaniam, ſocordiam, inſcitiam, debitionem ac ſexcenta atque adeo innumerabilia alia, cur idem a fragrantia, diuerſitate, puritate, ueſania, uecordia, peritia, perditione abſtineat? aliqua igitur differẽtiæ ratio ab iis qui cõtra pugnant, comminiſcenda eſt. Sed quomodo re non conuincantur, cum innumera eiuſmodi ſint, quę in uſu latinæ linguæ & ipſius Ciceronis & ſuperio-

ſuperioribus ętatibus fuiſſe ex Plauti, Terentii, Catonis, Lucretii, Varronis, Cęſaris, Sal luſtii, Liuii, Celſi, Virgilii ſcriptis perſpicuum ſit. quæ non pigebit referre. Dabis ueniam Pręfecte; ſatietasq. quam rei enucleandæ neceſſitas inducit, tibi erit deuoranda. Plauti enim ſunt abitudo, amabilitas, palpatio, receptio, incogitantia, obſtaculum, aliaq. complura. Terentii abitio, deambulatio, exprobratio, uecordia, cantilena. Catonis deportatio, putor. Lucretii canor, connexus, amaror, ſpurcitia. Varronis albor, ariditas, aritudo, cibatus, cinctus, attactus, exurigo, exemptio, famulitium, frigedo, latratus, miſtura, pinguedo, ſeminatio, tonſura. Cæſaris accliuitas; decliuitas, deiectus, obiectatio. Hirtii iugulatio. Salluſtii algor, gnaritas. Virgilii aſſultus, canities, deſcenſus aliaq. cõplura. Liuii adactio, adiectio, alloquium, coercitio, comploratus, comploratio, comprecatio, conſternatio, deiectus, decurſio, deuexitas, deſertio, deſcenſio, excenſio, eruptio, fatigatio, inſectatio, intercurſus, litatio, procurſatio, rubor, ſimplicitas, ſucclamatio, transfugium, uagatio, uariatio, uigor, uiolatio. Celſi, coercio, geſtatio, recurſus, refectio, ſuffuſio, marcor, futura, Catulli eſuritio, quæ omnia a Cicerone non ut parum latina reiecta ſunt, quippe, quæ non modo in uulgi ſed in doctorum uſu eſſent, ſed quod in rebus, quas tractauit, uſu non euene

runt,

runt, omiſſa. Quid poſteriores Plinius, Tacitus Quinctilianus, Columella & ceteri, quorũ innumerabilia ſunt eiuſmodi nomina in omni rerum genere a Cicerone prætérita, ab ipſis cũ uſus eſſet, crebro uſurpata. Tantos ne ac tales uiros ingenio & doctrina Ciceronis ætate haudquaquã inferiores a latina lingua excludemus? illorumq. iudicium repudiabimus?Hi præterquã quod ea ipſa, quæ modo rettulimus nomina non a Cicerone modo, ſed a reliquis quoque, quos nominauimus, acceperunt, innumera ipſi addiderunt, atque adeo ea omnia, quæ non modo in doctrinarum ſtudiis tractandis, ſed quæ in rebus quoque domeſticis & forenſibus in omniq. uſu uitæ ſe ſe offerebant. Eorum igitur hæc ſunt a Ciceronis ſęculo uel omiſſa uel non litteris mandata. abdicatio, ablutio, accidentię, accumulatio, accurſus, acor, acceruatio, admiſsio, adoratio, aduectio, aduſtio, ęquiparatio, æſtuatio, alligatio, amaritudo, ambuſtio, apparitura, aſtrictio, attactio, auulſio, auerſio, auerſatio, auſteritas, cæſura, captiuitas, captura, cautela, circũactus, circunciſura, circunciſio; circumplexio, circũſtantia, colluctatio, computatio, concoctio, conculcatio, condictio, concuſſus, congruentia, conniuentia, conſummatio, contactus, contradictio, conuulſio, coctio, comparatio, crematio, decoctura, deflexus, defluuium, dedignatio, denſitas, denſatio, deputatio, defectio, deſtinatio, directio, diuerſitas, dupplicatio,

catio, effluentia, egeſtio, eleuatio, emunctio, enarratio, euagatio, euectus, executio, exhibitio, expuitio, exulceratio, facundia, fartura, feracitas, figuratio, foetor, fultura, improbatio, inciſio, incubatio, infuſio, iniectus, læuitas, læuor, latratus, minutio, mucor, murmuratio, nictatio, nodatio, opacitas, oſcitatio, ouatio, perfuſio, perditio, peritia, pinguitudo, popularitas, præcipitatio, præluſio, præoccupatio, procurſio, pugnacitas, purificatio, raſura, rancor, reatus, reciſio, recreatio, redhibitio, reuulſio, rigatio, ſignatio, ſcalptura; ſtratura, ſtructura, ſtrangulatio, ſublimitas, ſubſtitutio, ſuffocatio, ſuffoſio, ſuctus, ſuperuentus, ſuppoſitio, ſuppuratio, ſynceritas, tactus, textus, tinctura, tinctus, torſio, toruitas, tranſcriptio, tranſcurſus, transfuſio, uerſura, ueſania, uanitas. Quid illa quæ in rerum & locorum deſcriptione atque in re ruſtica tanta cum uenuſtate ſunt a Cæſare, Celſo, Plinio, Columella formata nomina? ſi quis ab illis abſtinebit, ſanum ne illum, atque integra mente uti putabimus? contabulare, contabulatio, contignatio, inſpirari, fibulari, decuſſare, decacuminare, impedare, aſperari, clatrare, cuſpidare, feneſtrare, faſtigiari, radicari, flexuoſus, anguloſus, ſinuoſus, labroſus, gibboſus, ſyluoſus, ſurculoſus, racemoſum, loculoſus, carnoſus, fungoſus, granoſus, rimoſus, toroſus, lignoſus, nu-

meroſus, pectoroſus, muſculoſus, lacertoſus, ſpongioſus, fiſtuloſus, cuneatus, cuneatior, lunatus, capitulatus, ſinuatus, cultellatus, diſcuneatus, denticulatus, ſtriatus, reticulatus, uirgulatus, clauatus, imbricatus, ſpiculatus, acuminatus, turbinatus, turbinatior, turbinatio, carinatus, fornicatus, pandatus, cultratus, capitulatus, aculeatus, puluinatus, umbilicatus, geniculatus, echinatus, fimbriatus, anſatus, pectinatim, imbricatim, caniculatim; muricatim, orbiculatim, ſquamatim, li atim. enodis, internodia, exemptilis, loculamenta. Denique Romanorum hominum, latinæq. linguæ perpetuus uſus fuit, ad res, quas tractabant, uocabula apta formare. tantaq. uis nouorum nominum, quæ recenſui, cum multa me præteriiſſe non ignorem, poſt Ciceronis ætatem a ſcriptoribus inductorum ſignificat atque adeo aperte declarat, a nullo nomine, quod neceſſitas notionis animi declarandæ induceret, illos abſtinere ſolitos. qui enim in caſtris & in re militari aquationem, pabulationem, lignationem, frumentationem dixerunt, cur iidem eſſentiam, quantitatem, ſubſtantiam, dicturi non fuerint? Quæ igitur noua iſtæc religio ſæculum tenet? Caſtiores uidelicet ac puriores, atque adeo latiniores latinis ipſis ac priſcis illis magnis uiris ſumus. Equidem Ciceronem eloquentiæ magiſtrum habeo, ad eiusq. ſimilitudinem me, quãtum poſſum, ſemper ſtu

debo

debo conformare ; genusq. dicendi illiusq. ſtilum & elocutionem ceteris præferam. uerum non illis uocabulis tantummodo, quibus ille uſus eſt, latinam linguam definiam, neque illam tam anguſtis terminis includam. hoc enim neque Cicero ipſe uult, neque in ueterum cogitationem umquam uenit. Sed ſatis ac nimium fortaſſe hoc in loco commorati ſumus; tempusq. eſt, ut ad ultimum argumentum de linguæ latinę eximia dignitate atque præſtantia, quod eſt omnium maximum & grauiſſimum, tractandum accedamus. Hic cum GONZAGA haud paruam reſpondendi uoluntatem ſignificaret, BONCOMPAGNVS ſe interponens, tempus, inquit, poſt meridianum, æſtusq. iam fractus nos admonet, ſi idem quoque uobis uidetur, ut & corpus nimis diuturna ſeſſione languẽs, ac ſpiritus pene conſopitos ſolita exercitatione recreemus, & excitemus. SAVLIOQ. exiguum hoc ſpatii ad reſpirandum atque animum ab acerrima contentione relaxandum detur, ut parua hac quiete refectus ac ueluti renouatus, uegetior ad ea, quæ reliqua ſunt, tranſigenda accedat. Conſilio ab omnibus collaudato Aedes Pontificias egreſſi per ſublimem porticum iter Vaticanos hortos uerſus cepimus.

DE LINGVAE . LATINAE VSV . ET . PRAESTANTIA

LIBER . TERTIVS

CVM in hortos perueniſſemus, ac tam uariarum amœnitatũ aſpectu oculos & animos aliquantum pauiſſemus, in nemus coniunctum exiuimus. quod per molliſsimos cliuos facilibus aſcenſibus & deſcenſibus aliquandiu peruagati ad ædiculam, quæ eſt in medio nemore acceſſimus. ibi in marmoreis ſedilibus aream ambientibus in conſpectu conſedimus, proceriſſimis ac frequentibus arboribus locum opacantibus. Hic BONCOMPAGNVS ad GONZAGAM conuerſus dabis, inquit, ueniam GONZAGA, nobiſq. omnibus gratificaberis, ne diſputatio de re, quam ſatis enucleatam putamus, diutius, extrahatur. iã enim dies in ſerum inclinatus eſt, egoq. totam diſputationem hodie abſolui cupio. ſupereſtq. extremum argumentum grauiſſimum, ut intel-

ligis, quod paucis tranſigi poſſe non puto. Neq. debes tu cauſſam tuam parum defenſam putare, quam in oratione a te recitata tam copioſe & accurate egiſti, ut nihil te ad ea, quæ in illa dixiſti, magnopere addere poſſe putemus. neque quæ tu ornate & diſtincte multa attigiſti, ea nobis exciderunt, quæ hic contra SAVLIVM puta repetita, & ad ANTONIVM conuerſus. Permiſſu, inquit, GONZAGAE, quem ſcimus in auctoritate noſtra futurum, per ge SAVLI, ac comparationem utriuſq. linguæ inter ſe, ſi idem ceteris placet, ingredere. Hic cũ omnes BONCOMPAGNO eſſemus aſſenſi; GONZAGAQ. ſe illius uoluntati morem gerere dixiſſet, SAVLIVS. Ita nobis, inquit, progreſſa ratio eſt in quattuor his partibus, quas abſoluimus, ut quãquam meam ſententiam ab omnibus, quicumque de his rebus exiſtimare poſſunt, ueriorem uiſum iri ſpero, tamen tua quoq. GONZAGA approbatores reperiat. in hac uero popularis Italicę linguæ ſuſcepta laudatione, in qua ſe in primis tua iactauit oratio; cuiuſq. laudandę ſtudium te tam longe extulit, ut eam latinæ linguæ, non dubitares pręferre, paullum diuerſa a ſuperiore mihi ingredienda eſt diſſerendi ratio. Ego enim ſic ſtatuo, latinam linguã non modo infinita laude populari iſti tuæ anteponendam, illiq. popularem multis partibus de dignitate & pulchritudine concedere, ſed latinam pulcherrimam & præſtantiſſimam eſſe, contra Italam po

pularem

pularem non in comparatione modo cum latina, ſed ipſam per ſe, id quod magis mireris, ignobilem & abiectam; rudemq. & mancam atque inopem eſſe, nullaq. dignam laude. GONZ. Ego quoque SAVLI orationem mutabo; neque dicere uerebor, credidiſſe me, quæ hactenus dixiſti, ea te iudicio adductum pro latina lingua contra Italam diſſeruiſſe. nũc te odio quodam execrabili in patrium ſermonem efferatum eſſe, apparere. Cui neſcio qua tandem re ab illo læſus tam iniquus ſis; tamq; atrox in illum coortus ſis; orationeq. tã non modo aſpera ſed truci quoque illum inſecteris uir ceteroqui ingenio tam miti. SAVL. Non odio in Patrium ſermonem efferatus, cuius cauſſam nullam habeo, hęc protuli GONZAGA, ſed indignatione iuſta commotus; tum ut uos uiciſſim ulciſcerer; neque hæc quamquã uera ſunt, tam ego mea ſpõte attuliſſe uideri uelim, quã a uobis irritatus uobis rettuliſſe. Ac quoniam me nudaui, comprimenda iam non ſunt, quæ animo incluſa habeo. Ego enim ita ſentio, duas eſſe in primis cauſſas, quamobrem lingua popularis noſtra non tam deformis & incompta nonnullis uideatur; alteram naturalẽ rerum patriarum amorem, qui mentis aciem perſtringere & cæcare ſolet; alteram uſum, quo aſſiduo aures noſtræ poſſidentur. quod ſi quis tanto ſit animi robore, ut ab hoc uſu mentem ualeat abducere, cogitationemq. a conſuetudine auocare; isq. popularem linguam latinę audeat

audeat dignitate & pulchritudine non dico anteferre, ſed æquare: atque adeo linguam hanc ſua deformitate non contemnendam ducat, hunc, quamquam neminem conſueui appellare aſperius, nihil omnino de his rebus iudicare poſſe dicam. GONZ. Non animaduertis SAVLI te de tot clariſſimorum uirorũ, quos orbis ſuſpicit, præſtanti iudicio ſplendidoque ingenio detrahere, ac Petrarcam, Dantem, Sannazarium, Bembum, Arioſtum, Guicciardinum, Machiauellum, Caſtillionum, Carum, Caſam, Triſſinum, Taſſos patrem & filiũ, Speronum, Scipionem Gonzagam, Alamanũ, Molzam, Bernam, Anguillarium, Ptolemęum, Pignam, Bocciardum, Portium, in primis uero Victoriam Columnam, in qua muliebris gloria æquauerit ne, an ſuperauerit uirilẽ, quis auſit pronuntiare? complureſq. alios uituperare. qui ſi linguam patriam ita turpem & ignobilem iudicaſſent, quomodo tam longum ac diligẽs ſtudium, tamq. aſſiduam & diligẽtem operam in ea omni ſcriptorum genere excolenda & illuſtranda poſuiſſent? SAVL. Nihil tantorum uirorum auctoritate de ſentẽtia moueor GONZAGA. nulla.n. lingua eſt tam rudis & agreſtis, ut in ea a præclaris ingeniis cum laude elaborari nõ poſſit. id quod noſtra ætate declarauit Paulus Folieta huius, qui adeſt, Folietę frater germanus. qui patrium ſermonem noſtrũ Ligurem, quem ipſemet rudem & incomptum iudicat, tam uario poematum genere inſignem fecerit.

cerit. quę omnes quicunque liguſtice ſciunt, mirentur. Maluit uidelicet Folieta in patria lingua quamuis rudi, quæ ipſi promptior & facilior eſſet, quam in aliena cultiore curam & induſtriam ſuam ponere. quod idem feciſſe claros uiros, quos nominaſti, cur exiſtimandum non ſit? Hic BONCOMPAGNVS ſuperſedeamus, inquit, amabo a iudiciis clarorum uirorum ponderandis & coniiciendis; neque hoc in illos arbitrium in præſentia nobis aſſumamus. Odioſa enim ſunt hæc; neque ſine offenſione tranſigi poſſunt. Quare quod inſtituiſti, perge ANTONI neque continuata diſputandi ſeries tam ſæpe interrumpatur. quę non facile deinde contexitur. iſta enim quæ interponuntur, multum tempus auferunt, cuius anguſtiis uides quam urgeamur. Tum SAVLIVS, Quoniam, inquit, in una quaq. re aliquod eſt proprium, naturaq. illi inſitum bonum, quo illa res maxime commendatur, in rerum contentione ſpectandum in primis eſt, quod ſit illarum rerum, quæ inter ſe comparantur, bonum. Cuius boni quæ earum maxime particeps eſt; in quaq. bonum hoc eſt pluribus numeris expletum, cuique pauciores illius boni partes deſunt, ea res haud dubie perfectior & præſtantior eſt cenſenda, aliisq. pręferenda. nihil eſt enim rerum perfectio, ut idē ſæpe repetam, quam nullis partibus, quæ illius rei eſſentiam conficiant, carere; omniſq. res magis minuſue perfecta eſt, magiſq. minuſue

ad

ad perfectum ſtatum accedit, uel ab eo recedit, prout in unaquaque plures aut maiores partes earum, quæ ipſam rem conficiunt,atque ut ipſa res ſit, faciunt,inſunt, uel deſiderantur. Inueſtigandumq; eſt nobis, quod ſit hominum ſermonis bonum, quæq. res illum conficiant. ad quod bonum qui ſermo propius accedet, pluribusq.illius boni partibus cumulatior erit, is profecto perfectior erit, dignitateq. antecedet. hoc autem bonum cum,ut in ceteris rebus, ita & in ſermone nihil aliud ſit, quam,ut ſapientiæ profeſſores recte tradunt,ipſarum rerum eſſentia, cumq. eſſentia rerum ab illarum definitione indicetur, is nimirum ſermo perfectior erit, in quo humani ſermonis definitio abſolutior & expletior erit, cuique pauciores partes deerunt ex iis, quæ eſſentiam ſermonis conficiunt. quæ definitio,cum, ut a Dialecticis didicimus,ex duabus rebus conficiatur genere & differentia, cuius differentiæ ea uis eſt, ut ſpeciem conſtituat; formãq. rebus det, quæ ut res ipſæ ſint, efficiat, genus & differentia, quæ ſermonis definitionem conficiunt, nobis quærenda ſunt. At genus perſpicuum eſt. eſt enim ore editus ſonus. Differentia uero ita nobis eſt inueſtigãda. Duas eſſe aiunt res,quibus homines a ceteris animantibus differant, rationem, quam eandem intelligendi ratiocinandiq. uim appellant, & hunc ipſum ſermonem. quod ſæpe Homerus teſtatur, qui homines μέροπας hoc eſt articulatim & diſtincte lo-

quentes appellat. qui ſermo cum genere cum belluis communis ſit, omnes enim ore edunt ſonum, in quo tandem differat, uidendũ eſt. at hoc Homerum expreſſiſſe diximus. belluæ enim unum tantum ſonum, uniuſq. formæ nũquam uariatum edunt. at homines articulatim loquuntur; ſermonemq. ueluti articulis diſtinctum habent, quem innumeris figuris uariant; diſtinctæq. ſunt apud illos ac quamplurimæ ſoni editi formæ, quas uocamus uoces, ad ſenſa & notiones animi diſtincte declarandas aptæ. Vt nihil aliud ſit humani ſermonis definitio, quam ore editus articulatim ſonus uariis uerborum formis diſtinctus ad notiones animi diſtincte, ita ut ab audientibus percipiantur, declarandas aptis. Qui igitur ſermo uarius magis ac multiplex erit, uerborumq. formis ac figuris & terminationibus diſtinctior; & ab illo cõfuſo & obſcuro; uniusq. ſemper figurę & terminationis ſono multiplici uariatione ſua remotior, in eo profecto humani ſermonis cumulatior erit definitio; isq. ſermo ex pluribus conſtabit earum rerum, quæ eſſentiam ſermonis conficiunt. quare perfectior erit exiſtimandus is ſermo, propiusq. ad humanitatem accedens, ac proinde pulchrior & pręſtantior, atq. idcirco nobilior. nihil eſt enim aliud pulchritudo, quam ipſa rerum perfectio, quod & ipſum indicat deformis & formoſi nomen, quaſi deformibus rebus aliquid deſit de forma, quæ rebus eſſentiam dat, ac de partibus illis, quæ formam

formam rerum conficiunt; formoſis uero integra adſit forma omnibus iis partibus, quæ ipſam formam, hoc eſt eſſentiam rerum conficiunt, expleta. Tum BONCOMPAGNVS in hoc, inquit, GONZAGAM ipſum a te SAVLI nõ diſſenſurum puto. Hic GONZAGA, neſcio inquit, an ſatis mihi percepta ſit SAVLII ſententia: atque eadem ſit quæ mea. Ego enim ita exiſtimo, omnium rerum regulam, ad quã res ipſæ ſint dirigendæ, finem eſſe; ab eoq. omnia pendere. ut recte in ſcholis tradatur, res ſpeciem & definitionẽ a fine accipere. quod hoc exemplo planum fit. finis domus; cuiuſque cauſſa domus inuenta eſt; ille eſt, ut nos ab iniuriis cæli, quibus corpora noſtra ſunt obnoxia, defendat. Definitio igitur domus a fine manans hæc erit, ædificium ad nos a cęli iniuriis defendendos comparatum. eaq. perfectior erit domus, quę melius & perfectius beneficiũ hoc nobis præſtabit. Cum igitur ſermonis finis ſit animi ſenſa aperire, ea profecto perfectior erit lingua & dignitate antecedet, quæ perfectius finem ſuum aſſequitur; notionesq. animi melius declarat. talem porro eſſe Italam linguam noſtram SAVLIVS paulo ante non negauit. quem cum urgerem, innumera eſſe, quæ hac ætate latine explicari non poſſent, eo confugit, ut diceret, innumerabilia hæc, quę ipſe minuta uocabat, in ſcripturam nõ cadere, ſed ad popularem linguam reiicienda eſſe, quæ quotidianis uſibus & commerciis aptior ſit.

qua re efficitur, ut hic noſter patrius ſermo ætate ſaltem noſtra prēſtãtior latino ſit habendus, quę tam multa explicare non poſsit. Tum SAVLIVS finem ſermonis eſſe hanc ipſam notionum animi declarationem & explicationẽ, quam dicis, nemo GONZAGA negauerit: quęq. res propoſitum finem perfectius aſſequãtur, eas perfectiores quoque eſſe, hoc quoq. tibi facile omnes dabunt. Verum duplex tibi datur reſponſio. primum hoc in illis tãtum ualere rebus, quarum aliæ perfectius, aliæ minus perfecte ad finem, quem ſpectant, perueniunt. quę regula in linguarum comparationem non cadit. ſiquidem nullus eſt ſermo tam barbarus & agreſtis, qui finem hunc non perfecte aſſequatur, quique non animi ſenſa, ita ut ab illius linguæ gnaris perfecte intelligantur, declaret: quo fit, ut ſi hac regula linguarum dignitatem & prēſtantiam metiamur; nullus ſit inter illas perfectionis gradus, quo altera alteram ſupereſt. alia eſt igitur dignitatis linguarum ponderandæ ratio, ea nimirum, quam dixi, multiplex diſtinctaque uerborum uarietas ab illo belluarum uno ſemper & eodem neque diſtincto oris ſono quammaxime recedens. Altera eſt reſponſio; tuam ipſam rationem, quam contra me attuliſti, mecum facere; nihilque eſſe, quod cauſſam tuam magis premat, quam hoc ipſum, quod tu ad eam ſubleuandam protuliſti. Longe enim perfectius finem aſſequitur, commodiusq. & clarius & ube

rius

rius atque elegantius animi ſenſa & notiones explicat latinus quam popularis Italus ſermo. In qua re magnum uerſari errorem, teq. & reliquos qui ita diſputant, labi docebo, erroremq. aperiam. Non enim perfectius finem aſſequi is ſermo eſt cenſendus, animiq. notiones melius declarare, qui nonnulla priuatarum rerum uocabula habeat, quibus alter ſermo, cui ipſe comparatur, careat, ut in hoc noſtro Italo ſermone uſuuenire dicis. nam hoc non natura aut ui ſermonis fit, neque quod is ſermo copioſior ſit aut uberior, aut quod copia & ubertas linguæ ex ea re ſit ſpectanda, ſed quod eæ res, illarumq. uſus, quibus noua ſunt indita uocabula, apud latinos non erant. quo fit, ut res, quę omnino nullæ eſſent, nominari non potuerint. quæ ſi fuiſſent, nominibus ſuis profecto eſſent notatæ. Sed ſermonis perfectio in eo poſita eſt, isq. ſermo perfectius finem aſſequi eſt cenſendus, qui omnes animi notiones melius, clarius, diſtinctius, copioſius, magis proprie & elegãtius declarat, eamq. habet uerborum & loquendi formarum copiã & uarietatem, quę ad hoc faciendum apta inprimis ſit. uiq. propria uerborum ualeat, neque ope extrinſecus petita circuitibusq. & ambagibus egeat. qualem eſſe latinum ſermonem dico, quaq. contra egeſtate popularem Italũ laborare facile ex iis, quæ dicturus ſum, apparebit. Confirmari hoc poteſt linguę Grçcæ exemplo, quę omnium conſenſu copioſiſſima

his

his ipſis uocabulis, quibus latina caret. quæ in Patrium ſermonem Italum non uis ipſa ſermonis, ſed res poſtea inuentę importarunt. Fingamus, enim ſermonem aliquem inopem & egentiſſimum, quem ex altera parte Gręco copioſiſſimo opponamus: eumq. eſſe Indorum occidentalium ætate noſtra repertorum, ſi modo is talis eſt. uerum nil prohibet id fingere; an ideo copioſiorem illum Gręco faciemus, quod ſexaginta ſint apud Indos rerum uocabula, quibus Græcus ſermo careat? Id enim non ubertate linguę fit, quam egentiſſimam ponimus, ſed quod eæ res, quarum ea ſunt uocabula, apud Indos tantummodo ſint, neque alibi illas ferat ſolum. Sermonis igitur perfectio, perfectiorq. finis aſſecutio, ex uirtute & copia ipſius linguæ, non ex nouis exortis rebus; quę nouis uocabulis inſignes ſint faciendę, eſt exiſtimanda; ęaq. lingua, ut idem ſæpius repetam, perfectius finem aſſequi eſt cenſenda, quæ omnia negotia, quæ in uſus & commercia hominum communiter cadunt, melius, uberius, uerborum propria ui, quę aliena ope non indigeant, poſſit explicare, quamuis nōnullarum rerum uocabulis careat, quę cum is ſermo copioſior, quem dicimus, uigebat, non erant in hominum uſu, ac propterea nominari non poterant. Neque uero Cæſar Ciceronem linguam Romanam ditaſſe ac copioſiorem feciſſe ideo dixit, quod is noua rerum nouarum nomina in eam importarit, nam id quidem

perſpicue

perſpicue falſum eſt,ſed quod linguam loquendi formis uariarit & locupletarit ad notiones animi copioſius & maiore cum dignitate explicandas aptis. Quam rem, qui non uidet, is neque ſcire diſtinguere, neque acute in rebus uidere eſt cenſendus, neque in quo ubertas & diuitiæ ac perfectio linguæ poſita ſit, intelligere: tardusq. proinde & hebes, neque recte aut acute de rebus iudicare poſſe eſt exiſtimãdus. Ex iis, quæ modo diſſerui, ſequitur, ut altera mihi ſit addenda linguarum commendatio. ea eſt hæc ipſa ubertas; uerborumq. & elocutionum copia. quę animi notiones ſenſaq. omnia uerbis propriis neque aliunde petitis poſſit declarare. ut ea lingua haud dubie pręſtantior ſit, quæ ditior & uberior eſt; contra ea quæ egens ſit & deficiens, inferior ſit habenda. egeſtas enim ut in ceteris rebus omnibus,ita in oratione in malis ponitur; contra diuitię & copia in bonis. Duabus igitur his rebus fixis & ſtabilitis linguarum nobilitatem & præſtantiam uarietate & diſtinctione, quæ illas a confuſo illo, & immani belluarum ſono quam longiſſime remoueat, tum autem copia & ubertate in primis contineri, dico latinam linguam duabus hiſce rebus populari Itala longe pręſtare, ac proinde nobilem, ſplendidam, magnificam, copioſam, locupletem, diſtinctam, politam, comptam, elegantem & eſſe, & uocari debere: Contra popularem ignobilem, obſcuram, confuſam, humilem, inopẽ, rudem,

rudem, incomptam, abſonam. quam rem cũ in omnibus orationis partibus, ſi quis ſingulas expendat, apparere affirmo, tum uero perſpicuam eſſe in duabus illis, quæ multo maximã partem in oratione obtinent, atque adeo totam fere illam continent, hoc eſt in nomine & in uerbo. Recte enim Plato, cui Plutarchus aſſentitur, ex his duobus tantummodo confici orationem putat. Cuius ſententiam quod ea ad diſputationem noſtram in primis pertineat, non pigebit ſummatim referre, niſi forte id tibi Pręfecte moleſtum fuerit. Hic BONCOMPAGNVS Moleſtum narras? Quid tandem gratius mihi aut iucundius facere poſſis, quam tantos uiros, omniſq. elegantis doctrinæ Antiſtites de præclara re diſputantes inducere? quorum ſentẽtiam nolo te ſummatim, ut dicis, perſtringere, ſed diligenter explicare ac dilatare, eoq. gratior oratio tua hac in re fuerit, quo prolixior. Tum SAVLIVS morem tibi geram Præfecte, nec laborem præſertim iucundum detrectabo. Affirmant igitur ſummi uiri ueteres nomini & uerbo tantum tribuiſſe, ceteris orationis partibus neglectis, ut quod nunc pronuntiatum ſiue effatum a Gręcis πρότασις a nonnullis etiam ἀξίωμα appellatur, quod e nomine & uerbo ſolis conſtat, λόγον, hoc eſt, orationem uocarent, quaſi ex duabus his tantum rebus nomine & uerbo conſtet oratio. hoc prædicatum, illud ſubiectum, ut ſcholæ uerbis utar, Dialectici appellant. quod effatum ſimu-

latq.

latq. pronuntiatur; uerum uel falſum indicat. Cum hæc enim audimus, Socrates diſputat, Imperator pugnat, continuo nihil præterea requirentes notionem animi ea proferentis cognoſcimus, effatumq. aut uerum, aut falſum intelligimus. Conſtat enim orationem & uocem articulis diſtinctam eo repertam, ut actiones, & qui agerent, item animi permotiones, & qui permouerentur, inter ſe ſignificare & exprimere homines poſſent. Verbo autem & nomine ſolis res commode ſignificantur & explicantur. cuius ſignificationis cauſſa orationem diximus repertam; Reliqua uero non ut nomen & uerbum ſignificare putat Plato, neque neceſſariam ſignificandi uim habere, ſed aſcititiam quandam, quę maiorem uim ſermoni in ſignificãdo addat; orationemq. uariet. quemadmodum qui ſpiritus & quantitates litteris annotant, ii non litteras, ſed affectiones & accidentia ac differentias litterarum uariare dicendi ſunt. Non igitur ex ceteris partibus, ſed per eas partes oratio conficitur; neque diſſimilis res eſt, ac ſi quis, cum dicatur medicamentum ex cera & galbano confici, captioſe obiiciat, ignem & uas omiſſa eſſe, ſine quibus illa miſceri non poſſint. ita oratio non ex reliquis ſex partibus conficitur, ſed earum opera, ut ſine illis confici non poſſe uideatur. Qui enim uerberaré aut legere dicit, aut uerberari ac legi; item qui Socrates, aut Cæſar, is aliquid intelligendum profert. non item ſi quis quidem,

aut, per, enim, ab, ac, cum, ſeorſum pronuntiet. nihil enim his uocibus auditis animo percipimus, niſi cum uerbo & nomine una pronuntientur. His enim uel omnibus coniunctis nihil niſi inanes ſonos proferimus: nomine autem cum uerbo conſtructo continuo fit oratio, quæ animi notionem declarat, ut non iniuria hæ duæ ſolæ partes orationis putentur: ex quibus confici orationem conſtat, ex reliquis ſex non confici orationem, aut illis conſtare, ſed per illas confici dicendum eſt. quibus etiam rebus oratio ſępe non indiget. quod Romanam linguam declarare addit Plutarchus, quæ præpoſitiones paucis exceptis ſuſtulerit, neque ullis omnino utatur articulis, quod Homerus etiam fecit, qui perpaucis quibuſdam nominibus articulos tamquam poculis anſas ac galeis criſtas adiecit; in aliis uero infinitis omiſſo articulo neque perſpicuitati neque decori quidquam detraxit. confirmantur hęc inſigni exemplo, quod neque animal ullum, ullumue inſtrumentum, aut armorum genus, aut res ulla alia partis ſuæ alicuius detractione pulchrior fit, aut gratior & efficacior; oratio autem cõiunctionibus ademptis pulchrior euadit, maioremq. habet ad mouendum uim, ut uultu, uoce, manu, geſtu, impuri hominis cõtumaciam fregiſti; & factum eſt hoc tua diligentia, uigilantia, conſilio, auctoritate. & illa adeſt, inſtat, hortatur, urget. Recte igitur Rhetores eam figuram commendant quę con-

iun-

iunctiones orationi detrahit. quibus qui religioſe ſemper utuntur, ii orationem efficiunt plerumque languidam ac moleſtam, quod uariatione careat. Dialectici certe, qui coniunctionibus maxime opus habent, non partem orationis coniunctionem putant, ſed colligandi inſtrumentum, quod ipſa docet appellatio, niſi uelis lorum oneris, ac gluten libri partem eſſe. Sed & reliqua non magis, quam coniunctio orationis partes aut elementa ſunt dicenda. nam pronomen perſpicue nominis eſt ſpecies: quod participium appellatur, mixtum quiddam eſt ex nomine & uerbo temporum ratione uerbum, caſuum nomen attingens. Præpoſitiones fruſtis fragmentisq. uerborum ſimiles ſunt, quas feſtinandi orationemq. contrahendi ſtudium induxit. Quibus rebus docent, unamquamque ceterarum partium uſum aliquem orationi præſtare; partem autem & elementum eius non eſſe; hunc enim honorem ſolis nomini & uerbo deberi, quæ primum illum connexum efficiunt, in quo uerum aut falſum locum habet. quem, ut paullo ante diximus, alii πρότασιν, alii ἀξίωμα, Plato orationem ipſam uocat. Quo Plutarchi Græci hominis ac grauiſſimi uiri eiuſdemq. ſcriptorum mea ſententia Principis teſtimonio apparet, Romanũ ſermonem Græco proculdubio neruoſiorem minusq. languidum eſſe. quippe qui a coniunctionibus longe magis abſtineat, illisq. non niſi raro admodum utatur, cum Græcus ſermo

eiſdem refertus ſit, easq. paſſim inculcet. ut integram pagellam legere nō poſſis, in qua millies non reperias coniunctiones καὶ, μὲν, δὲ, quā rem ueluti per tranſennam attingendam eſſe haud ab re duxi. Verum ut ad inſtitutum redeam, ſit ex hac Platonis a Plutarcho explanata & dilatata auctoritate, ut latinū ſermonē ſi is in duabus his rebus popularem linguā infinito interuallo antecedere demōſtrabitur, longe illa præſtantiorem eſſe, fatendum ſit. qđ ne longius fiat, ſigillatim nobis de illis eſt diſputandum, & preſſe agendum, resq. enucleandā. Veniam autem mihi abs te dari poſtulo Præfecte, ſi in rebus in ſpeciem minutis, & exilibus; quæq. minimum habeant ſplendoris, tuaq. audientia uix dignæ uideantur, ac pueriles magis aures poſtulent; Grammaticorumq. ſcholę potius ſint, nimium fortaſſe me eſſe, res ipſa coget. Prius igitur GONZAGA de nomine, in quo cum omnia apud latinos diſtincta & uaria ſint, quid tandem eſt abſurdius ac magis barbarum, & ab omni polite loquendi modo magis alienum, quam nomen in lingua populari caſibus non uariari? neque rectos caſus ab obliquis; neque obliquos inter ſe eſſe diſtinctos? ſed omnes uno modo terminari; ut ab audientibus internoſci non poſſint; neque animi notio poſſit percipi? Quinquepartita eſt apud latinos caſuū diſtinctio, quæ res duo efficit, nam & linguam uarians pulchriorem illam & elegantiorem, ab horridoq. illo bellua-

ſuarum neque diſtincto ſono diſſimiliorem facit, & notionem animi ui ſua explicat & aperit. qua utraque re popularis ſermo, in quo omnes caſus eodem exitu terminantur, plane caret. Quantam porro partem ad pulchritudinem rerum augendam & commendandam uarietas teneat, cum omnes artes, quæ opus ſuum uariare in primis ſtudent;ipſaq. loquendi & ſcribendi facultas, quæ nulla in re æque laborat, tum dictatum illud uulgo acceptum & approbatum declarat, rerum uarietate naturę pulchritudinem in primis contineri. Quare uobis popularis ſermonis aſſertoribus, ſi linguam iſtam ueſtram illuſtrare & commendare cupitis, a delectatione, quæ ex uarietate capitur, animi & aures hominum ſunt deſſuefaciendæ; nouaq. delectandi lex eſt inducenda. Cauſſa autem ne linguæ huius deformitas ita appareat, diuturnus eſt & aſſiduus uſus, quo aures aſſuefactæ & corruptę ſunt. a quo uſu difficile eſt, ut iam diximus, cogitationem ſe uocare. In alia igitur lingua hanc turpitudinē fingamus, in qua lingua nullus corruptus uſus mentis & cogitationis uim labefactet. Iulius amat Fabius, quomodo tandem hic amantem ab amato dignoſces? Hęc res eſt Iulius; Do hanc rem Iulius; Huc ades Iulius: accepi de Iulius. quæ cum in alia lingua abſurda & non ferenda auribus ſint, cur talia quoque in populari ſermone non uideātur, unus uſus facit. Quo igitur confugies GONZAGA? Vbi niteris?

ris? GONZ. Subſiſte uero SAVLI, nec in re quæ tam facilis reſponſu ſit, tua tãtopere exul tet oratio. quod caſus in latina lingua, idem præpoſitio adiuncto articulo in Itala præſtat. Vides quàm facile me ex hoc laqueo expedie-rim. SAVL. Latebram uidebam. ſed non eſt ea, in qua popularis linguę ignobilitas poſſit latere. nam nobis non de notionibus animi exprimendis, quam facultatẽ eſſe in omnibus linguis inter nos conuenit, eſt inſtituta diſpu tatio, ſed de illis compte & polite exprimen-dis, deq. utriuſq. ſermonis pulchritudine & pręſtantia. quæ pulchritudo in uarietate in pri mis poſita eſt. ad quam nihil præpoſitio & articulus iſte tuus pertinet. quin etiam decore & ornatu omiſſo, quod ad uim exprimendi at tinet, quàm parem in præpoſitione cum arti-culo & in caſibus facis, paucos habebis aſſen ſores. Vtrum enim eſt elegantius ac præſtabi-lius, notionem animi natura & ui uerbi, cui ſubiecta ea notio eſt, exprimi, an externo ad-miniculo uocem egere? Eſt uero perſimilis tua iſta ratio, ac ſi quis eum, cui crura integra & ualentia ſint, nihilo meliore conditione eſſe contendat illo, qui pedibus captus non aliter ingredi poſsit, quã ſcipione innixus. GONZ. Non ſentis SAVLI te ſimul cum Itala noſtra lingua Græcam reprehendere, cui omnes lin-guæ facile primas concedunt. articulis enim ęque ipſa ac noſtra utitur? SAVL. Verum tu quoq. fac cogites GONZAGA multa eſſe in hac

re in-

re ingentia popularis ſermonis uitia, quibus Græca lingua omnino caret. Principio Græcus ſermo articulos ipſos ęque ac nomina inflectit; articuloſq. ad caſuum uarietatē in omnibus tribus numeris ipſos quoq. uariātes accōmodat.

ὁ, τοῦ, τῷ, τὸν
τὼ, τοῖν
οἱ, τῶν, τοῖς, τοὺς
ἡ, τῆς, τῇ, τὴν
τὰ, ταῖν
αἱ, τῶν, ταῖς, τὰς
τὸ, τοῦ, τῷ, τὸ
τὰ, τοῖν
τὰ, τῶν, τοῖς, τὰ.

En græcos articulos uarie ac per omnes caſus inflexos, uarieq. terminatos, quiq. uarietate ſua notiones diſtinguant, minusq. aures lędāt, & ſatietatem effugiant. at elegans hic noſter popularis ſermo ſui ubique ſimilis eſt, eodēq. uitio eademq. egeſtate in articulo, quo in nomine laborat, quem non magis uariat quam nomen, aut caſibus inflectit. Lo, la, li, le in omnibus caſibus. Deinde Gręcus ſermo articulis contentus eſt; at popularis noſter cum ſentiat nullam uim diſtinguendi inter ſe caſus articulum per ſe habere, quippe qui caſibus ipſe ſimiliter careat, præpoſitionem illi addit di, da, a, qua articulus, qui per ſe iaceret, nitatur. ut tota oratio plena ſit duabus uocibus millies repetitis lo, la, de lo, de la, a lo, a la, da lo, da la. Idem eſt in plurali numero. qua re

fit,

fit, ut articulus nomini ſuſtentando adhibitus ipſe adminiculo egeat. qua re quid excogitari poſſit deformius aut uerboſius? Accedit, quod rem in primis continet, Græcum ſermonem nihilominus ut articulis careat, per ſe ac ui ſua ſtare; ſolaq. caſuum inflexione & uarietate æque ac latinum ſignificantem eſſe. quod declarant Poetę, apud quos rarus admodum eſt articulorum uſus, Homerus quidem, id quod mox docebo, adeo ab articulis abſtinuit, ut integrum eius librum ſine articulis legas. quo fit, ut ornatus & decor articulorum uſum in Grçcam orationem inducat ſine illis per ſe ſtaturam; at in popularem Italum ſermonem egeſtas & neceſſitas, qui niſi illis fulciatur, ſtare non poſſit. Iam uero quam grauis eſt illa reprehẽſio. quod in caſibus rectis, qui præpoſitionis, di, a, da carent, agẽs a patiente diſcerni non poteſt. Il Maeſtro ama il diſcepolo. Il Romano uince il Greco. qui hic in amãte ab amato, aut uincẽte a uicto diſcernendo articuli tãdem eſt uſus? cũ idem articulus in utroque ſit? Quid, quod non ſemper articulo popularis ſermo utitur? Giulio ama Cornelio. amãtem hic ab amato non diſcerno, quod uitium in alia lingua clarius apparebit. Iulius amat Cornelius. GONZ. quod in latino ſermone caſus facit, idem in Italo efficit ordo. SAVL. Cum manca & imbecilla lingua ueſtra uno articulo & prępoſitionis adminiculo non ſatis ſubnitatur, aliud quærit, quod eſt ab ordine, quo ne ipſo quidem

quidem ſatis fulta ſtaret, niſi tolerabilia iſthæc neceſſitas faceret. nulla eſt enim alia ſenſa animi explicandi facultas. Deinde non ſemper ordo iſte tuus agentem a patiente diſtinguit. Vt illud Petrarcæ.

La uita il fine, il dì loda la ſera. item illud
Vincitore Aleſſandro l'ira uinſe. item illud
Che d'Homero digniſſima & d'Orpheo
Stella commiſe &c. & ſexcenta eiuſmodi.

Sed cum in alias orationis formas hoc uitium ſæpe cadit, in interrogatione ita frequens eſt, ut perpetuum dici poſſit. in qua nihil omnino affert ordo, quamobrem patientem ab agente diſcernas. Chi ama Lucretia? Chi accuſa Cornelio? Chi ingiuria Fabio? & ſexcenta eiuſmodi. Quomodo hic tandem ex ordine cognoſces utrum rogeris amet ne, an ametur Lucretia? Accuſetur ne, an accuſet Cornelius? Faciat ne, an accipiat iniuriam Fabius? Illud ad extremũ accedit uitium, qđ eſt eiuſmodi, ut mirer GONZAGA, qui tibi uenerit in mentẽ Græcę linguę mentionem oĩno facere, quippe, qui nihil afferre poſſes, qđ magis contra te faceret, magiſque comparatione ſua cauſſam tuam premeret. quæ lingua quamuis articulis utatur, nihilo tamen minus, quam latinus ſermo, nomina caſibus inflectit & uariat, ut ſine articulis per ſe ſtare & hærere poſſit. quam rem Poetæ declarant, apud quos perrarus eſt articulorum uſus. Homerus quidem, ut modo di-

xi,illis fere abſtinuit, ut in integro libro articulum non reperias.

Μῆνιν ἄειδε θεὰ πηληϊάδεω ἀχιλλῆος,
οὐλομένην, ἣ μυρί᾽ ἀχαιοῖς ἄλγε᾽ ἔθηκεν,
πολλὰς δ᾽ ἰφθίμους ψυχὰς ἄϊδι προΐαψεν
ἡρώων. αὐτοὺς δὲ ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν,
οἰωνοῖσί τε πᾶσι. διὸς δ᾽ ἐτελείετο βουλή.

Homeri carminibus oppone initium Italici Poematis,

Le donne, i cauallier, le arme, gli amori,
Le corteſie, le audaci impreſe io canto.
Che furo al tempo, che paſſaro i Mori
D'Africa il mare, e in Francia nocquer tanto.

In quattuor carminibus octies articulus repetitur, bis prępoſitio. GONZ. Etiam ne SAVLI de clariſſimo illo Italiæ lumine detrahere non uereberis? diuinumq. poema peruellere non dubitabis. SAVL. Dii meliora. Ego ne ut tanto me ſcelere Italiæ patriæ Diuiniq. prope uiri memoriæ obſtringam? quem immo omnium in primis ſuſpicio, quoq. neminem prędicare ſoleo omnibus Poetices laudibus cumulatiorem, quippe cuius uerſatile ingenium in omni fere poematis genere excelluerit. Non igitur Arioſti cęleſte prope ingenium perſtringo, neque tam proiecta ſum audacia aut impudentia, ſed popularis linguæ flagitia inſector, quæ ille tollere, linguam ue mutare nullo modo potuit. Ad hoc genus pertinent tria illa, quæ apud Græcos articuli ſunt, & *ὑποτακτικὰ* appellantur, quod nominibus ſubiiciantur,

cum

cum ſuperiores προτακτικά nominentur, præpo nuntur enim;latini nomina relationis uocant. in quibus eadẽ ſunt quæ in articulis, qui prę-ponuntur, peccata. Carent.n.& ipſa caſibus, eoq. ſuperioribus uitioſiora ſunt, quod nullis omnino generibus diſtinguuntur, cum ſuperiores articuli maris & fæminę genere ſaltem ſint diſcreti. lo. la. hic uero eadem eſt trium omnium generum, omniumq. caſuum uox. Latinus igitur ſermo per genera & caſus has orationis partes uariat. qui, quæ,quod,cuius, cui, quẽm, quam, quod, quorum, quarum, quibus;magis uariant diſtinctioresq. ſunt,apud Græcos. at popularis ſermo ab omni uarietatis elegantia perpetuo abhorrens tot uariata genera,totq. caſus una eademq. uoce pronuntiat. qui,ilquale,quæ, laquale, quod,ilquale, cuius,del quale,& de la quale, cui,al quale,& a la quale, quem, il quale, quam, la quale, quod, il quale, a quo, dal quale, a qua, da la quale, quorum, de li quali, quarum, de le quali, a quibus, da li quali & da le quali. neque leuia aut parua aut pauca uideri debent hæc, quod tres tantum ſint uoces, nam cum relationes ſint,neque unius priuatæ rei notiones, ſed in uniuerſam orationem ſeſe ui ſua fundant, infinita exiſtimanda ſunt, ut infinitus eſt uſus, cum nulla fere ſit periodus, quæ illis careat. Iam uero quam illud non ferendũ eſt, tam articulum, quam, quod longe maius eſt, nomen ipſum, atque adeo totum hunc po

pularem ſermonem uno e tribus generibus carere; marisq. dumtaxat & fœminæ genus habere neutri expertem hic, hæc, hoc. Il, la, pulcher uir, pulchra mulier, pulchrum brachium. bello huomo, bella donna, bello braccio. latet deformitas in uſu. tolle uſum, continuo apparebit. quid enim minus auribus ferendum, quam pulcher uir, pulcher item brachius? Poſtremo quantum illud eſt popularis ſermonis & quam intolerabile uitium? quod comparandi nomine omnino careat? ut ſi alium alio doctiorem dicere uelit, non poſſit. Aduerbio ſupletur; inquis, facile defectus, piu dotto. nõ nego, quod ni fieret, quærendus alius nobis prorſus eſſet ſermo, ſed non tollitur deformitas. quid enim eſt deformius, quam cum tam frequens ſit comparatio, nomen, quod ui ſua comparationem exprimat, hanc linguam non habere, ſed in re tam neceſſarii & frequentis uſus in alienam opem confugere? quod uitiũ magis apparebit alterius ſermonis ſimilitudine. quis enim non mancam & inopem linguam Gallicam dixerit, quod nomine ſuperlatiuo careat; ac pro doctiſſimo, pro ſapientiſſimo, pro continentiſſimo, ter doctum, ter ſapientem, ter continentem dicat? quod idem in aduerbiis facit, ut pro optime, pro iuſtiſſime, ter bene, ter iuſte dicat. Inopiam & egeſtatem in lingua Gallica ſentimus, at eandem in Itala nõ agnoſcimus, quod æque liberum non ſit nobis in Italico, atque in Gallico ſermone iudicium

uſu

uſu oppreſſum. Ac ne illud quidem popularis iſtius ſermonis in nomine leue eſt uulnus, aut parum illum deformat, quod a nobis haud quaquam fuit prætereundum, quod eo nominum genere caret popularis ſermo, quæ duabus ſyllabis ita terminantur, ludibundus, ſpectabundus, populabundus, moribundus. quibus nominibus quam ſcite quamq. commode ac ſignificanter utatur latinus ſermo, qui in illo non ſunt rudes, plane intelligunt. cum popularis uſque adeo illorum ſit expers, ut qui latine neſciat, illorum notionem uix animo concipiat. Quæ tam multa popularis linguæ flagitia ſi quis mente tenebris euoluta ſecum reputet, profecto barbaram huius linguę originem agnoſcat, eamq. ut rudem & degenerem auribus reſpuat, atque animo aſpernetur: inſcitiamq. atque adeo ſtuporem illam cum latina comparantium irrideat. Non neceſſe habeo ſingula minuta perſequi. nam & hora urget; & altera quæ reſtat pars, hoc eſt uerbum longioris & maioris eſt diſputationis. in quo tot ſunt ac tam inſanabilia uulnera, ut nominis uitia, quæ attigimus, quamquam nec leuia nec exigua ſunt, ludum & iocum fuiſſe dicas.

GONZ. Iam poſthac SAVLI, ut te audio loquentem, feno opus erit Itala hac lingua ſcribentibus & loquētibus. quod enim os belluarum lingua loquitur, ei non hominum cibus ſed belluarum quoque pabulum conuenit. Præclare igitur ſe habent tot ſplendida ingenia

quo-

quorum tam multa tamq. egregia ac pene Diuina hoc patrio ſermone tam ſoluta quam numeris aſtricta oratione extant ſcripta. SAVL. Neque ego Italam popularem linguam belluarum appello GONZAGA; neque prẹſtantiſſimorum ac doctiſſimorum uirorum, quos dicis, Diuina ingenia minus quã tu ſuſpicio, aut ſcripta minus miror, in quibus tãtam eloquentiæ uim & copiam expreſſerint. ſed quoniam illud pro diſputationis noſtræ fundamento ſumptum eſt, quod mihi omnes dederint, ſermonum præſtantiam in eo uerſari, ut a belluarum incondito ſono quamlongiſſime abſint, non aliter latinam linguam populari Italæ poſſum præferre, quam ſi popularem belluarum ſono propiorem doceo. quæ res me cogit hoc uerbum ſæpe uſurpare. Verum iſtud ad inuidiã trahere, non eſt GONZAGA candoris tui: neque debes tãtam uniuerſi odii molem ea de cauſſa mihi cõflare. GONZ. Ne te moueat quod non ſerio dixi SAVLI. ego enim omnia tua in bonam partem accipio. quare diſputationem de uerbo ingredere. SAVL. Ingrediar uero; dabisq. ueniam, ſi in eius uitiis colligẽdis tibi fortaſſe atrocior uidebor, quam in nomine viſus ſum. ſed ueritas quamuis nonnihil interdum pungat, æquo animo ferenda eſt. Cum igitur omne fere uerbum duplex ſit, duplicemq. uim habeat, alteram agentis, alterã patientis, ac propterea apud Latinos & Grẹcos duplici forma uarietur & diſtinguatur, quarum altera

altera uim agendi; altera patiendi declarat, ut amo, & amor. quid per Deum immortalem deformius & imperfectius excogitari poteſt, quam patiẽtis uerbo popularem linguam omnino carere: atq. ita dimidiam uerborum partẽ tantummodo habere? qua re fit, ut in patiẽdi ui perſonis, temporibus, modis hæc lingua prorſus ſit orbata, ut manca & trunca plane dicẽda ſit. quæ res cum innumerabilibus formis & terminationibus in latina lingua uarientur, omnibus iis formis priuatus eſt popularis iſte ueſter ſermo; ac pro omnibus iis uocibus, perſonis, modis, temporibus unam tantum uocem ſubiicit, hoc eſt patientis, quod uocant nomen participiũ, uerbo ſum, es, eſt, omnibus uerbis addito. qua re quid rudius, magiſq. abſonum, aut egentius dici poſſit? ſingulos modos ſtrictim perſequamur. ut egeſtas & deformitas huius ſermonis magis appareat. Atque in modo indicantis, qui ordine primus eſt, animaduerte, quam res latino ſermone perſonis & temporibus uarietur. amor, amaris, amatur. amamur, amamini, amantur. amabar, amabaris, amabatur, amabamur, amabamini, amabãtur. amabor, amaberis, amabitur, amabimur, amabimini, amabuntur. Duodeuiginti formis modus indicandi uariatur ita diſtinctis, ut ſimulatq. uox emittitur, perſona & tempus nulla re externa adiuncta ipſa ui uocis prolatæ intelligatur. at in populari lingua una tantummo do eſt uox, amato, quæ, uerbo, ſum, adiuncto

tot

tot ac tam uarias notiones ſubiectas habet. Io ſono amato, tu ſei amato, colui è amato. Noi ſiamo amati, uoi ſete amati, coloro ſono amati. Idem in reliquis temporibus. Io era amato. Io ſarò amato. quam deformitatem & egeſtatē non ferendam uſus tegit; at nos illam ratione & comparatione uerbi agentis detegamus. quis enim eam linguam ferret; atque non e mortalium uita exterminandā diceret, quæ uerbo agentis careret, ac pro eo in omnibus perſonis, modis, & temporibus nomen participium addito uerbo, ſum, es, eſt, ſubiiceret. quam rem amabo ita mecum conſidera amo, amas, amat, amamus, amatis, amant. amabā, amabas, amabat, amabamus, amabatis, amabant. amaui, amauiſti, amauit, amauimus, amauiſtis, amauerunt. amaueram, amaueras, amauerat, amaueramus, amaueratis, amauerant. amabo, amabis, amabit, amabimus, amabitis, amabunt. en latinæ linguæ diuitiæ triginta formis diſtinctus eſt modus indicantis, quæ perſonas, numeros & tempora diſtinguunt. finge nunc id quod eſt in populari patientis uerbo; idem in agētis & pro illis modis omnibus hanc uocem amantis, addito uerbo ſum, es, eſt ſubiice, ut ſum amans, es amans, eſt amans. Sumus amantes, eſtis amantes, ſunt amantes. Eram amans, & cetera, quæ conſequuntur in omnibus temporibus. quis tam deformē paupertatem nō aſpernetur? Quæ ut clarior ſit, in hac ipſa populari lingua comparatio eadē inducatur;

ducatur. Io amo, tu ami, colui ama. noi amiamo, uoi amate, coloro amano. Io amaua. Io amai. Io amerò. & ita in omnibus perſonis. quis nunc ferat, pro tam uariatis & diſtinctis numeris, temporibus, perſonis, nomen unum participium ſubiici. Io ſono amãte, tu ſei amante, colui è amante. noi ſiamo amanti, uoi ſete amanti, coloro ſono amanti. Et ſic in ceteris temporibus, Io era amante. Io fui amante. Io era ſtato amante. Io ſarò amante. ab hac manifeſta deformitate & egeſtate uerbi agẽtis mentem & cogitationem ad eandem in uerbo patientis conuerte, tum ea apparebit, & detegetur, quæ nunc in uſu latet. Sed ad ueritatem inueſtigandam eo ingenio nobis opus eſt, qui mentem, ut diximus, & cogitationem ab uſu poſſit abducere. Quamquam quid ego ingenium aut cogitationem loquor? rem ipſam exemplo explicemus, ut turpitudo nõ iam ingenio, aut cogitatione, aut ratiocinatione deprehendatur, ſed ſenſu ipſo manifeſto teneatur. quam deteget uerbi agentis ex altera parte reſpondens cõparatio hoc modo. Io ui priego Signor mio, che uogliate accettare Giulio a ſeruitii uoſtri: & ſtate ſopra l'honor mio, che trouarete in lui tutta quella fede & diligentia, che in ſeruitore poſſiate aſpettare maggiore; & conoſcerete con l'eſperientia, ch'io nel metterlo con uoi ho hauuto non meno riguardo al ſeruitio uoſtro, che al ben ſuo. Finge nunc ſermonem popularem uerbo agentis carentẽ,

Y atque

atque in illius locum participium cum uerbo ſum, es, eſt, neceſſario ſubiicientem hoc modo. Io ui ſono pregante Signor mio, che ſiate uolente, eſſere accettante Giulio a uoſtri ſeruitii, & ſiate ſtante ſu l'honor mio, che ſarete trouante in lui tutta quella fede & diligentia, che da ſeruitore ſiate poſſente eſſere aſpettante maggiore, & ſarete conoſcente con l'eſperien tia, che io in eſſendolo ſtato mettēte cō uoi, ſo no ſtato hauente nō minor riguardo al uoſtro ſeruitio, che al ſuo bene. Cuius tandem aures ſic loquentę ferant? Hic BONCOMPAGNVS SAVLIVM interfatus enimuero, inquit, non iam ingenio, ſed ſenſu plane carere exiſtimandus ſit, ſi quis pudendam deformitatem non ſentiat. SAVL. Ab eadem deformitate uer bum patientis ſola conſuetudo uindicat, cuius tanta uis eſt, ut ſenſum ipſum opprimat, neque aurium modo, ſed, id quod multo ma gis mirandum eſt, oculorum quoque, qui lon ge acrior eſt, atque adeo omnium ſenſuum acerrimus, quiq. res menti altiſſime imprimit atque infigit. quam rem ueſtitus huius ſęculi Europęorum hominum declarat, quo nihil uiri grauitati magis indecorum, magisq. ab honeſtate abhorrens fingi poteſt, quiq. obſcoena ſpecie ſua leuitatis plena omni Aſiæ atque Africæ riſui & uituperationi merito eſt. Quid enim deformius aut magis pudendum excogitari poſſit exteriori curtiſſimo ſago, qđ nobis pro toga eſt, uix dimidiam corporis par

tem tegente, cum tenuiſſimus pannus, quo crura & fœmora ambiuntur, ita arcte corpori adhæreat, milleq. fibulis ſuperiori toraci deuinctus ita adductus ſit & contentus, ut non modo crurum & fœmorum ipſorum exprimat formam, illaq. ueluti nulla re tegente nudata & aperta præbeat inſpicienda, ſed natiũ quoque & ipſorum uirilium obſcœnam prominentem formam matronis & uirginibus ipſis palam contemplandam obiiciat. Vt omittam ſeptuplicia ſuperinducta fœmoralia inſtar culcitrarum tanta ui tomenti infarta, itaq. turgentia, ut expaſſis cruribus homines ueluti ualgos incedere cogant, ingreſſumq. tardent. Vt etiam ſilentio prætercam interiores arctiſſimas tunicas & multiplices toraces mille locis temere lancinatos & feneſtratos, quibus nugis mire ornari ueſtitum dictitant. qui toraces innumeris ipſi quoque fibulis adducti humeros atque artus ita conſtringunt & comprimunt, ut uſum membrorum interdum impediant. quam tamen obſcœnam atque incommodam ac morionibus potius, quam grauibus & honeſtis uiris aptam ſpeciem mens adeo non cernit conſuetudine cæcata & oppreſſa, ut contra hoc ueſtitus genus elegans in primis & concinnũ, uiriq. dignitati decorum iudicet. Verum ut eo redeam unde digreſſi ſumus, Ab eadem deformitate, ut dicebam, uerbum patientis ſola conſuetudo uindicat. nam rationem quidem nemo erit, ni fallor, tam cæleſti ingenii acie prę-

ditus, qui non dico comminiſci, ſed ſomniare ullam poſſit, quæ patientis ab agentis uerbo diuerſum faciat: turpiusq. eſſe loquendi genus oſtendat, io ſono amante, quam io ſono amato. Ceteros modos perſequamur. Ecce modus imperandi. amer, ameris, ametur, amemur, amemini, amentur. & futurum tempus eiuſdem modi, amator, amantor. quibus omnibus modis caret popularis ſermo. Idem in infiniti modo, amari eſſere amato. In iiſdem uitiis, ne longum faciam, uerſantur reliqui modi. ſi amarer, ſi amareris, ſi amaretur, ſi amaremur, ſi amaremini, ſi amarentur. Se io fuſsi amato, ſe tu fuſſi amato, ſe colui fuſſe amato, ſe noi fuſſimo amati, ſe uoi foſte amati, ſe coloro fuſſero amati. Vt ſemper aures noſtræ duabus uocibus amato, amati, & uerbo ſum, es, eſt, perſonent. Iam uero cum ueſtra iſta lingua popularis in omnibus perſonis, modis, uerbi patientis tota deficiat, ne in agẽdi quidem uerbo integra eſt, ſed multis locis manca & trunca. multis enim in modis caret perſonis & temporibus. ut in modo imperandi amato, amatote, amanto. futurum quo omnino caret, a modo indicandi mutuatur. amerai, amerete. Cum amem, cum ames, cũ amet, conciosſia ch'io ami, che tu ami, che colui ami. caret hic perſonis, quas idem exitus inter ſe non diſcernit. Cum amauerim, amaueris, amauerit, & quæ ſequuntur, conciosſia ch'io habbia amato, che tu habbi amato.

to. Si amauiſſem, & ea quæ ſequuntur. S'io haueſſi amato. Si amauero; & ea quæ ſequuntur. mutuatur hic quoque futurum a modo indicandi. Caret etiam gerundio lingua ueſtra; infinitique modo pro illa utitur, aman di gratia, per cagione di amare. a ſupino etiam deficitur, cuius locum obtinet ille ipſe infiniti modus. Viſum, uiſu. Io uado a uedere, Io uengo da uedere. Participio quoque futuri temporis tam in agentis, quam in patientis uerbo orbata eſt. amaturus, amandus. per douere amare, per douere eſſere amato. quæ omnia apud latinos ſcite & eleganter diſtincta, clariorem & pulchriorem ſermonē faciunt. Et adhuc non pudebit rudem iſtam & informem popularem Italam linguam cum politiſſima & decora atque eleganti latina cōferre? aut quiſquam erit integra mente utens, qui tantam popularis ſermonis egeſtatem cum uberrimis latinę linguę diuitiis conferat? quę egeſtas præter deformitatem illa quoque duo uel maxima habet incommoda, quod ſatietatem affert uerbo illo ſum, es, eſt, in ſingulis pagellis millies repetito; & uocibus longo adminiculorū ambitu egentibus longiorem orationem neceſſario facit. Contra latina lingua uocibus ipſis ſua ui nulla ope externa petita rem declarantibus elegantem & perſpicuam habet breuitatem. GONZ. Vide, ne non modo Italorum, ſed exterarum quoque natio num odia tibi irrites. quorum ſermones iiſdē
ſunt

ſunt in erratis, eademq., cuius tu Italum noſtrum arguis, laborant egeſtate. SAVL. Quaſi uero plus Galliæ & Hiſpaniȩ debeam; maioreue ſim uerecundia, quam Italiæ obſtrictus? aut non Hiſpani & Galli æquo animo ferant, ipſorum ſermonem a me damnari, quem uideant, patrio non parcere? Iam uero in uerbo quanta illa eſt popularis huius linguæ egeſtas, quod cum quattuor ſint uerborum formæ, quas Grammatici noſtri coniugationes uocant, quarumq. nonnullam effigiem aliquibus in locis popularis ſermo habet, ut in modo infiniti, in quo perſpicua eſt diſtinctio, amare, uedere, leggere, udire, non eandem elegantem uarietatem in omnibus modis & temporibus retinent? Id quod latinus ſermo facit. Vno exemplo, ne longum faciam, ero contentus. futuri indicatiui en prima coniugatio amabo, amabis, amabit; en ſecunda docebo, docebis, docebit. tertia legam, leges, leget. quarta audiam, audies, audiet. uides latini ſermonis uarietatem & elegantiam uario uerborum exitu, & terminatione ſatietatem fugientem. at in populari idem eſt omnium uerborum exitus eademq. forma. Io amerò, tu amerai, colui amerà. io uedrò, tu uedrai, colui uedrà. io leggerò, tu leggerai, colui leggerà. io udirò, tu udirai, colui udirà. Egentiſſima lingua eodem modo uerba ſemper claudit. Ad hoc quanta ſunt illa ac quot popularis linguæ in hoc ipſo uerbo dehoneſtamēta, qđ cum quadri-

dripartitum ſit apud latinos uerborum genus, quæ quadripartitam uim habeãt, quattuor animi notionibus exprimendis ſigillatim aptam. primam quæ actionem ipſam puram & ſimplicem declarat. ut lego. alterãm, quæ eandem actionem frequentem exprimit, ut lectito. tertiam, quæ actionem uel incohantem uel procedentem ac creſcentem demonſtrat, ut caleſco. quartam, quæ deſiderium & conatum quendam oſtendit, ut parturio. quattuor his generibus ac formis Itala lingua prorſus caret, ut notiones illis ſubiectas, quæ uno uerbo exprimit latinus ſermo, longo uerborum ambitu, minusq. ſignificanter a populari explicentur. GONZ. Sint iſta quæ dicis SAVLI, latinusq. ſermo caſibus & uariato uerborum exitu ſit Italo noſtro diſtinctior & multiplicior. uerum hęc uarietas non maius interuallum inter humanum ſermonem, & belluarum horribilem ſonum conſtituere uidetur. neque ſi quis aciem mentis intendat, in hac in primis uarietate huius diſſimilitudinis cauſſa ineſt, ſed in eo, quod ex hac uarietate ac ueluti articulis diſtincta locutione ſenſa animi & notiones exprimuntur. quo fit, ut ad hanc ſimilitudinem inducendam parum omnino in hac uarietate ponendum ſit, modo ſermo is ipſe minus uarius ad notiones animi declarãdas ęque aptus ſit. in qua expreſſione uis omnis humani ſermonis a belluarũ clamore ſecernendi poſita eſt, aliud igitur quiddã ad hãc diſſimilitudinem

nē inducendam maius eſſe cenſeo? SAVL. Huc & illuc te licet uerſes GONZAGA eodē reuol ueris. nā uarietas, ut docui, ad animi ſenſa liquidius & explicatius exprimenda ualet. quam rem contendis ſermonem humanum a belluis in primis diſtinguere. uisq. ipſa exprimendi ut ſupra docuimus, in primis uocibus, quæ caſibus, temporibus, perſonis diſtinctæ ſint, ſua ſponte & per ſe ineſt nulla extrinſecus petita ope. & lingua præter hanc ipſam a belluis diſſimilitudinem ab ipſa per ſe uarietate mire ornatur & commendatur: ſatietasq. uitatur, qđ uitium eſt in omni re uel maximum, auresq. in primis offendit. Duabus orationis partibus, quæ ſermonem fere continent, nomine & uerbo, de quibus tātummodo diſſerere conſtitueram, abſolutis confeciſſe me plane puto quod intenderam, hoc eſt, ſermonem latinum populari Italo dignitate & pulchritudine infinito interuallo anteponendum eſſe. Verum tenere me non poſſum, quin de reliquis quoque orationis partibus, non tamen omnibus, ne ſim nimius, nonnulla ſtrictim attingam; locaq. tantum indicem, quæ maiore quis otio poſſit dilatare. quam rem ſine ullo omnino operæ pretio fore non puto. Ac primum de aduerbio, cuius uſus poſt duas illas partes, quas caput eſſe orationis poſuimus, eſt frequentiſſimus. in quo dabis mihi GONZAGA, ut Grammaticorum regulis in præſentia omiſſis, quod ad diſputationem noſtram pertinet, tres aduerbiorū formas

mas triaq. genera mihi liceat ponere. primum eſt eorum, quæ per ſe ſuaq. ſponte exiſtunt, neque aliunde deducuntur, ut clam, non, etiã, pene, & ſexcenta eiuſmodi. Alterum genus eſt, quod qualitatis a Grãmaticis appellatur, quod a nominibus ſecũdis ſeu adiectis, quæq. admi niculo alterius nominis nituntur, trahitur. qđ infinitum eſt, ut infinita ſunt ipſa nomina, a quibus aduerbia manant, quorum nullum fere eſt, quod non aduerbium ex ſeſe gignat. Vt do cte, caſte, iuſte, ſuauiter, ſapienter, pulchre, & eiuſmodi innumerabilia. Tertium genus eſt, quod a uerbis ducitur, uel a nominibus ipſis non adiectis, ſed per ſe hærentibus & ſtãtibus. Curſim igitur in unoquoque genere uideamus popularis iſtius ſermonis, quem tantopere am plexaris, flagitia. Atque in primo nonnullas ſpe cies attingamus. nam omnia perſequi infinitũ fuerit. En aduerbium affirmandi, & aſſeuerã- di, quod una aut altera uoce in oratione eſt inſigne, ſi, certo. at in latino innumeris, etiam, ita, certe, nę, quid ni? profecto, ſane, plane, utique, nempe, nimirum, prorſus. quæ uoces præterquam quod ſermonem uariant, uarian- doque ornant, & ſatietatem uitant, uarias quoque ſubiectas in hoc affirmãdi genere ha- bent notiones, quas ſuis ſingulas nominibus notari, uerum fuit. idem uulnus eſt in aduerbio ſimilitudinis una aut altera uoce explicato, quaſi, come, at latinus ſermo quamplurimis uocibus aduerbium hoc ad ornatũ uariat. qua

ſi, ceu, tamquam, ut, uti, uelut, ueluti, ſicut, ſicuti, quemadmodum. Vnus item, aut alter eſt in populari ſermone intendendi modus, grandemente, aſſai, at in latino complures. multum, ualde, magnopere, impenſe, longe, prorſus, omnino, plurimum. Eadem ratio eſt illius generis aduerbiorum cito, celeriter, propere, raptim, feſtinanter, propediem, quamprimum. quæ quamquam ad unum genus referuntur, diuerſam tamen inter ſe uim ſubiectam habentia diuerſis quoque inter ſe uocibus inſignia eſſe debent, neque in unum nomen confundi, hoc eſt, preſto. item illorum, ſubito, illico, ſtatim, continuo, mox, extemplo, ſimul ac, eueſtigio, actutum; item illorum adhuc, hactenus, hucuſq. Paucis his contentus ero in primo hoc genere, ne longum faciam. In ſecundo genere non quidem aduerbiis caret popularis ſermo, nam alius prorſus ſermo quærēdus eſſet nobis, ſed omnia aduerbia ipſa, quæ infinita ſunt, uno eodemq. exitu terminat, cū apud latinos exitus tot fiat, ac tam uarii, quot aduerbia ipſa docte, caſte, ſalubriter, ſalutariter, callide, celeriter, aſpere, caute, iuſte, amanter, periculoſe, egregie, continenter, recte, praue, bene, male. Vides GONZAGA extremam dictionis partem ſiue unius, ſiue duarum ſyllabarum, in quas quod accentum conſequantur, exire dictionem recte dixerimus, quam multiplex, quamq. uaria ſit; quot exitus, quamq. uarios ſonos efficiat. qui ſatietatem uitent, & uarietate

uarietate delectent . at in populari ſermone omnia aduerbia huius generis qualitatis duabus eiſdemq. ſyllabis eodem exitu, eodemq. ſono terminantur, hoc eſt, mente, dottamente, caſtamente, aſpramente, cautamente, & ſic omnia. Quid igitur tanta ſermonis latini uarietate uenuſtius aut elegantius? quid contra popularis egeſtate & ſatietate ieiunius, aut languidius aut ſtomachoſius? quā ſatietatē & egeſtatem ſi quis in conſuetudinis patrocinio latere defendat, puto te ipſum intelligere GONZAGA, quam is miſera & perdita defenſione utatur, qui a re & ratione deſertus ad conſuetudinem confugiat, quæ non turpitudinem tollat (id enim ſola ratio & ueritas efficere poteſt) ſed deformitatem tegat; ab eaq. contemplanda ac ſentienda & animum abducat, & aures auocet. quod conſuetudinis patrocinium ſi ſuſcipitur, iam nullus poſthac erit ſermo tam rudis, tam incomptus, tam agreſtis, qui non ad decorem Atticæ linguæ elegantiamq. reuocetur. Videmus enim rudibus & indoctis ſuę cuique patriæ ſermonem maxime pulchrum eſſe; eoq. in primis illos delectari. uſque adeo, ut uidere liceat mulierculas & ruſticanos Ligurer, ſi forte exteri per Liguriæ fines iter faciētes illos perunctentur ſermone hetruſco ea, quæ uſuum neceſſitas poſtulat, irridere ac quærere, cur non exteri quoque, quemadmodū ipſi, bona lingua utuntur, mala illa abiecta; linguam uidelicet ſuam, quam rudem & abſonam eſſe,

ne nos quidem Ligures negamus, ceteris anteferentes. adeo conſuetudo ignaros homines ſuę quemq. linguæ primas dare cōpellit. Quid, quod in hoc aduerbiorum genere idem eſt uitium, quod paulo ante in nomine tantopere reprehendimus? deſideratur enim hic, ut ibi, uox comparandi. neque enim amantius, iuſtius ſapientius dicere popularis ſermo, ut latinus poteſt. quo incommodo in ceteris quoq. aduerbiorum generibus nō nihil laboratur propius, longius, celerius. Reliquum eſt tertium genus, quod uel a uerbis, uel a nominibus ipſis per ſe ſtantibus, neque adhęrētibus manat. quo egentiſſimus iſte ſermo caret omnino, qđ ad animi ſenſa explicanda, ad orationemq. uenuſte uariandam, mirum eſt quantam uim habeat, quantumq. ſermoni addat ornatum. Vt curſim, ſtrictim, gradatim, ſaltim, ſubſultim, aceruatim, punctim, cęſim, ductim, ictim, imbricatim, cateruatim, pagatim, & innumera eiuſmodi. in eorum. locum popularis ſermo ab egeſtate ſua didicit uel nomen cum præpoſitione ſubiicere, di punta, di taglio, uel participium, correndo, ſaltando. claudicat igitur in aduerbio popularis ſermo. Quid? in ea orationis parte, quam coniunctionem uocant, commodius conſiſtit; aut eum locum melius tuetur? in illa uero longe maiora ſunt uulnera: ſordidaque inopia magis apparet. Cuius coniunctionis complures ſpecies cum in totā orationem uſu ac ui ſua ſe ſe fundant, milliesq. re

petitæ

petitæ eam fere totam occupẽt; neque ulla ſit, non dico periodus, ſed ne ullum quidem colũ ac comma, quod careat coniunctionibus, orationem quæ, ſine illis res quædam diuulſa eſt, ac diſſipata neque cohærens eſſet, copulant & continuant, ac ueluti conglutinant, & coagmentant. Quocirca ad ſatietatem uitandam, quam tam creber uſus neceſſario gignit, decoremq. & uenuſtatem orationi addẽdam, uariam in primis eſſe decet hanc orationis partem, ut cum eadem notio millies in ſermonem cadat, nominibus uariata minus ab auribus faſtidiatur & aſpernetur. quam rem egregie præſtat latinus ſermo, qui unamquãq. coniunctionis ſpeciem multis uocibus uariat, cum popularis una aut altera uoce ſpeciem unã appellet. ſingulas igitur ſpecies ſtrictim ac breuiter perſequamur. multiplex eſt appellatione apud latinos copulandi ſpecies, &, etiam, ac, atque, quæ, quoque, cum, tum, at apud populares una & ſimplex, Et, nõnullis locis anchora quę uox, Et, in omni fere periodo repetita quid uitii habeat, quantamq. aurium offenſionẽ, ſi minus hæ ipſæ aures uſu deprauatæ, iudiciumq. conſuetudine corruptum ſentiunt, periculum eius rei in latino ſermone aliquis faciat, neque ulla alia uoce, quam, Et, in copulando utatur, tum deformitatem deprehendet. Nec pręclarius ſe habet, quæ conſequitur diſiungendi ſpecies apud latinos uaria, uel, ue, aut, ſeu, ſiue, apud populares una. O.minus peccatur in tertia aduerſandi

verſandi ſpecie, quamuis longe latino in hac quoque popularis de uarietate concedat. ſed, uerum, uero, at, atqui, etenim, tamen, uerumtamen, quamquam, quamuis, licet, tametſi. hæc latinus. popularis, ma, benche, quantunque, ſe bene. At in ſpecie cauſſæ & rationis red dendæ, quam quarto loco ponimus, maxime perſpicua eſt popularis ſermonis inopia. quippe, quod cum hoc genere coniungendi nullũ ſit apud latinos uocibus ditius, nullum contra eſt apud populares egentius. unam enim tantum habet uocem, perche, aut quam nonnulli addunt, percioche, at latinus innumeras nam, namque, enim, etenim, quia, quod, quoniã, pro pterea quod, quando, quandoquidem, ſi, ſiqui dem, quippe, utpote, uidelicet, ſcilicet, & alia non pauca. In eadem egeſtate in iiſdemq. ſordibus iacet ea pars, quæ quid ex dictis ſequatur, & unde aliquid naſcatur, & deducatur, colligit ieiuna plane & inops. duas enim aut ſummum tres habet uoces, adunque, onde, perilche, at latinus ſermo innumerabiles. ergo, igitur, ideo, itaque, idcirco. quare, quamobrem, quapropter, quocirca, proinde. Exigua ſunt hæc, & minuta, ſpecie, quis negat? uerum re & uſu magna & plurimi facienda. ac quemadmodum in ſymphoniacorũ choris uox grauis & ad imum depreſſa minime quidem ſpecioſa uidetur, fundamentum tamen totius har monię ſiue concentus eſt, ita paruis his particu lis tota orationis dignitas nõ in poſtremis nititur,

tur, ſine quibus oratio ipſa uaria, diſtincta, ornata, copioſa, ampla, nitens, ſplendida eſſe non poteſt. Age, ut e Grammaticę ſcholis aliquãdo exeamus, & per Rhetorũ ſpatia excurramus, cũ ea ſit orationis laus uel maxima, ut quampaucisſimis uerbis iisdemq. ſignificantibus animi ſenſa & notiones exprimat, quod homines ità fere ſint a natura facti, ut longiorem orationem moleſte ferant, animoq. celeritate ſua ad exitum feſtinanti odioſa ſit omnis mora, ac proinde omnes fere eorum hominum conſuetudinem uitent, quorum ſermo paullo eſt prolixior; ſuperuacaneumq. ac negotiis impedimento ſit, cum rem breuibus poſſis tranſigere, longa oratione illam extrahere, audientiumq. tempora uariis multisq. occupationibus diſtrícta morari, Dii immortales quanto interuallo ea commendatione latinus ſermo eſt iſti ueſtro populari anteponendus. qui eleganti breuitate ac dilucida omnia pronũtiet, minimeq. ſit ob longitudinem audientibus grauis aut odioſus, cum contra popularis Italus ab inopia uocum ſignificãtium atque ab egeſtate ſua cogatur fere longo uerborum ambitu uti. Vno aut altero exemplo rem abſoluam, Io mi credeua, che lo doueſſi fare, quam uerboſe præ latino, facturum credidi. Io era ſtato di parere, che ſi doueſſe laſſare andare. dimittendum cẽ ſueram. duobus tantum uerbis numero, eandem, & æque perfectum nullaq. re plane imminutam ſententiam exprimit latinus ſermo, quã

non

poſſit, remitto hoc tibi, ne meam uicem ęgre feras. quomodo hoc populari lingua imiteris, uix reperias, innubere, enubere, iniicere, eiicere, coniicere, abiicere, reiicere, deiicere, proiicere, ſubiicere. irrogare, abrogare, erogare, amandare, ablegare, elegantes uoces, quibus caret popularis ſermo; peruincere, quod non facile niſi multis uerbis populari ſermone exprimas. Peruicit remis, ut promontorium ſuperaret. intorquere, detorquere, extorquere, item exprimere, quorum duorum uocabulorum ea notio, quæ per tráslationem fit, hoc modo, expreſſit hoc ab illo neceſſitas, item ſi eam opinionem a uobis ueritas extorquebit, elegantiſſima eſt, qua plane caret uulgaris ſermo. aſpicere, reſpicere, proſpicere, deſpicere, ſuſpicere, infundere, effundere, profundere, confundere, offundere, excidere, adigere, abigere, adhibere, redhibere, inhibere, exhibere, aberrare, adiudicare, abiudicare, annuere, abnuere, innuere, renuere, accedere, diſcedere, abſcedere, recedere. adeſſe, abeſſe, ineſſe, ſubeſſe, aduolare, inuolare, auolare, euolare, præteruolare, acclamare, conclamare, proclamare, abdicare, adſcribere, deſcribere, affingere, allicere, illicere, elicere, arripere, abripere, proripere, attingere, pertingere, contingere, aduehere, auehere, inuehere, euehere, prouehere, circumuehere, præteruehere, influere, effluere, circumfluere. abiurare, eiurare, eripere, immergere, emer-
 gere,

gere, effodere, incurrere, excurrere, exorare, perorare, peragere, effugere, confugere, perfugere, difugere. peruadere, amouere, dimouere, ſemouere, oppugnare, propugnare, ſecedere, ſeducere, ſeligere, ſeponere, includere, excludere, ſecludere, recludere, auocare, ſeuocare, ſeducere, peruius, inuius, auius, deuius, combuſtus, ambuſtus, præuſtus, ſemuſtus, & ſexcenta id generis, quæ uno uerbo integram ſententiam atque integrum effatum, comprehendentia cum a populari ſermone pluribus uerbis longisq. ambagibus ſint explicãda breuiorem, ſignificantiorem, elegãtiorem, orationem faciunt. quæ in primis res Græcũ ſermonem commendat. quippe qui ad plures uoces in unam componendas feliciſſimus ſit. Iam uero cum tot aperuerimus popularis ſermonis uulnera, unum illud, quod mox detecturus ſum, illum maxime deformat, atque inſanabile eſt omnino. nam cum illud ſit præcipuum omnis ſermonis munus, cuiuſq. adeo cauſſa ſermo ipſe repertus eſt, ut ſenſa animi clare & dilucide ac diſtincte explicet; idq. commodius fiat ab ea lingua, quæ omnes res, quaſcumque tulit natura, quæq. in uſus quotidianos cadũt, omnesq. hominum actiones & officia ſuis propriis uocabulis inter ſe diſtinctis habet notata, omni dubio procul ea lingua, quæ hoc poſſit, infinitis partibus infinitaq. laude erit illi ſermoni anteferenda, qui egens & ieiunus multas atque inter ſe diuerſas res uno eodemq. uocabulo

bulo cogitur appellare. Ecquid habes ad hoc GONZAGA? GONZ. Expecto quo euadas. SAVL. Superioris generis eſſe affirmo latinã linguã, quæ diuitiis ſuis id, quod dixi, efficiat; in poſterioris generis ſordibus iacere mancum iſtum & inopem popularem ueſtrum ſermonẽ, innumera exempla proferre poſſim. nec ullus ſit modus, ſi omnia, quæ infinita ſunt, perſequi uelim. atque adeo totum latinum Dictionariũ ſit euoluendum. Perpaucis aliquot ero contẽtus. Verbi gratia animi illa permotio, qua uoluntas in res placitas fertur, amor generis nomine uocatur; at oẽs quicumque latine ſciunt, intelligunt, quam uariæ & diuerſæ inter ſe notiones huic generi ſubiiciantur, dilectio, beneuolentia, charitas, uolũtas, pietas, indulgẽtia, ſtudium, quæ diuerſæ notiones diuerſis nominibus a latinis diſtinctæ omnes generis nomine a populari appellantur, hoc eſt, amoris. neque ab hoc genere abeſt ſtomachari, iraſci, excandeſcere, itẽ ſuccenſere. quæ uoces quãquam eandem animi perturbationẽ declarant, eleganter tamẽ ſimulq. ad ſignificandum apte illius remiſſio & intenſio nominibus diſtinguitur. Præterea his generibus timori, dolori, lætitiæ, uariæ diuerſæq. inter ſe ſpecies ſubiiciuntur a latino ſermone, ut par eſt, uocibus diſtinctæ, timori, timor, metus, terror, pauor, formido, horror, conſternatio, trepidatio, quæ uox non ab homine poſita, ſed ſimul cum re uidetur nata. dolori, dolor, moeror, triſtitia, ægri-

tudo, angor. lætitiæ, lætitia, gaudium, hilaritas, iucunditas, exultatio, iubilatio. Verum hæc & eiuſmodi multa alia a latini ſermonis rudibus minus animaduertuntur. Quid illa? quæ non modo gnari, ſed rudes quoque ſentiunt? Quis enim ferat, ſocium, collegam, comitem, ſodalem, æqualem, uno nomine, cum res tam diuerſæ inter ſe ſint, a populari ſermone nuncupari? ſimiliter uitium, flagitium, nequitiam, itẽ malitiam, improbitatem, ſcelus, nefas, prauitatem unum habere uocabulum? item peccatũ, delictum, crimen, noxam, piaculum tã diſcrepantes inter ſe res, quamuis ad idem genus reuocari poſsint, una uoce a populari ſermone nominari? in quo genere illud nullo modo poteſt ferri, criminis nomine & criminandi uerbo re in quotidiano uſu ac fando tam frequẽti popularem ſermonem prorſus carere. Eiuſmodi ſunt queri, expoſtulare, lamentari. quæ tantam habent inter ſe differentiam, ut nõ ſpecie, ſed genere pene diſtinguantur, cum tamẽ uno eodemq. uocabulo a populari ſermone ſint notata. item hoſtis, inimicus, item conari, niti, item cruor, ſanguis, item ſanies, pus, item inuenire, reperire, nanciſci. item abire, diſcedere. item adire, accedere, appropinquare. quę diuerſa fere genere ipſo hoc uerbo accoſtarſi uulgaris appellat ſermo. item, ire, ambulare, ingredi, incedere. item feſſus, laſſus. item petere, poſcere, poſtulare, quærere, rogare, percunctari. item loqui, fari, affari. item dico, aio, autumo,

tumo, fertur, perhibent, prædicant. item promittere, polliceri, ſpondere. item certare, pugnare, dimicare, decernere, præliari. iam uero cernere, ſpectare, intueri, uidere, contemplari, aut ornant ſermonem uoces unius eiuſdemq. rei tam uariæ, aut ſi nonnihil differentes ſubiectas habent notiones, egeſtatem popularis linguæ in comparatione inſignẽ faciunt. Iam crudelitas, ſæuitia, immanitas. iam ſplendeo & ſplẽdor, fulgeo, & fulgor, cãdor, coruſco, rutilo. his adde nidorem, fragrantiam, odorem, ſi idem ualeant, uarietate ſermonem condecorant, ſi aliquid communi notioni addunt, ut certe addunt, egeſtatem popularis linguæ coarguunt. Expoſito obnoxium perſpicue aliquid addit, uno tamen uocabulo utrumq. appellatur a populari ſermone. perſpicue item inter ſe differũt funis, reſtis, rudens, fides. quas diuerſas notiones popularis ſermo una uoce complexus inopiam ſuam oſtendit. his adde opem, auxilium, adiumentum, ſuppetias. quæ omnes atq; aliæ fere infinitæ multorum generum diuerſæ inter ſe rerum ſpecies, non ornatus tantũ cauſſa, ſed quod alia ab alia diuerſa uis illis ſubiecta ſit uocibus, a latino ſermone ſingulis uniuſcuiuſq. ſpeciei nominibus diſtinctæ, a populari uno generis nomine comprehenduntur. quare quid dici poſſit obſcurius, aut confuſius, aut egentius, aut uero etiam fœdius? Quod ſi quis eiuſmodi uitia, quæ infinita pene ſunt, quibusq. tota lingua referta eſt, ea excuſatione

ne defendere pergat, quod & ſi laudabilia nõ ſunt hæc, tamen quod ad idem genus reuocẽtur, tolerabilia eſſe, is miſera & plane perdita defenſione utitur, nec quidquam ad inſtitutã diſputationem pertinente. nam ſi hoc ſuſcipiatur, ſpecies eidem generi ſubiectæ non magnopere referre utrum uno eodemq. nomine exprimantur, an ſuo unaquæque ſpecies nomine ſit inſignis, & ab alia diſtincta, iam poſthac equũ a boue, & ab aquila, & a delphino nihil attinebit nominibus diſtinguere: genere enim generiſq. nomine omnes animantium ſpecies inter ſe communicant. nobiſq. non tolerabilisne ſit popularis ſermo in præſentia quæſtio eſt, ſed inter illum & latinum ſuſcepta eſt dignitatis contentio. Nihil igitur talis defenſio de popularis ſermonis ignobilitate & contemptu imminuit, qui hac generis latebra tegi non poteſt. Ex qua etiam ut te in apertum campum ueritatis coniiciam, quid illa, quæ idem uitiũ habent in rebus non modo ſpecie inter ſe differentibus, ſed genere quoque prorſus diſiunctis. quę ipſa quoque infinita ſunt, quomodo tandem, aut quo ore defendes? aut uero quomodo tu ipſe erga popularem ſermonem ita affectus poteris ferre? Verbi gratia honor, decus, exiſtimatio, fides, officium, quæ tot ac tam differentia genere uno eodemq. honoris nomine a populari ſermone nuncupantur. itẽ pudor, uerecundia, erubeſcentia, quæ res ſunt in laude, dedecus, & ignominia, quæ ſunt in uitupe-

uituperatione longe diuerſę inter ſe res, uno uocabulo, hoc eſt uergogna nominantur. quid porro tam diuerſum inter ſe, quam clamare, obiurgare, caſtigare, increpare? at res tam alieni alia ab alia generis, unum habent nomen, hoc eſt gridare. Vnum item contumeliæ, probra, conuicia res aperte inter ſe diuerſæ. Quid porro tam abſurdum atque horribile, quam complicatum, curuum, res notione inter ſe ita diſtantes, cui addere potes flexum, aduncum, uno nomine, piegato, appellare? Non tantũ inter cælum & terram, quantum inter has notiones, quarum uoces mox ſubiiciã, eſt interuallum. Eæ ſunt largus, latus, laxus, his adde aduerbium procul. Largi enim ſunt qui donant, eosq. large dicimus donare; lata eſt ſemita, laxus nodus, laxare nodum, item ſummæ prudentiæ eſt, a ſtultis procul decedere. at lepidus iſte noſter popularis ſermo omnes eas res uno eodemq. uocabulo, hoc eſt largo, appellat, largo donatore, dona largamente, larga ſtrada, largo nodo, alargare il nodo, ſtar largo da matti. Vt me interdum tam egentis ſermonis ac ſordidi noſtram omnium Italorum uicem pudeat. Minus mehercule inſaniat, ſi quis ficus, ceraſa, mala, nuces, ſorba, pira, neſpila uno ceraſi nomine appellans bene & diſtincte ac dilucide ſeſe loqui putet. omnis enim hęc poma ſunt atque arborum fœtus, qui genere ſaltem inter ſe communicant. at illa nulla aut generis, aut ſimilitudinis alterius ue

ullius

ullius rei affinitate inter ſe attingunt. quam ta men ſermonis egeſtatem, rudemq. & incomptam barbariem exteras nationes iure nobis obiicere poſſe non credo. neque enim res apud illos meliores eſſe puto, minoribus ue incommodis aut uitiis laborare. quam rem de Hiſpanis quidem & Gallis aſſeuerare non dubitem. Quam diuerſę, ut incœptum perſequar, inter ſe ſint notionis alter, & alius, omnes intelligunt. utramque rem uno uocabulo nomi nat popularis ſermo. Ad hoc genus pertinent, atque hic repetenda ſunt quæ ſuperius multa de aduerbiis & coniunctionibus ſtrictim percurſa ſunt. Variatio in his & eiuſmodi innumeris rebus non ad ſermonem tantummodo ornãdum & illuſtrandum ualet, ſatietatemq. uitandam, quod ipſum tamen faciendum eſt per ſe plurimi, ſed multo magis ad illum diſtinguendum, clarioremq. & magis perſpicuum faciẽdum, quæ prima eſt eloquentiæ laus, quæq. una res humanum ſermonem a uoce ſecernit belluarum. Neque uero longe abeſt ab hoc loco, quod ad hanc ipſam popularis ſermonis egeſtatem magis aperiendam, diuitiasq. & opulentam ſupellectilem latini proponendam & explicandam in primis ualet non eſt omittendum, hoc eſt, notiones illas, quæ ſuum proprium in ſermone latino habent uocabulum, cum eædem in populari ſermone ſuo proprio uocabulo careant, atque ita careant, ut notiones ipſæ uix noſcantur, paucisq. admodũ

ueniant in mentẽ; cum tamen uſu ſint frequen tiſſimæ atque innumerabiles, iisq. totus ſermo ſit refertus. quare longis ambagibus & circuitionibus ad notiones eas explicandas in populari ſermone opus eſt. quæ res & uenuſtatem orationi detrahit,& eam uerboſiorem,ſimulq. languidiorem & eneruatiorem facit. quæ mihi ex tempore & in nomine & in uerbo ſuccurrent, ea aceruatim, & ſine ordine proferam. ſunt igitur hæc. ſancire, moliri, moles, impartiri, irrumpere, irruere, ingruere, graſſari, iterare, inurere, incumbere, incubare, trudere, intrudere, extrudere, excutere, captare, æſtuare, conniuere, caligare, cæcutire, fruſtrari, manare, procraſtinare, aſſeuerare, libare, delibare, percrebuit, uterque, neuter, alteruter, ſuperne, ſupine, ut ſupernus ictus, ſupinus ictus, expers, compos, obnoxius, lugubris, teter, prępoſterus, perſpicuus, perplexe, multiplex, annuus, menſtruus, opportunus, inuiſus, infeſtus, uecordia, ſecordia, petulantia, procacitas, bifidus, fruges, fruticari, farcire, fulcire, fulcrum, uortex, æmulatio, obtrectatio, patulus, expers, compos, pandus, repandus, compages, uaſtus, impreſſio. quid illa? quæ præter propriam uim ſignificandi ſunt eiuſmodi, ut una cum re ipſa nata uideantur, neque ab hominibus impoſita, ſed ab ipſa rerum natura manare, cuius generis ſunt clangor, bombus, crepitus, ſuſurrus, fremere, frendere, cachinnus, titillare, titubare, trepidare, uibra-

re, trux, truculentus, toruus. ſed quid ago? qui rem pene infinitam paruo hoc temporis curriculo exequi pergo? modum igitur faciã. per otium, ſi cui hoc erit ſtudium, colligere ea poterit. Et adhuc non pudebit ſordidam hanc popularis ſermonis egeſtatem, atque adeo uerboſiſſimam mendicitatem cum latinæ linguæ affluentiſſimis opibus conferre? illasq. tenebras cum hoc nitore & ſplendore comparare? Hic mihi occurritur ab iis, qui popularis ſermonis propugnationem ſuſceperunt, quod te GONZAGA in oratione tua prætermiſiſſe miror. Diligenti enim conquiſitione unam aut alteram, ſummum tertiam rem inuenerunt, quas res nominibus diſtingui a populari ſermone ſolent gloriari, cum a latino uno eodemq. nomine notentur, il ualore, la ſcaramuccia, il freſco. hæc fere puto eſſe. nam alia mihi in præſentia in mentem non ueniunt. Si qua alia ſunt, ea uelim a te mihi ſuggeri GONZAGA. GONZ. Perge uero SAVLI. SAVL. Eas res latinus ſermo nominibus diuerſis a uirtute, prælio, frigore non diſcernit. illud etiã addunt dupplicato preterito imperfecto eius modi, quem a ſubiungendo Grammatici noſtri nominant, recte, & decore, & ſignificanter uti popularem ſermonem, S'io ti amaſſi, io farei, cum latinus in hoc genere mancus ſit, nihilq. uariet. ſi te amarem, illud facerem. In qua re amentem ne inſcitiam, an proiectam iſtorum impudentiam mirer? Tu cum latinus ſermo

ſermo in eodem genere non dico decuplo tã-
to amplius uoces, nec centuplo, ſed milleſimo
poſſit tibi referre; ac pro tribus aut quattuor
uocabulis non dico ſexcenta, ſed ſex millia
proferre, ut in tanta ac tam infinita multitudi-
ne pauculæ illæ uoces uix in conſpectu ſint, ta
mẽ tam ab omni pudore eris derelictus, ut po-
pularem ſermonem idcirco cum latino audeas
conferre? Illud etiam, ut finem tandem faciã,
reſtabat ad huius ſermonis uituperationem,
quod prętereundum nullo modo fuit, quodq.
nulla ratione poſſit excuſari. neceſſitas enim
has particulas, il, lo, la, di, da, piu, ſono, ſta-
to tota oratione inculcandi, ut tertio quoq.
uerbo aliqua illarum ſit uſurpanda, etſi defor
mitatem non tollit, neque ſatietatem immi-
nuit, conſilium tamen aliquo modo excuſat.
Egens enim lingua e media barbarie emergens
uerbo patiendi, ut ſæpe iam dixi, nomineq.
comparandi, & caſibus ca rens ſine harum par
ticularum ope animi notiones omnino decla
rare non poſſet. Quid? ubi nulla neceſſitas
cogit, qua tandem re prauum conſilium excu
ſabis? Nullam rem nominat hic ſermo, cui nõ
proponat numerum unius. Vno huomo, un ca
uallo, un fiume, una caſa, una Città. quo
quid excogitari poſſit ineptius, aut magis ſu-
peruacaneum? Quid enim? cum hominem,
equum, flumen, domum, urbem, ſingulari nu
mero pronuntio, non ipſa ui dictionis quili-
bet percipit, me unum dicere? neque enim

equus aut urbs plus una eſſe poteſt.ſi enim plu res eſſent, iam non recte illas Vrbem appellarem. Vt auctores huius popularis linguæ reprehenſionem ineptæ ac futilis loquacitatis ca ptaſſe uideantur. fiatq. ut quo ſermone nihil excogitari poſſit egentius, eodem nihil ſit uer boſius. Quibus ineptiis latinus & Græcus,He braicus quoque & Arabs ſermones carent. Simili ſunt in reprehenſione Gallorum & Hiſpanorum ſermones non minoribus ſordibus ipſi quoque inquinati,neque minoribus,minusq. ſuperuacaneis ineptiis referti. Ex iis omnibus, quę complura collegi, liquido efficitur,quod nunc ſummatim colligam, cum hæ ſint præcipuæ ſermonis laudes, ut ſit copioſus, uarius,ſi gnificans, breuis, in omnibus quattuor hiſce rebus ſermonem latinum infinitis partibus po pulari præſtare. Perorare poſſem, ſed parua ap pendix addenda eſt, quæ ad ignobilitatē popularis ſermonis in nullas non partes declaran dam nō parum facit. nam neque in ſoluta ora tione numeroſus eſſe poteſt hic ſermo,& metris minime aptus eſt. quippe qui breuibus & longis ſyllabis ut latinus & Græcus non diſtin guatur. quo fit, ut temporibus careat, neque oratio tamquam pedibus quibusdam ingredi poſſit. quem metri defectum ut ſupplerent, atque ut aliqua eſſet carminum effigies, ſimiliter deſinentes atque inter ſe reſpondentes extremas duas carminum ſyllabas commenti ſunt, quibus rhythmum effici dicunt. quæ res illud ui-

uitium habet maximum, quod detruncat notiones, ac ueluti anguſtiis quibuſdam animi ſenſa coarctat, ut quæ ſcriptor animo agitet, pronuntiare libere non poſſit, ſed rhythmi neceſſitati cogatur parere, neque ingenium neceſſariis ſimiliter deſinentibus uocibus tamquam carceribus coercitum libere poſſit excurrere. quod uitium ſentiens uir acutiſſimo ingenio, utinam cõſtantiore conſilio fuiſſet, Claudius Ptolemæus, ut ab hiſce compedibus Poetarum ingenia eximeret, nouam exametrorũ formam ad Latinorum & Græcorum ſimilitudinem commentus eſt. laudarem inuentum, niſi conatum & laborem inaniter captum exitus docuiſſet. popularis enim linguæ exilitate ſublimitatem illam heroicis carminibus aptam non capi experiendo compertum eſt. Sed tempus iam eſt, ut ad id, quod initio dixiſti, in dignitate ſermonum ponderanda ſpectandum in primis eſſe, ueniamus. GONZ. Id niſi moleſtum eſt libenter repetierim. SAVL. Quin mihi pergratum feceris. GONZ. Aurium iudicium hac in re ceteris omnibus anteponendum puto, quippe quæ magis ſentiant offenſiones. nulla autem re ęque aures offenduntur, atque horrido ac truci & aſpero ſono. Ille igitur ſermo ceteris iure præfertur, qui ab omni aſperitate quamlongiſſime abſit, quiq. in aures dulcior influat: easq. iucundiore ſuauitatis ſenſu perfundat. Talem porro eſſe patrium ſermonem noſtrum, ab eoq. ceteros omnes

ſua-

ſuauitate ſuperari nemini dubium erit, qui animaduerterit, omnes uoces uocalibus terminari, neque miſtarum conſonantium aſperitate aures lædi. Cui ſuauitati doctum quendam uirum tantum tribuere ſolitum initio dixi, ut hãc linguam Superis ipſis, ſi humana lingua loqui uelint, maxime conuenientem affirmaret.

SAVL. Iouem, ſi humana lingua loqueretur Platonis lingua locuturum fuiſſe, qui dixit, is non linguæ Græcæ dignitatem & pulchritudinem uoluit extollere, ſed miram ac prope Diuinam & Ioue ipſo dignam in Platone fuiſſe eloquentiam, demonſtrare. At Diuinus iſte tuus uir non hominis alicuius eloquentiæ, ſed ſermoni populari Italo eam laudem tribuit. De quo ſi quis quærat, quoniam illũ in cœtu & cõſilio Deorum fuiſſe oportet, qui eorum intimos ſenſus introſpexerit, atque hoc quoque arcanum elicere potuerit, qua tandem lingua Superi ante hunc ſermonem inuentum locuturi fuiſſent. equidem puto illum ſimile quiddã coqui illius Plautini reſponſurum. Vt enim ille dixit, in nidorem ciborum a ſe conditorum Iouem cœnare, rogatusq. cum ad condiendos cibos nuſquam eſt uocatus, in quem tandem odorem cœnet Iupiter? reſpondit eo die Iouẽ incœnatum cubitum ire, ita hunc reſponſurũ puto, mutos tum futuros fuiſſe Deos. Verum omiſſo Diuino iſto homine ad te orationem conuerto GONZAGA. Firmiora argumenta tradunt Rhetores uel orationis initio ſtatim oppo-

opponenda, uel ad extremum reſeruanda, leuioribus interiectis, quod duobus his locis poſita maxime adhęreant. Quare minime miror, te argumentum iſtud de ſermonis ſuauitate tamquam firmiſſimum, & in quo explicando in oratione recitata plurimus fuiſti, ut clauſula diſputationis noſtræ eſſet, uoluiſſe. Verum uide quam a te diſſentiam GONZAGA. Hoc enim argumentum, quo ad linguam commendandam nihil magis putas ualere, eiuſmodi mihi uidetur, ut nihil æque ſermonem iſtum ueſtrum premat ac deſpiciendum faciat. in quo argumento quam multa peccentur, ita mecum conſidera. primum labi te dicent, in eo, quod putas, conſonantibus uoces aſperius terminari. non enim conſonantibus aſperiorem uocē fieri, ſed grauitatem, ac ſonans quiddam addi. maiorisq. ponderis ac ſublimiorem ſermonem fieri. Deinde, cum id quod paullo ante oſtenſum eſt, nihil uarietate ſit iucundius ac pulchrius, qua uitium ſatietatis in omni re uel maximum in primis uitatur; auribus haud dubie iucundior erit ea oratio, quę nō uocibus eoſdem exitus omnibus habentibus conſtet, ſed quę uarie & multipliciter cadētibus terminetur, & diſtinguatur. Præterea ut in uocalium exitu ſit iſta, quam ineſſe uis, dulcedo, non tamen ea perpetua & continuata poteſt eſſe iucunda. qđ nulla re magis natura noſtra, ut ſępe iam diximus, quam uarietate delectetur, contra continuatione offendatur. ac quemadmodum ſi

quis

quiſ epulum det, in quo omnes cibi e ſaccaro ſint, uel ſaccaro ſint conditi, cito conuiuas ſa tietas ac nauſea etiam capiat, contra illæ epulæ ſint iucundæ, quæ multiplici condimentorũ genere uariatæ ſimul cum dulci ſalſum, auſteſterum, acidum, aſperum, ſubamarum habẽt, illaq. uina Galli in primis in pretio habeant, quę una cum leni auſterum mordicans habeãt immiſtũ, neque ille chorus delectet, qui unius tantum ſoni uocibus conſtet, ſed qui omnibus uocum ſonis temperatus iucunda quadam & inter ſe cõgruenti diſſimilium ſonorum uarietate, quam Græci ἁρμονίαν uocant, concinant, ita nihil eſt, quod ſermonis pulchritudinem & decorem æque commendet, atque hoc uarie cadentium uocum, ſuauitatemq. cum grauitate miſcentium temperamentum. neque nimia iſta & perpetua ac nuſquam intermiſſa dulcedo ſermonem ſuauiorem facere, ſed mol liorem & effęminatiorem reddere eſt dicenda. Neque uero huic ipſi ſuauitati ſunt primæ dandæ, quæ nimia ſermonem potius deprimit quã extollit. facit enim ut nihil grande ac ſonans habeat. quam laudem nonnulli in ſermone cõmendando uel primam putant. Quod igitur primum ac maxime excellens ad popularem ſermonem extollendum ſumunt, id illum uel in primis deprimit ac deformem facit; quodq. illi ſummæ laudi eſſe putant, id ego in uitio uel maximo ponendum ſtatuo. quam humilitatem & turpitudinem ſi aures noſtræ conſue

tudine oppreſſę in hac lingua minus ſentiunt, in alia, in qua aurium liberum ſit iudicium, neque uſus uinculis conſtrictum, facile & liquido deprehendent, nimirum in latina & Gręca, ex qua utraque exempla ſubiiciamus. quę rem planam faciant.

Αντὶ πολλῶν ἂν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι χρημάτων ὑμᾶς ἐλέσθαι νομίζω εἰ φανερὸν γένοιτο τὸ μέλλον συνοίσειν τῇ πόλει περὶ ὧν νυνὶ σκοπεῖτε. ὅτε τοίνυν τοῦθ' οὕτως ἔχει προσήκει προθύμως ἐθέλειν ἀκούειν τῶν βουλομένων συμβουλεύειν.

Eadem uerba redde demptis extremis conſonantibus.

Αντὶ πολλῶ ἂ ὦ ἄνδρε αθηναῖοι χρημάτω ὑμᾶ ἐλέσθαι νομίζω εἰ φανερὸ γένοιτο τὸ μέλλο συνοίσει τῇ πόλλει περὶ ὧ νυνὶ σκοπεῖτε. ὅτε τοίνυ τοῦθ' οὕτω ἔχει προσήκει προθύμος ἐθέλει ἀκούει τῶ βουλομένω συμβουλεύει.

Deformitatem magis ſentiemus in latina, quæ propior & naturalis nobis eſt,

Quamquam mihi ſemper frequens conſpectus ueſter multo iucundiſſimus, hic autem locus ad agendum ampliſſimus, ad dicendum ornatiſſimus eſt uiſus Quirites, tamen hoc aditu laudis, qui ſemper optimo cuiq. maxime patuit, non mea me uoluntas, ſed meæ uitæ rationes ab ineūte ętate ſuſceptæ prohibuerūt.

At trepida, & cœptis immanibus effera Dido
Sanguineam uoluens aciem, maculisq. trementes
Interfuſa genas, & pallida morte futura
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conſcendit furibunda rogos, enſemq. recludit
Dardanium, non hos quęſitum munus in uſus.

Redde eadem omnibus uocibus uocali ita terminatis.

Quaqua mihi ſempe freque conſpectu uelte multo iucundiſſimu, hi aute locu ad agen du ampliſſimu, ad dicendu ornatiſſimu, e uiſu Quirite, tame ho auditu laudi, qui ſempe optimo cuique maxime patui; no mea me uo lunta, ſe uitæ meæ ab ineunte ætate ſuſceptæ ra tione prohibueru.

A trepida e cæpti immanibu effera Dido
Sanguinea uolue acie maculiq. tremente
Interfuſa gena e pallida morte futura
Interiora domu irrumpi limina e alto
Conſcendi furibunda rogo, enſeq. recludi
Dardaniu no ho quæſitu munu in uſu.

Qui igitur Græcam & Latinam linguam uocalibus ita omnem terminet, atque ea de cauſſa ſuauitatem ſeſe illi addere putet, ac non contra ſordidam humilitatem & non ferendam de formitatem ſentiat, neminem puto fore, qui tam inepte deſipientem non ingenio tantummodo ſtupido ac prorſus amentem exiſtimet, ſed ſenſu plane carentem ſtatuat. Equidem ſer monem Hiſpanienſem populari Italo ne ipſos quidem Hiſpanos prælaturos puto, ſed hac in re tolerabiliorem illum eſſe autumo, qui uoces ſuas terminatione & uocalium & conſonã tium uariare didicit. quam rem ſenſiſſe aiunt Baltaſſarem Caſtillionium quo ingenio, quãq. ad omnia uerſatili, qua doctrina, qua eloquentia, qua ſcribendi facultate, tum autem qua prudentia, qua magnarum rerum intelligentia,

gentia, quoque uſu uirum, in libro quem illum de utriusque ſermonis comparatione ferunt conſcripſiſſe. Præclare uero dictum illud Delphici oraculi, quo nullum eſt uerius aut ſapientius, NE. QVID. NIMIS, ſeruauit popularis iſte tuus ſermo. qui ſuauitate hac inſulſa ductus non modo nimius ſed infinitus fuit. Vt contra non illum ſermonem laudauerim, qui ſtudio grauitatis & magnificentiæ, omnisq. ſuauitatis oblitus non cum conſonantium terminatione uocaliū quoq. exitus miſceat, ac ſic temperetur, ne in rudem & plane agreſtem exeat. quam rem Romani ſenſiſſe uidentur, qui ut ex Duelliana tabula ſuperius recitata apparet D. qua littera ſextum caſum fere terminaſſe uidetur antiquitas, pucnandod, marid, præſented, maximod, Dictatored, altod, naualed, prædad, auribus admonentibus ſuſtulerunt. Extremum hoc faciam, cum uarietas rebus pulchritudinem in primis addat, ac ſatietatem uitet, quam rem nemo umquam inuentus eſt, qui negare auderet, tamen tam proiecta, ne dicam impudentia an inſcitia (pace illorum dixerim, ueritas enim ita me loqui cogit) nonnullos reperiri, qui audeant aſſeuerare popularem ſermonem melius ac laudabilius uoces ſuas quinque tantum modis terminare. tot enim ſunt omnino uocales, quam latinum mille atque adeo innumerabilibus, ut uariis formis uarios atque infinitos reddentes ſonos conſonantes miſcet. Sermonis igitur latini

 ſum-

ſumma ac præcipua maieſtas & pulchritudo, cum ex iis, quæ attigimus, tum ex aliis multis rebus colligitur, quæ ſingula perſequi maioris operis maiorisq. otii fuerit. Illud tantum in præſentia pro clauſula orationis meæ ponere non dubitabo, latinum ſermonem, ut initio dixi, ſublimem eſſe, magnificum, locupletem, plenum, multiplicem, floridum, grauem, neruisq. cum ſplendidis fulgentem, tum grandibus & ſonantibus aures implentem, cuiuſq. ſumma grauitas & acris uis nihil horridum habeat aut aſperum, ſed mira iucunditate & ſuauitate temperata niteat: & in quo Romana maieſtas adhuc ſpiret; quiq. ſplendore & pulchritudine ſua decorem rebus & dignitatẽ addat. Contra popularem iſtum ueſtrum exilem, tenuem, mancum, mollem, effœminatum, ieiunum, inopem, ſine neruis, nulla uarietate exc ultum, aut florentem, nihil habentem excelſum aut amplum, numquam ſeſe attollentem, ſed ſemper iacentem, incomptam illam & agreſtem barbariem, unde originem ducit, redolentem, anilibus fabellis & ſordidis miniſteriis, quam magnis & grauibus rebus tractandis aptiorem, quas humilitate ſua potius deprimat, quam extollat. illud etiam addam, quod nemo, qui de rebus recte poſſit exiſtimare, quiq. in re perpendenda mentem & cogitationem acriter defixerit, profecto negauerit, ſermonem popularem iſtum ueſtrum ſuauiter quidem, ut uos uultis, ut ego ſentio, molliter loqui

qui poſſe ſ ſignificanter, copioſe, ornate, magnifice, neruoſe, quæ ſunt primæ eloquentiæ laudes, non poſſe. Tum BONCOMPAGNVS latinum, inquit, ſermonem Italo populari elegantiorem, pulchriorem, uberiorem, grauiorẽ, præſtantiorem denique eſſe, facilem apud omnes, ni fallor, aſſenſum inuenies, ſed iidem fortaſſe putabunt, contra Italum popularem ſermonem ingenium tuum nimium exarſiſſe; diuinatq. animus, non te tot in illum congeſta conuicia impune laturum. proinde te ad reſiſtendum para. magnam enim negotii molem tibi conflaſti. Cui SAVLIVS euidens, inquit, ueritas, ac bonitas cauſſæ me ad omnes impetus ſatis firmum, & ad petitiones tectum facit. Quæ cum ille dixiſſet, ſurreximus omnes, nemusq. egreſſi aliquot ſpatia in xyſto fecimus de diſputatis rebus uario aſſenſu pro cuiusq. ingenio inter nos collocuti, cum in hoc extremo de utriusque linguæ dignitate & pulchritudine nemo eſſet, qui non aſſentiretur SAVLIO, ac non longe primas latino ſermoni dandas iudicaret, quamuis eundem in populari ſermone inſectando nimium & ſupra quam æquum eſſet, uehementem fuiſſe nonnulli ſtatuerent. Deambulationeq. finita, ac BONCOMPAGNO in Aedes Pontificias reducto, Vaticanum egreſſi rhedas conſcendimus.

FINIS.

REGISTRVM

A B C D E F G H I K L M N O P Q
R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc.

Omnes ſunt duerniones.

R O M AE,

Apud Ioſephum de Angelis,

M D LXXIIII.

MENDA. LIBRARIORVM

Car 4. republicæ, reipublicæ. 5 paulatim,& paulo,multis in locis erratum eſt,cum debeat ſcribi paullatim & paullo. 6. uiro, uero. 7 tamq. tamquam. 8 tantumq; tantamque. 13 ſimil, ſimul. ead. rato, raro. 15 ſuſeeptam, ſuſceptam. 18. cuiuſque, eiuſque. 29 conſtituti, conſtitui. 37 accedamur, accendamur. 45 retineanr, retineant. 53. barbarum, barbararum. 56 memoria, memorię. 88 ſcribenid ſcribendi. 93 N A V tis, N A Veis. 100. preſente,præſente. 104 plane. plana. 113 hęc uel illa, hac. 114 ſir, ſit. ead. in ſcripta in grauium, in ſcripturam grauium. 121 delegamus, delegaremus. 122 quiſque, quiſquam. 133 ſympatiam, ſympathiam. 174 cademque eademque. 175 quæ uno, quas. 179 Ligurer, Ligures. ead. utuntur, vtantur. 200 auſteſterum, auſterum. 203 NINIS NIMIS.

35

30